

BROJ 1
GODINA XIX

JANUAR — FEBRUAR
IZLAZI DVOMESEČNO

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS



IZDAJE VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon redakcije 44-931 lokali 17, 26 i 46

S A D R Ž A J

✓ General-potpukovnik Branko BOROJEVIĆ	<i>Demokratizam i delatnost komuni- sta u Armiji</i> — — — — —	5
✓ General-potpukovnik Dušan PEKIĆ	<i>Tempo napada u savremenim ope- racijama</i> — — — — —	15
Pukovnik Savo ČEREČINA	<i>Susretna borba u savremenom ratu</i>	28
General-major Aleksandar VUKOTIĆ	<i>Načini i mogućnosti suzbijanja pro- pagande u „psihološkom ratu“</i> —	40
General-potpukovnik dr Tomislav KRONJA	<i>Adaptacija starešina ratnim uslo- vima</i> — — — — —	53
Major Mirko OKLOBDŽIJA	<i>Aktivnost nastavnika i nastavni pro- ces</i> — — — — —	64

POGLEDI I MISLJENJA

Pukovnik Ilija JURIĆ ✓	<i>Donošenje odluke i planiranje ope- racije (boja)</i> — — — — —	75
Pukovnik Đuro MILEUSNIĆ ✓	<i>O forsiranju reka u novim uslovima</i>	85
Pukovnik Vladimir STOJANOVIĆ ✓	<i>Protivvazdušna odbrana komandnih mesta</i> — — — — —	93
Pukovnik Gojko UZELAC ✓	<i>Noćna borba pešadije uz primenu elektronskih sredstava</i> — — —	100

ISKUSTVA NOR-a

Pukovnik mr ph. Eliezer KATAN	<i>Karakteristike sistema snabdevanja sanitetskim materijalom u NOR</i> —	110
----------------------------------	---	-----

IZ INOSTRANIH ARMIIJA

N. B.	<i>Filozofska pitanja kibernetike</i> — —	117
R. Vuk	<i>Britanska „Bela knjiga“</i> — — —	126
M. Jov.	<i>Brdska artiljerija</i> — — — — —	136

BIBLIOGRAFIJA

Čestitka maršala Tita prispadnicima oružanih snaga

OBAVEZA NA NOVE NAPORE U JAČANJU ODBRAMBENIH SPOSOBNOSTI

Dragi drugovi,

Povodom 22. decembra — Dana JNA, koji proslavljamo u okviru 25-godišnjice revolucije naših naroda, upućujem vam najtoplije čestitke.

Od historijskog 22. decembra 1941. godine, kada je pod zastavom revolucije formirana Prva proleterska brigada, prošlo je 25 godina. Stopama Prve proleterske koračale su ostale jedinice Narodnooslobodilačke vojske.

Za četiri godine velikog oslobodilačkog rata, uz ogromne žrtve i napore, Narodnooslobodilačka vojska je, kao čedo naših naroda, izvojevala pobjedu nad fašističkim zavojevačima i svim drugim neprijateljima naših naroda. U toj herojskoj borbi ostvaren je vjekovni san jugoslovenskih naroda: stvoreni su nezavisna i slobodna socijalistička zajednica, ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naših naroda, snažna i moralno-politički jedinstvena Narodna armija.

Na temeljima tekovina velike oslobodilačke borbe, nošeni revolucionarnim idejama i poletom, narodi Jugoslavije u poslijeratnom periodu postižu krupne uspjehe u izgradnji naše socijalističke zajednice i jačanju socijalističke demokratije. Nastavljajući tradicije iz rata, Jugoslovenska narodna armija postiže krupne uspjehe u izgradnji borbene sposobnosti i gotovosti, u daljem jačanju moralno-političkog jedinstva, podizanju političke svijesti i učvršćenju neraskidivih veza s narodom.

Svjesni društvene i historijske uloge Jugoslovenske narodne armije, naši narodi i zajednica ulagali su i ulažu napore i sredstva u dalju izgradnju i modernizaciju oružanih snaga naše zemlje. Svojom borbenom gotovošću, časnim i predanim izvršavanjem zadataka u obezbeđivanju tekovina revolucije i so-

cijalističke izgradnje, aktivnim učešćem na svim područjima društveno-političkog života, duboko odana interesima progressa, Armija neprekidno jača stečeno povjerenje sigurnog branioca i ostaje, kao i uvijek do sada, škola graditelja socijalizma i novih socijalističkih društvenih odnosa.

Danas, kad čovječanstvo još uvijek nije izbjeglo opasnost novog ratnog požara, neophodna je sveukupna spremnost čitave zemlje za odbranu. U eventualnom ratu, u kojem bi bila upotrebljena nuklearna i druga sredstva neograničenih mogućnosti, u ratu u kojem bi čitava teritorija zemlje bila ratište, potrebna je spremnost i oružanih snaga, i zajednice kao cjeline, i svakog pojedinca.

Vjerna interesima mira i socijalističkog progressa, Jugoslavija će i dalje ulagati napore da ne dođe do ratne katastrofe.

Obezbjedenje tekovina oslobodilačke borbe i socijalističke izgradnje, sloboda i nezavisnost, mir i dalji progres obavezuju nas na nove napore u jačanju odbrambene sposobnosti naše socijalističke zajednice. Na taj način ćemo najbolje ispuniti zavjet palih heroja revolucije i vjekovne slobodarske težnje naših naroda.

Uvjeren sam dragi drugovi, da i ubuduće nećete žaliti napora u jačanju odbrambene sposobnosti naše socijalističke zajednice, njegovanju i razvijanju tradicija Narodnooslobodilačke vojske, učvršćenju moralno-političkog jedinstva, podizanju političke svijesti, snaženju bratstva i jedinstva, produbljivanju neraskidivih veza Armije i naroda.

Pozdravljajući vas povodom ovog značajnog jubileja, ujedno pozdravljam i sve građane naše zemlje, sve one koji svojim stvaralačkim radom doprinose moći naše odbrane. Svaki uspjeh Jugoslovenske narodne armije u jačanju oružanih snaga je dio uspjeha naše socijalističke zajednice. S druge strane, veliki rezultati izgradnje zemlje osnažuju odbrambenu moć naše zemlje u cjelini.

Neka vas ovaj jubilej podstakne na još veća pregnuća u jačanju odbrambene sposobnosti naše zemlje.

Na sadašnjim i budućim generacijama je da stalno razvijaju i njeguju revolucionarne i borbene tradicije NOR, jačaju suradnju sa Jugoslovenskom narodnom armijom i budu spremne u svako doba da brane tekovine oslobodilačke borbe i socijalističke izgradnje.

DEMOKRATIZAM I DELATNOST KOMUNISTA U ARMJI

Da li se i do koje granice može, više nego do sada, razviti demokratizam u radu organizacije SK u Armiji — jedno je od bitnih pitanja o kome se raspravlja posle dva poslednja plenuma CK SKJ. Negde se traže i objašnjenja da li i u kom vidu može biti reči o demokratizmu u radu vojne organizacije. Sve ove razgovore odlikuje konstruktivno nastojanje da se radi bolje, da se više doprinese snazi i efikasnosti armije, njenom unutrašnjem jedinstvu i progresivnoj ulozi u društvu. Pri ovome se polazi od mesta, uloge i napora Saveza komunista, usmerenih na dalji razvoj revolucionarnih i demokratskih tekovina našeg socijalističkog sistema i realnih uslova u armiji.

Odmah treba reći da u ovim našim razgovorima nije reč o demokratskim oblicima upravljanja i rukovođenja u vojnoj organizaciji, pošto njih i ne može biti u armiji s obzirom na načela jedinstva, subordinacije i komandovanja. Ovo samo po sebi isključuje, na primer, rad izbornih i predstavničkih organa u vojsci, izglasavanje odluka većinom, polaganje računa pred biračima, pravo ponovnog izbora, opoziv i druge demokratske institucije. Čak i kad je biran komandir, što se primenjivalo u nekim krajevima u početku ustanka, tako izabrane starešine donosile su odluke bez konsultovanja boraca i za njih odgovarale samo svojim pretpostavljenim. I u teritorijalno-milicijskoj organizaciji vojske, onako kako su o njoj govorili klasici marksizma ostaće mnogi elementi vojne hijerarhije, subordinacije i komandovanja i pored toga što će biti moguće da se takve jedinice mnogo demokratskije organizuju.

Danas kada na žalost, postoji i dalje opasnost od rata za svaku zemlju — i veliku i malu — postoji potreba da savremene armije budu efikasne u donošenju odluka u što kraćem vremenu, po strogoj nadležnosti i subordinaciji u vojnoj hijerarhiji, i u obaveznom i doslednom izvršavanju naređenja, uz primenu i najtežih sankcija prema onima koji to otkazu. Ovo jednako važi i za armiju u socijalističkim i kapitalističkim zemljama. Mnoge nijasne u tome — bilo da se ogleđaju, kao kod Kineza, u ukidanju činova za starešine, u rotaciji kadrova na najvažnijim funkcijama ili odgovornosti najstarijeg komandanta ili ministra odbrane pred skupštinom i vladom — bitno ne menjaju osnovne oblike vojnog rukovođenja.

Demokratski, narodni karakter armije ispoljava se u karakteru ciljeva koje ona ostvaruje kao oruđe jednog sistema, u njenoj ulozi u društvu, a najviše i najpotpunije u unutrašnjim odnosima među ljudima, u njihovom vaspitanju i progresivnom političkom delovanju. Ako društvo nije socijalističko ni demokratsko, ni odnosi u njegovoj armiji ne mogu biti takvi. Međutim, socijalističko društvo i njegova armija mogu neprekidno negovati i razvijati demokratske

odnose među ljudima u okviru svoje vojne organizacije iako ona nije zasnovana na sistemu samoupravljanja. U opštoj militarizaciji kineskog društva, ukidanje činova i obaveza starešina da određeno vreme vrše i vojničke dužnosti u armiji, po suštini i dometu znače veoma malo za stvarnu demokratizaciju armije i društva. Nasuprot tome, za demokratizam više znače poštovanje ličnosti, njenih prava i slobode, zakonitosti i drugarski odnosi u armiji jedne socijalističke zemlje kao što je naša, i u uslovima kad je njena armija organizovana takoreći na klasičan način.

U okviru ovakvih saznanja i naše prakse, jedino je pravilno da i razgovori o usavršavanju vojnog rukovođenja polaze, pre svega, od naše koncepcije opštenarodnog odbrambenog rata i od toga koliko je ono efikasno s obzirom na savremena borbena dejstva, na razvoj ratne tehnike i kvalitet ljudi, koliko odgovara našim uslovima i mogućnostima. Vojna organizacija i rukovođenje njome moraju se razvijati uz pun oslonac na naučna dostignuća i studiozne analize vojne prakse. Po mom mišljenju, samo bi se unosila nejasnoća kada bi se demokratskom procedurom nazivalo nešto što je normalno za svako studiozno, savesno i savremeno rukovođenje, kao što je: prethodno istraživanje raznih alternativa za odluku, konsultovanje mišljenja potčinjenih, eksperata i saradnika. Samo tako se mogu izbeći teške posledice od proizvoljnosti i subjektivizma. Da li će biti duža ili kraća procedura u ovome, jedino će zavistiti od raspoloživog vremena i kritičnosti borbene situacije, ali kao metod savremenog rukovođenja ovo ostaje. Najnovija usavršavanja idu za tim da se automatizacijom i elektronikom obezbedi što veća masa podataka u što kraćem vremenu, kako bi proces odlučivanja u jednom štabu bio u punom smislu stvaralačko razmatranje raznih alternativnih rešenja da bi odluka komandanta bila što kompletnija. Svakako da se neće zanemarivati ni drugi naponi za usavršavanje vojne organizacije. Odnosi armijskih rukovodećih organa prema društvu i organima vlasti, razni oblici političke delatnosti i zajedničke saradnje u poslovima narodne odbrane danas su predmet razrađivanja i istraživanja većine zemalja. Imperativ je vremena da se armija usavršava i da kao oružana sila društva što dublje srasta sa svim njegovim institucijama.

Stoga je sasvim razumljivo što se sadanje diskusije o demokratizmu najviše zadržavaju na pitanjima odnosa i položaja ljudi u vojnoj organizaciji, bolje rečeno u tretmanu ličnosti i njenih ljudskih vrednosti. Pun razvoj slobodne i konstruktivne ličnosti u socijalističkom društvu nužno zadržava isti karakter i u armiji. Vojno rukovođenje mora neprestano da polazi od garantovanih prava, sloboda i obaveza koje socijalistički građanin ima u našem društvu. Poštovanje zakonitosti, socijalističko i patriotsko vaspitanje ljudi, razvijanje drugarstva, poštovanje ljudskog dostojanstva, ravnopravnost ljudi pred zakonom i u korišćenju socijalističkih tekovina, bez obzira na nacionalnu pripadnost, položaj u službi, na razlike u jeziku i običajima — samo su atributi socijalističkih odnosa u armiji koji se moraju neprestano negovati i dalje usavršavati. Svaka zloupotreba položaja i kršenje zakonitosti, maltretiranje i unižavanje

dostojanstva ljudi, svako narušavanje drugarstva i podvajanje vojnika i građanina, zavođenje atmosfere zastrašivanja, poltronstva i podozrenja bili bi teške povrede socijalističkog, narodnog karaktera naše armije, odnosno demokratičnosti i demokratske atmosfere koja u njoj vlada. Najteži oblici zastranjivanja ove vrste nisu se mogli ispoljiti u našoj armiji s obzirom i na temeljna načela na kojima je izgrađeno naše društvo i odnosi u armiji, kao i na drugogodišnja iskustva ratnih i poratnih vojnih kadrova, kao i na ono što mladi ljudi dolaskom u armiju donose sobom.

Jasno je da se ovakva demokratičnost u odnosima među ljudima u armiji ne ostvaruje bez napora ili sama od sebe. Odnosi subordinacije, pa prema tome odnosi i ovlašćenja starijih prema mlađima po činu i svih zajedno prema vojniku, mogu — kako se to kaže — da reprodukuju nepravilnosti i zastranjivanja i pored pozitivnih propisa i opštih uslova koji to ne dozvoljavaju.

Zato komande i organizacije SK u JNA neprekidno vode borbu protiv subjektivnih grešaka i nepravilnosti da iste ne bi dobile ozbiljnije razmere. Razumljivo je onda što se i borbe za pravilne unutrašnje odnose, za demokratsku i drugarsku atmosferu, mora voditi aktivnošću subjektivnih snaga, vojnih starešina i članova SK u jedinicama. U tome nikad nema mirovanja i zadovoljavanja postignutim, tu uvek ima gde i šta da se usavršava.

Dakle, vojna organizacija ne rađa sama po sebi neljudske odnose, niti onemogućuje razvoj demokratske atmosfere i humanosti u armiji, ali ona može da reprodukuje nepravilne odnose ako u njoj stalno ne deluju subjektivne snage, a pre svega Savez komunističke omladine. Za suštinu demokratskih odnosa u armiji nije prepreka što nema doslovno ostvarene jednakosti ljudi po položajima i ovlašćenjima, jer toga nema ni van nje. U armiji vojna lica deluju samo u okviru specifične podele rada, svako na svome mestu i po dobijenom zadatku. Kao i u društvu, ova različitost zanimanja nije osnova za neravnopravne i nedemokratske odnose, ako se obezbeđuju prava i poštovanje ličnosti. Čovek se ne buni što, na primer, kao građanin mora postati vojnik, jer je to opšta obaveza i dužnost, niti zbog toga što je podoficir ili oficir, jer se na to dobrovoljno opredelio. Ljudi reaguju kad se im nezakonito i nepravedno krnje interesi, i rezultati njihovog rada, kad se vređaju njihova ličnost i vrednost.

U jednoj anketi vojnici su pred odlazak kući istakli da mnogo cene odnose drugarstva i brigu starešine prema njima i ono što su naučili, ali da im smeta nejasnost zahteva i tolerantnost nekih starešina prema slabim vojnicima. Ovo im — kažu oni — više smeta nego vojna disciplina za koju je dobar broj njih očekivao da će biti i stroža. Takva su shvatanja i ljudi van armije. Razvijen demokratski život i samoupravljanje u društvu nisu sami po sebi uticali da se mladi ljudi u armiji postavljaju anarhično. Naprotiv, anarhično su postupali oni pojedinci koji su do dolaska u armiju bili slabi radnici, vaspitno zapušteni i u sukobu sa zakonom, ali i to ne svi.

Dve i po decenije iskustva u izgradnji JNA bilo je sasvim dovoljno da se vidi da pun sadržaj „armijskom” demokratizmu

organizacija SK u jedinicama. Njen uticaj i uloga u tome odražavaju se ne samo na članove SK već i na čitav sastav. Za nas je, ovom prilikom, od naročitog interesa da se sagleda da li je u tome dovoljno učinjeno i šta se može novo i bolje učiniti. I mnoge kapitalističke zemlje traže za svoju armiju još neki društveno-politički činilac koji bi, pored vojne organizacije, pozitivno uticao na moral i političko opredeljenje ljudi. Zbog klasnih i političkih suprotnosti i postojanja više partija koje se bore i za uticaj u armiji, one nisu u mogućnosti da to reše prisustvom jedne političke partije, pa to nadoknađuju najčešće verskom organizacijom u vojsci, političkim, psihološkim i informativnim aparatom i slično, da bi vaspitni uticaj odgovorio zvaničnoj doktrini i politici.

Kod nas u vojsci organizacije SK su nosilac socijalističkog vaspitnog uticaja i drugarskih odnosa među ljudima. Vaspitnim radom, ličnim primerom i idejnim uticajem politički najsvesnijih članova, ona uzorno deluje na ljude u svojoj sredini, pojačava njihovu odgovornost i doprinosi vojnoj službi. Time je ona postala značajan faktor u jačanju čvrstine i efikasnosti naše armije. Ali organizacija SK u armiji mora stalno da usavršava sadržaj i metod svoga delovanja kao integralni deo Saveza komunista Jugoslavije. Stoga u ovim diskusijama oko reorganizacije SK postaje aktuelno da se kritički sagleda kako ona to može da poboljšava s obzirom na svoje mesto i ulogu u armiji.

Ako hoće da se istakne težište sadanjih nastojanja u usavršavanju mesta i uloge organizacije SK u armiji, to se može ukratko formulisati kao napor za dalje obogaćivanje idejno-političkog sadržaja i za produbljivanje demokratskih oblika i metoda delovanja komunista u armiji. Ovo prvo prati dosta nerazumevanja i poteškoća u primeni, jer se ne zna uvek šta su to idejno-politički sadržaji i kako ih u raspravama o armijskoj problematici iznalaziti. Kod ovoga je korisno podsetiti da je u svoje vreme značilo napredak to što je organizacija SK i u armiji mogla da tretira svako aktuelno pitanje, bez obzira na to iz kog je domena i bez bojazni od prigovora da se upliće u komandovanje. Posle dugogodišnje prakse u angažovanju komunista na mnogobrojnim zadacima, i mi u armiji konstatujemo da postoji opasnost da se organizacija SK isuviše iscrpljuje na sitnim pitanjima iz prakse, bilo da su to tekuća organizacijska pitanja u primeni Statuta SKJ, ili tekući zadaci iz života i rada jedinica (prijem regruta, ishrana, logorovanje, slabosti u stržarskoj službi, čuvanje imovine, disciplina i slično).

U takvom isuviše praktičkom tretiranju ovih pitanja od kojih su mnoga, sasvim i potpuno, u nadležnosti vojnih instanca, dolazi do paralelizma u radu, organizacije SK prema komandi, do prečestih sastanaka sa takvim sadržajem, do prenatlačene kritike prema dole, tj. prema krajnjim izvršiocima i do izricanja paralelnih partijskih i vojničkih kazni za iste disciplinske greške. To sve utiče na slabljenje idejne i političke uloge organizacije SK i jačanje njene transmise uloge prema komandi, koja tako otupljuje svoje delovanje. Posledice toga nisu beznačajne ni kad se radi o odnosima među članovima jedne organizacije SK. Jer u ovakvim pitanjima,

gde se tretira oblast usko vezana za tekuće zadatke, razumljivo je što najviše znaju i najviše se smatraju odgovornim članovi SK na dužnostima komandira i komandanta, načelnika, referenti, dok se krajnji izvršioци podoficiri i vojnici većinom osećaju manje pozvanim da pretresaju opšte stanje i mere.

Idejno-politički sadržaji su i za organizaciju SK u armiji težište rada, ona time može samo jačati svoju usmeravajuću vaspitnu i vodeću ulogu. Stoga su u tom smislu nužna svestrana nastojanja i pomoć, osobito osnovnim organizacijama. Problematika društveno-političkog razvoja u zemlji i problemi kojima se bavi čitav Savez komunista vrlo su važni za rad osnovne organizacije. Za komuniste u armiji od posebnog su značaja sve pojave političke prirode koje nastaju kroz odnose i stanje u jedinici, s obzirom i na nacionalnu pripadnost, saradnju i uticaj jedinice na terenu i krupne zadatke u obuci i političkom obrazovanju. Kako ljudi gledaju na odbrambene mogućnosti svoje zemlje, ima li tu defetizma i demoralisanja, kako cene svoju borbenu tehniku, koliko su prožeti ljubavlju prema zemlji, ima li tu negativnog uticaja i štetnih pojava; kakvi su odnosi među ljudima, između starijih i mlađih; da li i u vojnom rukovođenju nema birokratizma; gde su uzroci kriminaliteta i nekih pojava nediscipline — sve to i mnogo drugo, gledano po delovanju subjektivnih činilaca, po javnom mnenju i raspoloženju ljudi — više odgovora sadržaju rada SK, nego sitna tekuća pitanja koja su više u delokrugu rada komandi. Neposrednije od toga dolaze pitanja marksističkog obrazovanja komunista i njihovo političko delovanje i informisanje, čime se sadržaj organizacija SK inače mora stalno ispunjavati. Na sastancima osnovnih organizacija i komiteta, može se očekivati da će ubuduće biti mnogo više ovakvih tema.

Načelno bi i o svakom drugom pitanju vojne izgradnje, kao i do sada, mogla da raspravlja organizacija SK, ali će to svakako biti ređe postavljeno, i to kada je dobilo izuzetnu važnost, bilo zbog razmera i širine zadatka oko koga treba nanovo mobilisati ljude, bilo zbog moralno-političkih konsekvenci koje nastaju, ili zbog promena u odnosima među ljudima. Ako su, na primer, neki organi ispunili svoje zadatke u pogledu ishrane i jedan broj ljudi nije redovno obezbeđivan toplom i dobrom hranom, zbog čega je nastalo ozbiljno reagovanje — organizacija SK mora da se pojavi, da bi rasvetlila uzroke i sugerirala mere, a i da bi svojim članovima razjasnila kako da se postave i deluju. Ako je pak sve u redu, zašto bi smo za te ili druge tekuće poslove iscrpljivali snage političke organizacije kakav je Savez komunista.

Takvi i slični idejno-politički sadržaji će od sastanaka osnovnih organizacija napraviti mesto gde će se komunisti uzdizati, saznavati novo u razradi partijske politike i u usmeravanju svoje delatnosti. U oblasti šireg, idejno-političkog i naučno zasnovanog razmatranja raznih pojava i pitanja, članovi SK neće se razlikovati po činovima, već po poznavanju predmeta o kome je reč, snazi diskusije. Neće se onda kritika i pozivi na akciju upućivati pretežno „nadole”, već na svakog onoga koji zaostaje i ne shvata. Jedino tako je moguće izdvojiti članove SK od nečlanova, razlikovati ih po idejno-političkom prednjačenju i masovnim aktivnostima.

Povezano s tim je neophodnost promena metoda političkog delovanja organizacije SK u armiji. Nije samo nedemokratski što se mnoge osnovne organizacije zatvaraju u sebe, što se „sastančenje” smatra radom, već što takav metod odvađa organizaciju SK i komuniste od sredine u kojoj žive i rade. U armiji nema drugih društveno-političkih organizacija kao što su to Socijalistički savez, sindikat, omladina i boračke organizacije, pa da komunistima posluže kao tribina za političko istupanje. Komunisti u jedinicama moraju direktno i neuporedivo više nego do sada da se za masovno delovanje koriste raznim vodnim i četnim sastancima, vojničkim univerzitetima, skupovima, aktivima, otvorenim sastancima, informisanjem i zajedničkim dogovorima s komunistima van armije; da u manjim grupama i pojedinačno ispoljavaju svoj pokretački i vaspitni uticaj. Sastanci, seminari, predavanja po programu namenjenim za članove SK samo su oblici ideološkog obrazovanja, tj. praktičnog pripremanja za političko delovanje posle toga. Ako ovo više razvijemo, i najstariji članovi po stažu će morati da istupaju u svojoj jedinici, kao i oni mlađi u svojoj. Ljudi pred kojima se politički istupa lako će razumeti onoga koji zna i primerno deluje od onoga koji nije takav. Velika veština sekretara organizacije biće u tome da, prema pitanju koje se pretresa, nađe najpogodnije načine kako da se stavovi SK prenesu na celu jedinicu, njima razvije diskusija i ostvari vaspitni uticaj.

Za demokratizaciju unutrašnjeg života organizacije SK u JNA poseban značaj ima i otklanjanje nekih nepravilnih kriterija, nastalih u pisanoj i nepisanoj praksi — po kojima se u organizacijama SK u suštini nejednako tretiraju komunisti — vojnici i podoficiri prema oficirima. Možda je to posledica toga što su kod nas dosta dugo postojale posebne organizacije za starešine, a posebne za vojnike i što se isuviše kruto polazi od tzv. mladosti i nedozrelosti, kad se radi o podoficirima, ili pak od preuveličavanja činjenice što vojnici privremeno borave u vojsci. Bilo jedno ili drugo, gotovo da se nisu izvukli odgovarajući zaključci iz činjenice što u nekim osnovnim organizacijama broj članova SK — vojnika čini polovinu, što neki od njih imaju preko 25 godina starosti i staž od 3—4 godine u SK. Kod podoficira kao da se prenebregava činjenica što veliki broj najspособnijih komanduje vodovima ili rukuje odeljcima i magacinima milionskih vrednosti, što ih je gotovo polovina sa dugotrajnim armijskim i partijskim stažom. Uprkos svemu, tek po koji podoficir se nađe izabran u komitet SK i za sekretara osnovne organizacije. Ovde su nužne izmene ovakve prakse i u odnosu na prijem u SK i u pogledu izbora na rukovodeće funkcije SK. Mislim da ništa ne može da opravda to što u sekretarijatima nekih osnovnih organizacija pa i u komitetima nema i vojnika članova SK, kao i to što se podoficiri ne biraju u komitete SK po sličnom kriteriju kao i oficiri. Pored moralnog lika, najvažniji je kriterij sposobnost i društvena aktivnost koju pojedinac ispoljava u svojoj jedinici i van nje.

Promene u organizacijskoj strukturi SK u armiji imaju u ovom sklopu vrlo značajno mesto. One se sprovode da bi se, u prvom redu, što jače ispoljio demokratizam u organizaciji komunista, kao i njena idejna uloga. Već se u dosadašnjim diskusijama, povezano sa onima van armije, uočilo šta se mora otkloniti kao prevaziđeno i nedemokratsko. Nalazimo se pre i u toku odluke o odvajanju funkcije sekretara opunomoćstva od vojnih funkcija; nastoji se sprovesti načelo da se u sekretarijat ne biraju ljudi sa nekoliko najodgovornijih vojnih funkcija, preovladava stav da i u najviša rukovodstva treba da uđu ljudi iz osnovnih trupnih jedinica različitih činova i sa različitih nivoa; gotovo su opšti zahtevi da se izbornost rukovodstava proširi do najviših i da se smanji broj stepenica rukovodstava itd. Ovo su značajne promene za demokratizaciju organizacije SK u armiji.

Međutim, ove promene bile bi polovične ako se težište rešenja ne bi odnosile na mesto i ulogu osnovnih organizacija i komiteta koji njima rukovode, jer je tu naša društvena baza, tu treba meriti efekte i domete našeg političkog i vaspitnog uticaja. Za dosadašnji odnos osnovne organizacije prema vojnoj strukturi karakteristična je njena vezanost za formacijske jedinice — vodove, čete i bataljone, izvesna usitnjenost, pa otuda i lakše zapadanje u praktičizam i u položaj transmisije komandi. Diskusije i predlozi o tome saglasni su u zahtevima za krupnijim osnovnim organizacijama i u isticanju prednosti koje ono može da ima za njihovo osamostaljivanje i dobar politički sadržaj. Ali, velike su razlike u određivanju iskustvenih granica za najniže i najviše brojno stanje organizacija. Najbliži su realnosti i dosadašnjim iskustvima, po mome mišljenju, oni koji insistiraju da se osnovne organizacije osnivaju za sastave nekoliko bataljona-diviziona i manjih artiljerijskih pukova (od 50 do 120 članova), a da se ne ide na osnivanje jedne organizacije za čitav puk — brigadu ili za ustanovu sličnog brojnog stanja članstva.

Očigledno je da će manji broj osnovnih organizacija moći da sa više svojih članova utiče na rad komiteta koji će lakše i neposrednije konsultovati članstvo, sekretare i sekretarijat o raznovrsnim pitanjima. Za račun osnovne organizacije ili po njenom zahtevu komiteti će moći da organizuju razne seminare, skupove komunista, miteta moći da biraju članovi komiteta i svih viših instanci. sastanke pojedinih grupa, aktiva i slično. Tako će se otkloniti ona nepoželjna praksa kod nekih komiteta koji su zaduživali svoje članove za pojedine organizacije ili su, u nedostatku metoda široke konsultacije i kontakta sa članovima, često sazivali sekretare i pojedine kategorije članova na razne proširene sastanke i sl. Veoma je važno to što će se iz ovakvih osnovnih organizacija i njihovih ko-

Posebno pitanje predstavlja kako organizovati rad ovakvih osnovnih organizacija, a da se izbegne pasivnost velikog broja članova. Za buduću praksu to ima gotovo veći značaj od nekih manjih organizacionih promena. Već se pokazala nepogodnom podela veće osnovne organizacije na partijska odeljenja ili stalne aktive, pošto se ovi ubrzo pretvaraju gotovo u samostalne organizacije koje jedino nemaju puna statutarna ovlaštenja. Izgleda vrlo korisnim da se

pokuša primena novog metoda u organizaciji delovanja komunista u velikim osnovnim organizacijama. Sekretar, odnosno sekretarijat bi, na osnovu konsultacije članstva i komiteta, izradio pregled — plan perspektivnih zadataka, na primer, u tromesečnom periodu. U njemu bi se nalazili neki idejni politički problemi o kojima smo već govorili, zatim zadaci organizacione izgradnje; zadaci vezani za krupnija pitanja vojne izgradnje; oni iz društveno-političke saradnje i delovanja na terenu; zatim značajni za politički i kulturni život i odnose u jedinici i sa vojnicima, kao i oni koji sugeriraju i obavezuju viša rukovodstva. Pojedini, tako izdvojeni zadaci, mogu poslužiti kao osnova oko koje bi sekretarijat angažovao grupe najodgovornijih članova — aktivista. Oni bi proučili pitanja o kojima treba da se da analiza i predloži i razvije aktivnost svih komunista. Oni bi, kao najbolji poznavaoци tog pitanja, kao ljudi koji su se u tome posebno istakli, vodili glavnu reč, inicirali i uticali na aktivnost drugih. Sa rukovodiocima tih inicijativnih grupa sekretar (ili sekretarijat) bi povremeno razgovarao, upućivao ih na delatnost između sastanaka, usvajao njihove predloge za dnevni red ili njihova pitanja i probleme postavljao višim rukovodstvima. Navedena podela aktivista gasila bi se čim se u određeno vreme ostvare najvažniji zadaci. Posle se stvara nova slična organizacija oko drugih zadataka. U takve grupe aktivista oko pojedinih problema jednako bi se uključivali vojnici, podoficiri i oficiri, već prema svojim sposobnostima i uticaju koji pokazuju. Bitno je izdvojiti za sadržaj delatnosti SK najaktuelnija idejno-politička i druga pitanja i oko njih proširiti krug najboljih poznavalaca i najaktivnijih članova, a zatim pronalaziti pogodne oblike za masovan politički uticaj na celu jedinicu i čitav njen sastav. Po svemu sudeći, u ovome se može tražiti put da se ubuduće više obogati rad naših osnovnih organizacija.

Osobito značajno za demokratizaciju partijskog života je sprovođenje načela demokratskog centralizma, o kome se tako mnogo, često i protivrečno, raspravlja. Kroz njega se ogleda i odnos foruma i članstva, pa se već sada traže mogućnosti da forum bude manje komandni punkt, a više organizator i pokretač inicijativa i različitih predloga; da članstvo bude aktivniji činilac u politici Saveza komunista Jugoslavije. Po mome mišljenju, demokratski centralizam nema magičnu moć u tome, jer je on samo princip a ne suština odnosa. Ne bi se doprinelo demokratizmu kada bi se uloga rukovodstava smanjila i kada bi se njihove direktive shvatale manje obaveznim, niti kada bi se ostavile nedovoljno povezane mnogobrojne osnovne organizacije u zemlji i sl. Dokle god, po mome mišljenju, bude postojala organizacija SK, ona će morati da reguliše odnose članstva prema odlukama rukovodstava i obaveza ovih prema članstvu. Međutim, danas je razvitak došao dotle da postaje neophodno da se i u novom Statutu SK jače razrade kompetencije osnovnih organizacija, demokratski oblici njihovog uticaja na izgrađivanje partijske politike, način uticanja na rad komiteta, na obaveze i odgovornost članova foruma pred članstvom SK. Kraće rečeno, da se u sprovođenju ovog načela više razvija njegova demokratska strana. A da bi se ona razvila, biće potreban duži proces.

No i dalje će biti i analiza i rasprava na forumima, uz sve veću konsultaciju komunista, kao i njihovih odluka koje će članstvo morati da sprovodi.

Možda je u svemu ovome, pored sadržaja rada, najbitnije ostvarivanje demokratskih odnosa i metoda u radu svake organizacije SK, ispoljenih kroz mogućnost postojanja različitih mišljenja i predloga do formiranja stavova i završnih odluka; u stepenu razvijenosti kritike i pozivanja na odgovornost svakoga, bez obzira na čin i položaj; u ravnopravnom položaju članova u odnosu na partijske zadatke i obaveze; u javnosti u političkom odlučivanju i uticaju u sredini gde komunisti žive i rade. Organizacije SK moraju obezbeđivati takve odnose i kritiku da osuđuju prigušivanje mladih od strane starijih, da sprečavaju da pojedinci uzurpiraju položaj u forumima SK, ili da oni iz vojne organizacije nameću iste odnose i u SK, pa unose podozrenje među komuniste, podvajanje na miljenike i nepoželjne ili na druge načine razbijaju solidarnost i jedinstvo komunista. Snažna organizacija će stvoriti atmosferu punu drugarstva i humanosti, u njoj će se i mlađi i stariji zblizavati i graditi svoje jedinstvene poglede prema svojim mogućnostima i pripremati se za političku delatnost u svojoj sredini.

Razume se da će uvek biti nužna posebna briga organizacije SK da se razvije ovakva demokratska atmosfera i sprečava izdavanje pojedinaca ili pasivnost mladih i nepoverenje u njihove mogućnosti. U atmosferi sadašnjih pogodnijih organizacijskih promena o kojima se govori, biće neophodno što više gajiti i razvijati takvu atmosferu i u životu komunista u armiji.

Demokratizam u organizaciji SK u armiji nije u oprečnosti sa ustrojstvom vojne organizacije. Kao što vidimo, on postoji i razvija se, kao i u mnogim organizacijama SK van armije. Istina potpunije, bogatije i svestranije sadržaje i raznovrsnije obaveze i uticaj imaju organizacije SK u samoupravnim institucijama društveno-ekonomskog sistema, nego što je to moguće imati u armiji. Ali, i komunisti u armiji dobrim delom će sve više kao građani pratiti i učestvovati u društvenom životu i kroz delatnosti svojih organizacija raspravljati o društvenim i političkim pitanjima sredine u kojoj žive. U tu svrhu biće korisni i povremeni dogovori aktiva komunista iz JNA i onih na terenu, razmena iskustava, razna savetovanja i seminari na terenu i sl. Kroz te i druge oblike samo može da se razgrana i jača društvena uloga armije i njen progresivni uticaj. Oblast političkih i idejnih pitanja šireg značaja ostaje jednaka u sadržaju organizacija u armiji i na terenu, kao i pitanja međuljudskih odnosa, kritike, borbe mišljenja i druga. U tome su specifičniji sadržaji vezani za vojnu izgradnju koje smo, treba otvoreno reći, i preneglašavali u poređenju sa pomenutim, a često i fetišizirali vojne specifičnosti i u razradama zadataka i obavezama komunista u armiji. Danas je moguće i nužno da komande i njihovi organi, kao i organi vlasti i samoupravljanja na terenu, što više ispolje svoju ulogu i ostvaruju svoje nadležnosti, pa će organizacijama SK ostajati da se aktiviraju najviše na krupnijim pitanjima iz te oblasti koja imaju širi vojni i politički značaj.

Moglo bi se reći da — u kojoj meri bude dolazilo do izmena u obimu i važnosti tih sadržaja u korist idejno-političkih, u toj meri će biti moguće da se i partijski život komunista u armiji sve više približava društveno-političkom životu i praksi komunista van armije. I pored dugotrajnijih i osobito značajnih zadataka u vojnoj izgradnji, delatnost komunista sve više mora izlaziti iz podređenosti sitnom prakticizmu i poprimati karakter idejno-političkog i vaspitnog delovanja, što jedino može da jača vodeću ulogu SK.

U celokupnosti sadanjih konkretnih i opštih razmatranja o ulozi Saveza komunista, kroz razvijenu političku aktivnost i stvaralačko istraživanje najboljih rešenja do novog kongresa — sve ovo podstiče i obavezuje organizaciju SK u armiji da se ne zadrži na postojećem iskustvu, nego da smelije i odlučnije obogaćuje svoju vodeću ulogu i demokratizuje svoj unutrašnji život. To će bez sumnje i istovremeno učvršćivati moralno-političku snagu naše armije i produbljivati njenu životnu povezanost sa narodom i progresivnu političku ulogu u društvu.

General-potpukovnik
Branko BOROJEVIĆ

TEMPO NAPADA U SAVREMENIM OPERACIJAMA

Na stranicama ovog časopisa vođena je plodna diskusija o tempu napada,¹ a iznošena su gledanja i nekih stranih autora.² Naročito su prihvatljiva mišljenja koja ističu da on zavisi od velikog broja faktora, njihove uzajamne povezanosti i mogućnosti da se ispolje, da će biti različit u svakoj konkretnoj situaciji i da će zavisiti, pored ostalog, i od toga u kojoj fazi rata se izvodi napadna operacija. Nekim autorima (gledištima), naročito stranim, može se prigovoriti da nisu u dovoljnoj meri analizirali i istakli koliko tempo napada zavisi od sposobnosti i kvaliteta branioca.

Međutim, i u savremenim uslovima tempo napada će u najvećoj meri zavisiti od branioca, njegove organizovanosti, jačine, sastava, NBH-mogućnosti, žilavosti, upornosti, koncepcije odbrane, morala, sposobnosti da blagovremeno otkriva planove napadača itd. Kada je u pitanju uticaj branioca na tempo napada, veliki značaj, pored ostalog, ima i to da li se on brani na svojoj ili tuđoj teritoriji. Branilac je, dakle, taj odlučujući faktor od koga u najvećoj meri zavisi tempo napada. Jer, ako se radi o braniocu koji raspolaže istim raketno-nuklearnim mogućnostima, hemijskim i biološkim sredstvima kao i napadač, ako još brani svoju zemlju, u stanju je ne samo da veoma uspori tempo napadača, već i da osujeti napad, nanoseći mu teške gubitke neposredno pred početak operacije. No, ovo je samo mogućnost branioca u tačno određenim uslovima, što ne znači da u drugim ne može biti veoma uspjelih napadnih operacija sa relativno visokim tempom napada koji, u stvari, zavisi od istih faktora od kojih zavisi i uspeh napada, s tim što se oni za visok tempo postavljaju u oštrijoj formi, jer napad može biti uspešan i sa niskim tempom.

Razmotrimo zato objektivne i subjektivne faktore od kojih zavisi tempo napada u savremenim operacijama.

Prvi i najvažniji faktor jeste branilac, koga možemo definisati i kao opšti odnos snaga u operacijskoj zoni napada.

Zatim dolaze:

odnos u raketnim i nuklearnim sredstvima;

odnos snaga u vazduhu;

obim sadejstva sa vazдушnim desantima (avio i helikopterskim, a u nekim slučajevima i pomorskim);

pokretljivost nosioca napada (tenkova, motorizovane ili nemo-torizovane pešadije);

karakter zemljišta;

godišnje doba i meteorološki uslovi;

sposobnost za brzo savlađivanje KONZ-ova, raščišćavanje prepreka, opravku puteva i savlađivanje vodenih prepreka;

¹ *Vojno delo* br. 3/65, str. 55—110.

² *Vojno delo* br. 3/65, str. 111 i 1/66, str. 104

sposobnost pozadinskih organa za brzo snabdevanje materijalno-tehničkim sredstvima i hranom, evakuaciju i zbrinjavanje ranjenika;

obučenosť i ekspeditivnosť komandi i štabova;
blagovremenosť i efikasnosť sistema izviđanja;
iznenađenje;

prilagođenosť organizacijsko-formacijske strukture jedinica karakteru operacijske zone;

pravilnosť izbora pravaca napada i oblika manevra;
sigurnosť sistema komandovanja (naročito radio-veze i televizijskog sistema);

bezbednosť pozadine napadačevih snaga;

faza rata u kojoj se izvodi napadna operacija.

Pored tih faktora, na tempo napada može uticati i niz slučajnih, nepredviđenih ili stihijnih činjenica i pojava: gubljenje veze, neshvatanje zadatka, pogrešno dejstvo sopstvene avijacije i raketa, skretanje sa pravca dejstva, nagla promena atmosferskih prilika, zamor, malodušnosť, neuroza i druga oboljenja itd.

Svi pomenuti faktori dejstvuju istovremeno na tempo napada i međusobno su zavisni u manjoj ili većoj meri. Uloga pojedinog faktora biće različita od jedne situacije (operacije) do druge, izuzev branioca koji čini ukupnosť kvaliteta i kvantiteta otpora. U svim situacijama on ima istu ulogu koja se samo pojačava ili umanjuje u odnosu na posedovanje ili neposedovanje, odnosno optimalno korišćenje ili nekorišćenje svih ostalih faktora. Tako, na primer, ako su napadač i branilac ravnopravni u broju ljudi i konvencionalnoj tehnici, dok, napadač raspolaže ograničenim brojem nuklearnih udara, a branilac ne, prednosť će biti na strani napadača i njome bi trebalo da ostvari visok tempo napada. Iako je nadmoćnosť u nekoliko nuklearnih udara velika prednosť, to još nije apsolutna garancija da će napadač postići i visok tempo napada, Jer, ukoliko podbaci samo sistem izviđanja, može se desiti da udare upotrebi u prazno i da se liši te zaista velike prednosti. Ili, branilac može kompenzirati nedostatak nuklearnih udara angažovanjem snaga u pozadini napadača koje bi mogle uništiti ili oštetiti lansere, čak i bojeve glave i na taj način ga lišiti te prednosti makar i za određeno vreme. Ili, branilac može većim rasporedom svojih snaga da ne pruži rentabilan nuklearni cilj napadaču.

Iz ovoga se može izvući zaključak da ni jedan od pomenutih faktora pojedinačno (sem branioca i napadača kao sinteze svih faktora) ne može imati odlučujućii uticaj na tempo napada ako nije tesno povezan sa ostalim faktorima i njihovim optimalnim korišćenjem.

Ipak, potrebno je da pojedinačno razmotrimo ulogu svakog od njih, kao i kakve su mogućnosťi branioca da parira i oslabi tempo napada.

Odnos snaga. Proceni ovog faktora može se prići različito i upoređivati broj ljudi, oruđa, tenkova, aviona, vozila itd., ili broj četa (bataljona), eskadrila (skvadrona), diviziona, itd. broj pukova

(brigada), a u nekim slučajevima broj divizija, ili, jednostavno, vatrene mogućnosti izražene u tona/minutu, brojni odnos u nuklearnim udarima, odnosno, KT i u aviopoletima. Svejedno je koji će se metod primeniti; važno je da se dođe do objektivnih brojčanih pokazatelja odnosa snaga. Zatim, treba podvrći analizi i kvalitete tih brojeva (moral, obučenosť, kondiciju ljudstva, kvalitet tehnike, stepen organizacije odbrane itd.). Ako je i kvalitet na strani napadača, ili je bar jednak braniocu, sa stanovišta odnosa snaga može se reći da postoje povoljni uslovi za relativno visok tempo napada.

Odnos u raketno-nuklearnim udarima. Masovna upotreba nuklearnog oružja omogućava da se za kratko vreme postignu važni rezultati: efikasno neutralisanje cele dubine neprijateljeve odbrane na pravcu napada, momentalna izmena odnosa snaga, ometanje komandovanja, otežavanje neprijatelju da uspostavi borbeni poredak i otkloni posledice nuklearnog udara, sprečavanje manevra itd. što sve stvara povoljne uslove za postizanje visokog tempa napada. Pri tome na glavnom pravcu više nije potrebno imati tako veliku gustinu žive sile i tehnike kao u prošlosti. Zato većina autora smatra da je prednost u raketno-nuklearnim sredstvima, odnosno nuklearnim udarima, odlučujuća za uspeh operacije i tempo napada.

S obzirom na veliku razornu moć, snažan i kompleksan efekat nuklearnog oružja, teško je osporavati ovakvu tvrdnju. No, primeri koje ću izneti dozvoljavaju da bar uslovimo takvu postavku. Naime, radi se o tome da kad napadač ne poseduje neograničenu (ili bar znatniju) prednost u nuklearnim sredstvima, ona ne mora biti odlučujuća. Ako se radi o prednosti 3—4 nuklearna udara male snage, ili o neznatnoj prednosti u KT (kada i branilac poseduje nuklearno oružje), branilac je u stanju da parira ili kompenzira tu razliku. On upravo i treba da proceni čime je u stanju da to postigne. Ukoliko nije u mogućnosti da parira, moglo bi se reći da postoje uslovi za relativno visok tempo napada. Ali u suprotnom slučaju, ako branilac poseduje nuklearno oružje, a napadač nije u stanju da ga neutrališe, mogli bismo zaključiti da napadač nema uslova za visok tempo napada. Čak je moguće da vešt branilac u takvom slučaju slomi napad pre no što je i počeo. Razume se da je to uslovljeno i ostalim faktorima, naročito blagovremenošću i efikasnošću izviđanja.

Najveću teškoću za napadača predstavljale bi površinske eksplozije (nuklearne barijere). S obzirom na to da su one mač sa dve oštrice i da zahtevaju idealne meteorološke uslove za onog ko ih primenjuje, verovatno će se retko primenjivati. No, napadač mora ipak biti spreman da ih savlađuje. Kontaminirane zone sa visokim intenzitetom radijacije mogu se savlađivati ili posle opadanja intenziteta, čime se znatno slabi tempo napada, ili brzim pokretima jedinica pravcima gde je najmanji intenzitet, čime se rizikuje izvesno ozračenje jedinica. U konkretnim uslovima bira se manje zlo. Slične teškoće branilac može praviti napadaču i upotrebom hemijskih borbenih sredstava.

Odnos snaga u vazduhu. U prošlom ratu je ovaj faktor najviše uticao na tempo napada. Danas se veći značaj daje nuklearnom

i raketnom oružju. No, veliki uticaj još ima i nadmoćnost u vazduhu. Ali, i kod ovog faktora, kao i kod prethodnog, ako ta nadmoćnost nije apsolutna već relativna, povremena, branilac će moći lakše da joj parira (kretanjem noću, ubačenim, partizanskim i teritorijalnim jedinicama, fortifikacijom, maskirnom disciplinom i dr.). No, nadmoćnost u vazduhu ispoljiće se na tempo napada i kod narednog faktora.

Obim sadejstva sa vazдушnim desantima. U savremenim operacijama ovaj faktor posle raketno-nuklearnog, u najvećoj meri može uticati na povećanje tempa napada. Naročito dolazi do izražaja u velikim (armijskim i frontovskim) operacijama, u čijem se sastavu izvode i vazdušnodesantne operacije. Primena ovog faktora zavisi od odnosa snaga u vazduhu i raketno-nuklearnih sredstava, meteoroloških uslova, razvijenosti PDO branioca (PDR), kao i od toga da li se može očekivati borba naoružanog naroda protiv napadačevog vazdušnog desanta ili ne. Jačina vazdušnog desanta može varirati od pešadijske čete do vazdušnodesantne divizije. Taktički desant najčešće će biti jačine bataljona iz pešadijske ili vazdušnodesantne divizije. Dubina spuštanja taktičkog desanta biće 20—60 km sa takvim proračunom da se može spojiti sa snagama s fronta u roku od 5 do 24 časa. Helikopterski desanti mogu se spuštati i bliže, 10—30 km. S njima će napadač prosto preskakati pojedine položaje vertikalnim manevrom. Smatra se da je bolje imati veći broj manjih vazdušnih desanata koji se mogu spuštati na najosetljivija mesta na pravcima dejstva braniočevih rezervi radi posjedanja breša stvorenih nuklearnim udarima, zaprečavanja, organizovanja zaseda, izvođenja diverzija, izviđanja i napada na nuklearna sredstva branioca itd.

Veći vazdušni desanti (operativni) u armijskoj i frontovskoj operaciji spuštaju se na dubine 150—400 km i dublje, radi zauzimanja i držanja velikih i važnih objekata i rejona, sprečavanja ili zadržavanja operativnih rezervi, zauzimanja i držanja prelaza preko vodenih prepreka, uništenja velikih štabova, ometanja mobilizacije itd. Oni se štite raketno-nuklearnim sredstvima i avijacijom, a za spajanje sa njima određuju se oklopne divizije (brigade) koje, podržane nuklearnim udarima i avijacijom, brzo prodiru ka rejonima desanta. Za veću upotrebu vazdušnodesantnih snaga u napadnoj operaciji potrebni su povoljan odnos snaga u vazduhu, dobri meteorološki uslovi i makar ravnopravan odnos u nuklearnim sredstvima. To bi omogućilo povećavanje tempa napada čak i za 2—3 puta.

Pokretljivost jedinica koje su nosioci napada. Na kopnu za sada postoje dva nosioca napada: pešadijske³ i oklopne, a u poslednje vreme i vazdušnodesantne jedinice. U nizu slučajeva dolazi do kombinacija, kada ova tri roda zajedno ili naizmenično nose napad i potpuno realizuju ciljeve operacije. Ostali rodovi i vidovi, iako imaju veoma značajnu ulogu u operaciji, ipak, u krajnjoj liniji, samo pripremaju (stvaraju uslove) ili podržavaju pešadiju i oklopne je-

³ Ovde nismo posebno pominjali mehanizovane jedinice. One se podrazumevaju kod motorizovanih pešadijskih, ili u sastavu oklopnih.

dinice. Po svojoj ulozi oni su potpuno ravnopravni partneri pešadiji i oklopnim jedinicama, ali po svojstvima nisu u stanju zauzeti i održati zauzete položaje. Zato se i tempo napada uvek računa po nosiocima napada, prema njihovoj taktičkoj pokretljivosti i brzini savlađivanja branjenog prostora (zemljišta i otpora branioca).

Nekad se tempo napada merio samo po brzini kretanja pešadije i konjice i zavisio je od opremljenosti i uvežbanosti pešadijske (konjičke) jedinice da se kreće po različitom terenu i u različitim vremenskim uslovima, i od sistema snabdevanja i popune. Komplikovana popuna i snabdevanje u to doba više su usporavali tempo napada nego kretanje i otpor branioca.⁴

Tempo napada će i danas, u krajnjoj liniji, najviše zavisiti od pokretljivosti i naprezanja pešadije i tenkova kao glavnih nosilaca napada. Zato se stalno radi na podizanju pokretljivosti ovih rodova vojske. Savremena pešadija je uglavnom motorizovana (mehanizovana) i dobrim delom već osposobljena za borbu i, uz vozila (oklopnih transportera), sposobna da se kreće i van puteva i po vodi (transporteri-amfibije). Neprekidno se radi na podizanju manevarskih sposobnosti i akcionog radijusa tenkova. No, bez obzira na sve, ovi nosioci napada imaju granice dnevnog naprezanja. Tako, na primer, ako je u jednoj situaciji (fazi-pravcu) nosilac napada pešadija bez motora, a njeno naprezanje uz najveću pokretljivost dozvoljava u proseku maksimum 30 km dnevno (računajući savlađivanje otpora i prepreka, potrebu za ishranom i odmorom, popunu ljudstvom i municijom), taj se maksimum teško može prelaziti čak i pored velike brojne i tehničke nadmoćnosti. Ni prednost napadača u nuklearnim udarima ne može ubrzati tempo ako ih eksploatiše pešadija bez motora.

Isto tako i kad su nosioci napada tenkovi, teško se može prelaziti maksimum od 60 do 100 km dnevno. To je uslovljeno akcionim radijusom tenkova (8—12 radnih časova), brzinom kretanja u borbi (8—12 km/č), zamorom ljudstva (posade), potrebom za potpunom, pregledom tehnike, odmorom i ishranom ljudstva itd. U izvesnim situacijama ova naprezanja se mogu povećati, ali ne mnogo i za duže vreme.

U slučaju kombinovanog dejstva tenkova, motorizovane pešadije i vazdušnih desanata koji bi bili podržani nuklearnim udarima i avijacijom, u najpovoljnijim uslovima moguće je ostvariti dnevni tempo i do 200 km.

Sve su ovo, razume se, samo mogućnosti u najpovoljnijim uslovima za napadača, što ne znači da će mu branilac i druge okolnosti to i pružiti. Jer, brzina vozila i pokretljivost jedinica dozvoljavale su i krajem drugog svetskog rata dnevni tempo i do 200 km. Međutim, maksimum koji je postizan kreće se negde oko 60 km, a minimum oko 5 km. Sve su ovo dnevni proseci (maksimalni i

⁴ Lasijev marš 1760. godine u vreme sedmogodišnjeg rata uzima se za veliki podvig, kada je sa korpusom prevalio put od Svojdnic do Berlina (45 milja) za 10 dana. U najjače marševe toga vremena spadaju oni od pet, najviše šest milja dnevno. (Kauzevic, *O ratu*, str. 266 i 267, VIZ JNA „Vojno delo“, Beograd 1951. god.).

minimalni) za pojedine napadne operacije, dok je prosek za pojedine etape (faze) rata mnogo niži. Tako, Nemci za prvih 100 dana rata na istočnom frontu postižu prosečan tempo 7 km na dan.

Uticao zemljišta. Iako se usavršavanjem tehnike i pronalaskom novih sredstava (guseničnih borbenih i transportnih vozila, helikoptera i dr.) uticaj zemljišta na tempo napada dosta smanjio, on je još veoma značajan. Tako je brdsko-planinsko zemljište sa oskudnom mrežom puteva velika smetnja za visok tempo napada. U najviše slučajeva on se na takvom zemljištu svodi na mogućnosti kretanja pešadije (bez motora), bez obzira na to što se radi o motorizovanoj jedinici. Dapače, u tim uslovima brdske (alpske) jedinice mogu ostvariti viši tempo napada. Na takvom terenu motorizacija ispoljava sve svoje slabosti, što umanjuje pokretljivost jedinica. Ne možemo a da se ne setimo savezničkih motorizovanih snaga koje su pred Kasinom u Italiji stajale nekoliko meseci, sve dok nisu stigle planinske jedinice.

No, bilo bi pogrešno izvući zaključak da u savremenim uslovima, motorizovane i oklopne jedinice ne mogu uspešno dejstvovati i na brdsko-planinskom zemljištu. Primera za to bilo je i u prošlom ratu. Pojavom helikoptera, ta je mogućnost danas mnogo veća. Za nuklearna i hemijska borbena sredstva, ako ih poseduje i branilac, ne bi se moglo reći da pozitivno utiču na povećavanje tempa napada na ovakvom zemljištu. Jedino ako ih poseduje samo napadač ili ima znatniju prednost nad braniocem, njihov je uticaj na tempo napada veliki. No, takve uslove teško je očekivati.

I pored svega toga može se konstatovati da vešt napadač, uz maksimalno korišćenje svih faktora koji utiču na povećavanje tempa, može ostvariti relativno visok tempo napada i na brdsko-planinskom zemljištu. No, on će uvek biti niži za polovinu od mogućnog tempa na prohodnom zemljištu pod uslovima jednakog otpora branioca.

Uticao godišnjeg doba i meteoroloških uslova. Neosporna je činjenica da su savremene armije sposobne za dejstvo u svako doba dana i godine i u svim meteorološkim uslovima. To ipak ne znači da u svim uslovima mogu ostvarivati isti efekat. Savremena (infracrvena) tehnika smanjila je razlike između dana i noći, a radarska i raketna — između sunčanog i oblačnog (maglovitog) vremena, ali ipak te razlike nisu potpuno brisane u odnosu na efekte dejstva i mogućnosti visokog tempa napada.

Uređaji sa spektrom infracrvenih (nevidljivih) svetlosnih zraka daju mogućnost onom ko ih ima da osmatra (vidi i po potpunom mraku ali ne i po magli), a da sam ostane nevidljiv za čovekovo oko. Ali sektor vidljivosti je ipak mnogo manji (uži i kraći) nego pri dnevnoj svetlosti. Isto tako efekat televizijskih sistema se noću znatno umanjuje, a ponekad i onemogućuje (ako snimani objekat nije dovoljno osvetljen).⁵

⁵ Radari, istina, otkrivaju ciljeve po mraku, dimu i magli isto kao i po danu, ali na ekranima se vidi i mnoštvo drugih objekata na zemlji, što sliku čini nedovoljno jasnom.

Iako dejstvo raketa ne zavisi od vidljivosti, jer mogu dejstvovati i po magli i kad su niski oblaci, ipak je efekat toga dejstva slabiji. Teško je osmatrati i proveriti efekat dejstva, pa se dejstvuje po unapred planiranom objektu (cilju). Tako, u stvari, može dejstvovati i savremena avijacija, bilo raketama bilo bombama. Uređajima sa infracrvenom tehnikom mogu se fotografisati eksplozija i objekat i noću, ali sve je to mnogo slabije nego danju.

Godišnje doba, pravac i brzina vetra, ako su nepovoljni, predstavljaju još veću smetnju za brz tempo napada, naročito na brdsko-planinskom zemljištu. Dubok sneg, niska temperatura, snežne oluje i lavine nepovoljno utiču na zdravlje i život ljudi, stanje i rad tehnike. To zahteva specijalno obučene (smučarsko-alpske) jedinice i specijalnu tehniku, pa da se opet ne postignu oni rezultati koji se mogu postići ako nema tih uticaja.

Pravac i brzina vetra naročito utiču na upotrebu nuklearnih i hemijskih borbenih sredstava, kao i helikoptera i nekih tipova aviona. Ako su nepovoljni, napadač je prisiljen da čeka, ili da se odrekne njihove upotrebe, što će slabiti tempo napada. Smatram da nije potrebno nabrajati sve pojave i slučajeve nepovoljnog uticaja doba dana i godine i meteoroloških uslova na tempo napada. Oni su mnogobrojni, pa ako se prilikom planiranja napada prenebregnu ili se realno ne sagledaju, to se može teško osvetiti. Razume se da tempo napada danju, pri povoljnoj temperaturi (bez snega) i ostalim uslovima može biti znatno veći. Jer sami ti nepovoljni uslovi, i bez otpora branioca, umanjuju pokretljivost jedinica i preciznost oruđa za polovinu.

Sposobnost za brzo savlađivanje KONZ-ova, raščišćavanje i savlađivanje prepreka i opravku puteva. Ako želi postići viši tempo napada od onoga u prošlom ratu, savremena armija mora biti sposobna da brzo savlađuje KONZ-ove i rejone nuklearnih udara, prostorie zatrovane hemijskim sredstvima, vodene prepreke, da raščišćava minske i druge prepreke i brzo opravljaja puteve. Objektivno gledajući, savremene armije su za to u najvećem broju i sposobne, jer su opremljene modernom tehnikom. Ovde se više postavlja pitanje koliko su jedinice obučene i uvežbane za to. Ali, i tamo gde je postignuta najveća obučenosť i uvežbanosť jedinica, opet se preko ovakvih „prepreka” ne može prelaziti bez usporavanja, zastoja i izvesnih posledica zbog ozračivanja jedinica. Unatoč najvećoj sposobnosti, taj će faktor negativno delovati na tempo napada, jer su i sredstva zaprečavanja (rušenja) mnogo razvijenija i efikasnija. U kolikoj meri će ovaj faktor usporavati tempo, zavisice od uslova u konkretnom slučaju. Jedno je jasno — napadač nikada neće ostati bespomoćan pred preprekama i očajavati, već će ih savlađivati.

Uticaj snabdevanja. Ono je oduvek snažno uticalo na efekat i tempo dejstva armija. U savremenim uslovima taj uticaj je mnogo veći. Jer, od nekada malobrojnih vojski, danas imamo mnogomilionske armije, od dve do tri vrste opreme, oružja i tehnike, sada

imamo stotine vrsta samo u jednoj jedinici. Snabdevanje tehnike zahteva dvadeset puta veće kapacitete transporta nego snabdevanje ljudi, a bez redovne popune i održavanja, tehnika je mrtvo gvožđe. Nemci su u poslednjem ratu utrošili oko 320 miliona samo artiljerijskih i minobacačkih granata i mina; Amerikanci 250, a Englezi 200 miliona. Samo u berlinskoj operaciji Sovjetska armija je utrošila 26,240.000 kg municije. A gde je gorivo za desetine hiljada aviona i stotine hiljada vozila? U Sovjetskoj armiji trebalo je u prošlom ratu godišnje zameniti (zbog oštećenja i dotrajalosti) 60.000—80.000 art. oruđa i minobacača.

U savremenim uslovima, potrebe u snabdevanju (doturu, popuni), naročito materijalno-tehničkih sredstava, porasle su za 5—6 puta u odnosu na drugi svetski rat. Istina, srazmerno je porastao i kapacitet transporta, ali ne i broj puteva. To se može donekle nadoknaditi vazдушnim i pomorskim (rečnim) transportom. Pozadina bi još nekako i izašla na kraj sa kapacitetima transporta i puteva, ali se kao i borbene jedinice sukobila sa novim faktorom — nuklearnim, hemijskim i biološkim oružjem, čime se povećala mogućnost rušenja, zaprečavanja i požara, zatim dejstvima iz vazduha, napadima vazдушnodesantnih, ubačenih i drugih jedinica. Sve je to mnogo više pogodilo pozadinu nego borbene jedinice, iako i ona ima svoja sredstva odbrane. Jer, ona treba da, pored sopstvenih, popuni i mnogobrojne gubitke i utrošak borbenih jedinica. Sve to treba da se izvrši u određenom i relativno vrlo kratkom vremenu.

Da bi se i u takvim uslovima obezbedio visok tempo napada, praksa je da se jedinice pred početak operacije snabdeju svim potrebama i tako osamostale za izvršavanje zadataka. Međutim, to zavisi od dubine (razmere) operacije, veličine normi i mogućnosti transporta jedinica. Zbog toga je uobičajeno da se dnevni utrošci svakodneвно dopunjavaju. A težina dnevnih potreba samo jednog bataljona iznosi oko 50 t.

Pred pozadinom, pored popune, stoji ništa manji problem evakuacije, naročito teškoće oko zbrinjavanja ranjenika. U eventualnom termonuklearnom ratu to bi bio veoma delikatan problem.

Organizacija pozadinskih jedinica i ustanova je i postavljena tako da to može realizovati, ukoliko ne bude vanrednih (masovnih) gubitaka, preko predviđenih (iskustvenih) preseka i normi. No, pozadinske jedinice i ustanove napadača moraju s time računati i biti spremne i za takve slučajeve. One se moraju koristiti svim načinima popune (dotura), evakuacije, odnosno transporta od najsavremenijih do najprimitivnijih, od aviona i podmornice do transporta na konjima i ljudima. Uglavnom, ne sme dozvoliti da započeti napad zaostane zbog neredovnog snabdevanja municijom, gorivom, oruđima i hranom.

Ako se za svaku napadnu operaciju stvaralački prilazi proceni sposobnosti i mogućnosti pozadine, doći će se i do konkretnog zaključka kakav tempo napada ta pozadina može obezbediti. A ako se iskoriste sve mogućnosti, ona će i pored svih teškoća obezbediti visok tempo napada. Razume se da će biti i situacija kada se to neće ostvariti.

Obučenost i ekspeditivnost komandi i štabova. Obučenost i fizička kondicija starešina i vojnika, kao i jedinica, predstavljaju jedan od osnovnih faktora za visok tempo napada. Brzina i preciznost u radu štabova i komandanata treba da obezbede blagovremen početak i dobro organizovan napad u kome je sve usklađeno i predviđeno do detalja, u kome su predviđene i alternative za slučajeve koji se nisu mogli unapred predvideti. Naročitu važnost imaju dobro organizovano sadejstvo, neprekidnost u komandovanju i napadu, kao i neprekidno i efikasno izviđanje, brzo sređivanje svih tih podataka i njihovo blagovremeno korišćenje. Sporost u radu može dovesti do otkrivanja napada i njegovog slamanja pre no što je i počeo. Da bi se postigle neophodna brzina i ekspeditivnost u radu, savremeni štabovi moraju biti mali i opremljeni elektronskim i drugim tehničkim sredstvima za prikupljanje i obradu mnogobrojnih podataka, za prijem izveštaja i prenošenje naređenja. Razume se da mora biti zastupljena i potpuna tajnost određenih podataka i naređenja.

Da bi se postigli svi uslovi koje postavljaju savremeni zahtevi (brzina, blagovremenost, potpunost, preciznost, tajnost i neprekidnost) u naređivanju i rukovođenju, potrebno je izvršiti pravu revoluciju u radu štabova i komandi u odnosu na tradicije i navike. Najpre, iz vojnog rečnika i borbenih dokumenata treba izbaciti svaku suvišnu reč. Kada smo analizirali jedan organizacijski (pripremn) proces napadne operacije, ispostavilo se da je izgovoreno i napisano preko 50% reči koje su bile potpuno suvišne, a da su izostale, zadaci bi bili jasniji i pregledniji.

Pored toga, štabovi moraju biti pokretljivi i elastični. Moraju biti podesni za brzu podelu na 2—3 grupe (dela), od kojih je svaka sposobna za rukovođenje operacijom u svakom momentu.

Razume se da se sve može postići stalnim uvežbavanjem u miru i stalnim uvođenjem savršenijih tehničkih sredstava u radu štabova (mašina za umnožavanje karata i šema, automatskih pisanih mašina, stenografskih mašina, televizijskih sistema i dr.).

Sigurnost sistema komandovanja postiže se pravilnim rasporedom komande u 2—3 dela koji je svaki sposoban da samostalno komanduje. Rastojanje između njih treba da spreči mogućnost jednovremenog nuklearnog udara po celoj komandi. Svaki deo treba da je dobro fortifikacijski uređen i otporan na vazdušne i nuklearne udare i na dejstvo artiljerije i avijacije. Međutim, i pokretljivošću komande postiže se visok stepen zaštite. Sistem veza treba da obezbedi višekanalnu i sigurnu (neprekidnu) vezu svakog dela komande sa potčinjenim i podržavajućim jedinicama, susedima i pretpostavljenim. Naročitu važnost imaju radio-veze i televizijski sistem izviđanja i osmatranja. Pomoću njega izviđa se i osmatra raspored branioca, naročito važnijih objekata, a isto tako i efekat dejstva sopstvene vatre, naročito nuklearnih udara.

Siguran sistem komandovanja obezbeđuje i sadejstvo rodova i vidova u operaciji, od čega u velikoj meri zavisi tempo napada. Jer, iako jedinice prelaskom u napad dobijaju jasne zadatke za

ceo tok operacije, ipak se gotovo uvek pojavi potreba za naknadnim, dopunskim zadacima i eventualnim izmenama. Naročito je važna stalna i sigurna veza radi podrške jedinica nuklearnim udarima.

Osim toga ne sme se zapostaviti ni sigurnost neprekidne veze unutar nižih jedinica. Danas je to veoma važno, s obzirom na rastresite rasporede. Poželjno je da su čak i pojedinci (vojnici) međusobno povezani džepnim radio-telefonom da bi mogli uspešno jedan drugog upozoriti na opasnost, podržavati vatrom, preneti naređenje ili obavještenje i dr. Time se umnogome povećava efikasnost pojedinaca, grupa boraca, pa, naravno, i jedinica u celini, a sve to povećava i tempo napada.

Blagovremenost i efikasnost sistema izviđanja. Podaci o braniocu oduvek su predstavljali neophodan uslov za uspeh u napadu i postizanje visokog tempa. S obzirom na razvijenost tehničkih sredstava za izviđanje, kao i da napadač uvek ima inicijativu i izvesnu nadmoćnost u snagama i sredstvima na pravcima napada, ispada da je on uvek u stanju da prikupi potrebne podatke o rasporedu i jačini branioca. Osim „tehničkog“ izviđanja (radarima, fotografisanjem iz vazduha, radio-goniometrisanjem, televizijskim snimanjima i dr.) koristeće se i klasičnim formama i metodama (agenturnim izviđanjem, prislušivanjem telefonskog i radio-saobraćaja, ubacivanjem izviđačkih grupa, nasilnim izviđanjem sa fronta i dr.). No, i pored svega, ako izviđanje nije blagovremeno, ako nije sinhronizovano i usklađeno sa osnovnom idejom i ciljem operacije, opet se mogu desiti krupni promašaji.

Osim toga, efikasnost izviđanja nikad ne zavisi samo od napadača. Branilac može u dobroj meri da osujeti i spreči izviđanje napadača, a isto tako i da ga dezinformiše. On je u stanju da raznim sredstvima taktičkog i operativnog maskiranja dovede napadača u zabludu o stvarnom rasporedu i jačini svojih snaga. Zar o tome nemamo mnogo primera u istoriji ratova, kao i današnjeg rata u Vijetnamu? I napadač se može koristiti istim sredstvima operativnog maskiranja da bi sakrio pripreme napada i tako postigao iznenađenje. Dakle, i jedna i druga strana će biti neprekidno aktivne svim sredstvima izviđanja (otkrivanja).

Postavlja se pitanje — ko će biti brži i efikasniji u izviđanju, u iskorišćavanju podataka izviđanja? Ako to bude napadač, imaće i sa aspekta ovog faktora uslove za visok tempo napada. Ali, ako bi blagovremenost i efikasnost izviđanja išle u prilog braniocu, razume se da bi to, s obzirom na mogućnost nuklearnih i hemijskih udara, kao i drugih mera, jako usporilo tempo napada napadača. Zato je u savremenim uslovima blagovremeno i efikasno izviđanje za napadača pitanje ne samo tempa napada, već kod tehnički ravnopravnog branioca i uspeha ili poraza. Jer, ako napadač utroši svoje nuklearne udare u prazno, a branilac — makar bio i inferiorniji — postigne efikasne udare, uspeh napada je u pitanju. Stoga se napadaču nameće neophodan zahtev da, pored otkrivanja, stalno prati i proverava nuklearne ciljeve. To, se pored ostalog, danas može vršiti i televizijskim sistemima, a neki najvažniji objekti biće praćeni i proveravani snimanjem preko satelita i vasijskih stanica.

Naravno da se to, u nedostatku ovih, može vršiti i klasičnim sredstvima ili njihovom kombinacijom, što će biti još najčešći slučaj, jer i televizijski sistemi imaju nedostataka. Ne mogu da osmatraju maskirane i neosvetljene ciljeve, a i nemoguće je čitavu zonu napada držati uvek pod okom televizijskih kamera. To najbolje potvrđuje i rat u Vijetnamu, gde Vijetnamci postižu iznenađenja i pored obimnih snimanja i osmatranja iz vazduha koje vrše Amerikanci.

Uticao iznenađenja. Ovaj faktor je tesno povezan sa prethodnim. Efikasnije izviđanje napadača od branioca omogućava mu da postigne iznenađenje. Iz prethodnih razmatranja videli smo šta znači iznenađenje kod prisustva nuklearnog i hemijskog oružja. U nekim slučajevima ono može biti presudno za uspeh ili neuspeh pojedine operacije.

Osim iznenađenja koja dolaze kao posledica propuštenih ili neefikasnih, planskih mera, napadača mogli iznenaditi i braniočeve mere, kao i stihija i druge nepredviđene pojave. To su: nagla promena vremena u zoni operacije (nagla promena pravca vetra, vidljivosti, i dr.) i razne pojave u ljudskoj psihi (malodušnost, strah, trenutna nepreciznost u gađanju ili nesposobnost razumnog odlučivanja, i dr.). Iznenađenja ove vrste, kao i ona prva, mogu ostaviti teške posledice u uslovima upotrebe NBH-sredstva, a nešto blaže ako se ne upotrebe.

Prilagođenost organizacijsko-formacijske strukture jedinica. U kolikoj meri ovaj faktor može da utiče na tempo napada već je bilo govora u navedenom primeru dejstva saveznika u Italiji 1943. godine. Može se navesti još mnogo primera iz drugog svetskog rata, sa korejskog i vijetnamskog ratišta koji to potvrđuju. Zajedničko za sve njih je što ubedljivo govore da, ako se želi visok tempo napada, ne sme se, pored ostalih, zanemariti ni ovaj faktor. Videli smo da formacije prezasićene tehnikom, na brdsko-planinskom i teško prohodnom zemljištu dolaze u situaciju da u nekim slučajevima tehnika otežava pokret, da ustupa pred ljudskim faktorom. Samo formacija prilagođena za takve uslove može postići najviši tempo napada, polazeći od mogućnog naprezanja pešadije. I obratno, kada bi na prohodnom zemljištu napadala nedovoljno motorizovana (mehani-zovana) jedinica, mogućnosti koje pruža takvo zemljište za visok tempo ne bi bile iskorišćene.

Pravilan izbor pravca napada i oblika manevra. Premda neki autori smatraju da je izbor pravca i oblika manevra izgubio od značaja, da nuklearni udari mogu da zamene dosadašnje manevre (obuhvat i obilazak), oni su samo delimično u pravu. Jer, ako bi samo napadač raspolagao nuklearnim udarima, on bi zaista mogao ići najkraćim i prirodno najpovoljnijim pravcem, naročito na prohodnom zemljištu. Ali, kada obe strane raspolažu nuklearnim oružjem i dejstvuju na brdsko-planinskom zemljištu, izbor pravca i oblika manevra ne samo što nije izgubio od značaja već je dobio.

Branilac je u stanju da na pravcima povoljnim za napadača površinskim eksplozijama stvori nuklearne barijere, kako ih duže vreme ne bi mogle koristiti glavne snage, već samo delovi, čime bi se napadač izložio počesnim protuudarima branioca. Stoga će napadač, bez obzira na to što mu nuklearno oružje dozvoljava da slama otpor branioca u zoni glavnog pravca napada, morati da upućuje svoje kopnene snage na više pravaca, a najmanje na dva, imajući za svakog od njih i po jednu alternativu ako bi došlo do ozbiljnijih rušenja ili jače radijacije na njima. Iz istih razloga moraće se i dalje pribegavati obuhvatnim i obilaznim manevrima, bilo da se obilaze braniočevi ili sopstveni rejonu nuklearnih udara. Sve to još više komplikuje izbor pravca napada i oblika manevra koji moraju biti usklađeni ne samo sa obostranim mogućnostima nuklearnog oružja, već i sa organizacijskom strukturom osnovnog nosioca napada (da li je pešadija motorizovana ili nije, da li oklopne jedinice sadejstvuju sa vazдушnim desantima ili ne itd.). Samo realno sagledavanje ovog faktora i potpun sklad sa svim ostalim faktorima mogu obezbediti visok tempo napada.

Bezbednost pozadine. Za tempo napada posebno nas interesuje bezbednost pozadinske zone korpusa i armije u napadnoj operaciji. Zato se ograničavamo na ovaj uži pojam bezbednosti pozadine. Branilac će preduzimati razne mere da napadačevu pozadinu drži stalno pod udarima i napadima. Biće to avio i raketni udari, napadi izviđačkih, diverzantskih i ubačenih jedinica, a nekada i napadi vazdušnodesantnih jedinica na važne objekte (raketne rampe, velika skladišta goriva i municije, KM i dr.). Osim toga, branilac koji se brani na svojoj teritoriji, može imati i jače snage (partizanske, teritorijalne i dr.) u pozadini napadača koje će neprekidno napadati, rušiti i zaprečavati. Intenzitet dejstva tih snaga može biti tako veliki da će napadač morati da odvoji četvrtinu do trećine operativnih snaga za obezbeđivanje pozadine. Pa ni tada neće biti siguran da je sve obezbeđeno, naročito pokreti pozadinskih kolona. Neosporno je da bi to imalo veći ili manji uticaj na tempo napada. Kada se radi o braniocu velikih tehničkih mogućnosti koji ima uslove i za dejstva većeg intenziteta u pozadini napadača, on je u stanju ne samo da znatnije uspori tempo napada, već će često biti u mogućnosti i da slomi napad u samom početku. Svakako da će i napadač preduzimati razne mere da to spreči.

Uticaj faze rata u kojoj se operacija izvodi. Ovu okolnost razmatramo ovde zbog toga što je tempo napada u svim ratovima ovog veka bio najviši u prvoj i završnoj fazi rata. Ovo zbog toga što su na njega u prvoj fazi mnogo uticali iznenađenje, inicijativa i nadmoćnost napadača (agresora). No, to ne znači da tako mora da bude i ubuduće. Zapravo, to će zavisiti od toga da li je napadač uspeo i u kojoj je meri postigao iznenađenje. U savremenim uslovima, s obzirom na razvijene sisteme za otkrivanje napada, to je teže postići. No, ipak moramo pretpostaviti da napadačeve rakete i avioni mogu poleteti nekoliko minuta ranije od braniočevih.

Kada prestanu delovati uticaji početnog perioda rata, operacije se razvijaju „umerenije”. Tempo napada, kao i inicijativa, varira od jedne strane do druge, da bi se u završnoj fazi rata opet povećao na onoj strani koja je uspešnije prebrodila sva ratna razaranja, koja je i pored svih teškoća bolje organizovala proizvodnju ratne tehnike i sredstava neophodnih za život i obezbedila ostale uslove za pobedu.

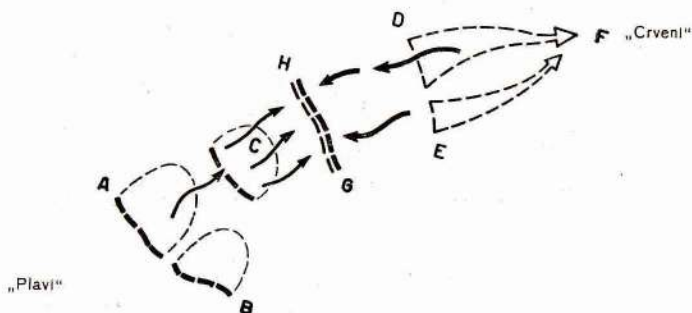
Svrha je ovog članka da celovitije ukaže na tempo napada, a podvuče koliko mnogo ima toga što na njega utiče i da je pogrešno u određivanju tempa uzimati samo iskustvene norme ili ga određivati jednostrano. Jer, i u savremenim uslovima, tempo napada će u mnogim situacijama biti daleko ispod maksimalno postignutog u drugom svetskom ratu. Primer za to su i operacije Amerikanaca u Vijetnamu, gde je tempo mnogo niži (prema nekim podacima samo 6—10 km na dan) od onog koji su imali u zapadnoj Evropi 1944. i 1945. godine. Ovim se ne želi reći da bi u eventualnom raketno-nuklearnom ratu bio niži od onog u prošlom. To bi bilo suprotno opštoj evoluciji brzina i tehničkog progressa uopšte. Svakako da postoje uslovi da tempo napada možda u većini operacija bude i veoma visok, ali treba naglasiti da ima i mišljenja da ni na glavnim ratištima ne bi bilo operacija sa visokim tempom zbog žilavijeg otpora branioca, masovnih gubitaka, kao i velikih razaranja, zaprečavanja, visokog intenziteta radijacije i dejstva hemijskih borbenih sredstava. Ni ovakva mišljenja ne mogu se potpuno negirati.

Zato smatram da je najpravilniji zaključak — u čemu se slažem i sa ostalim autorima — da će tempo napada zavisiti od velikog broja faktora (dodao bih: i mera i pojava nepredvidivih, stihijnih), njihove uzajamne povezanosti, da će biti različit u svakoj konkretnoj situaciji i da će se kretati od 5 do 200 km na dan. Međutim, glavni faktor koji utiče na tempo napada biće uvek branilac, njegova koncepcija odbrane, organizovanost, žilavost, NBH-mogućnosti, sposobnost da blagovremeno otkriva planove napadača i dr.

General-potpukovnik
Dušan PEKIĆ

SUSRETNA BORBA U SAVREMENOM RATU

Susretna borba, bilo da se odvijala na frontu ili u pozadini zaraćenih strana, oduvek je predstavljala sudar snaga koje su bile u pokretu¹ jedne prema drugima i u borbu su stupale iz marševskog, evolucionog ili napadnog poretka. Karakteristično za susretnu borbu je to što se ciljevi (dejtva ili pokreta) obeju strana uvek nalaze iza linije sudara (susreta). Baš zbog toga, bez obzira na to kakva su borbena dejstva prethodila ili kakva predstoje (marš, napad, odbrana i sl.), obe strane da bi postigle predviđeni cilj, preduzimaju ofanzivna dejstva.



Uslovi za susretnu borbu

„Crveni” se nalaze u pokretu (na maršu) da bi poseli rejon ABC radi odbrane.

„Plavi” su u pokretu, u evolucionom poretku da bi izbili na liniju razvoja DE, prešli u napad i zauzeli objekat F.

Linija HG predstavlja liniju susreta koja se nalazi ispred prvobitno postavljenih ciljeva obeju strana, pa ukoliko ih žele ostvariti, moraju da preduzmu napad, a to će dovesti do borbe u susretu.

Ukoliko se jedna strana odluči da na dostignutoj liniji pređe u odbranu i privremeno odustane od prvobitnog cilja, bez obzira na to što bi druga prešla u napad, tu neće doći do susretne borbe, već nastaje napad iz pokreta za jednu, odnosno odbrana organizovana na brzu ruku za drugu stranu.

Susretna borba ima sve bitne osobine napada, koje se, pre svega, ogledaju u vatri, udaru i pokretu napred. To je u suštini specifična vrsta napada, ili određenije — napad na protivnika koji takođe napada. Međutim, susretna borba ima i neke posebne karakteristike po kojima se razlikuje od napada:

najčešće nema čvrst i unapred određen planski karakter, bar u početku dejstva, iako se teži da ga čim pre poprimi; međutim, u nekim situacijama može se i planski izvoditi, naročito kad se planiraju protivudari, napadi na vazdušne desante itd.:

¹ Do susretne borbe može doći na kopnu, vodi i u vazduhu — pa čak i u kosmosu. Međutim, ovo razmatranje biće ograničeno samo na kopno. Pojam susretne borbe treba shvatiti u najširem smislu reči jer uključuje boj, operaciju pa i bitku kako je u dosadašnjim ratovima tretirana.

pri izvođenju napada protivničke snage su u odbrani, a u susretnoj borbi su u pokretu, što utiče na veću dinamičnost dejstava, jer protivnici nemaju oslonca na fortifikacijski uređeno i zaprečeno zemljište;

pripreme su uvek izrazito kratke a često će potpuno izostati; vatrena priprema i podrška nisu rezultat unapred obrađenih ciljeva i pripremljenih vatri;

snage se najčešće uvode u borbu po delovima.

Ratna praksa nameće različite situacije u kojima dolazi do susretne borbe. Teško bi ih bilo sve nabrojati i zato ćemo istaći samo neke:

kada se obe strane nalaze u kretanju (na maršu), pa posle pristizanja na predviđenu prostoriju nameravaju preći u napad, odbranu ili se razmestiti u rejone za odmor, popunu i sl.;

kada obe strane istovremeno napadaju iz pokreta ili podilaze liniju razvoja (polaznim položajima), a bilo je i slučajeva da su obe strane iz neposrednog dodira istovremeno prelazile u napad;

pošto napadač probije organizovanu odbranu i prodire u dubinu, pa dođe do sudara sa braniočevim rezervama koje izvode protivudar (protivnapad) ili su upućene da ojačaju odbranu i zatvore brešu kroz koju napadač nadire;

kada pri izvođenju manevra dođe do sudara sa braniočevim rezervama iz dubine ili snagama koje sa neangažovanog dela fronta intervenišu udarom u bok ili podsecaju osnovicu napadačevog prodora;

kada je napadač razbio odbranu, prešao u gonjenje i nastoji da prednjim i gonećim odredima spreči odstupanje branioca i sudari se sa njegovim rezervama koje izvode aktivna dejstva da bi obezbedile potrebno vreme i prostor za odstupanje (izvlačenje iz borbe);

u borbi sa vazдушnim desantom, kada je desantni rejon (mesto spuštanja) udaljen od objekta kojim desant treba da ovlada, pa u pokretu ka objektu dođe do sudara sa protivnikovim rezervama;

kada se okružene snage prilikom proboja sudare sa protivnikovim koje nastoje da im osujete proboj i ponovo ih okruže.

Susretnu borbu karakterišu iznenađenje² i nejasna situacija koja nastaje ne samo zbog oskudnih podataka o protivniku već i zato što su obe strane u pokretu i stalno menjaju svoj položaj. Obe strane nastoje da preduhitre jedna drugu u razvoju snaga za borbu, da postignu inicijativu i nametnu svoju volju, što stvara nova iznenađenja tokom susretne borbe.

² Step en iznenađenja može biti veoma različit. Iznenađene mogu biti obe strane ili samo jedna — potpuno ili delimično. Kumanovska bitka u I balkanskom ratu (23. i 24. oktobra 1912. godine) i cerska bitka u I svetskom ratu (17. avgusta 1914) to najbolje ilustruju.

U susretnoj borbi kod s. Čelebića (u 5. ofanzivi 21. maja 1943. godine) 1. proleterske brigade sa 13. pukovnijom 4. domobranskog zdruga, neprijatelj je bio potpuno iznenađen. Domobranci su u napadu od Foče ka Čelebiću, potiskujući slabije delove 6. istočnobosanske i Majevičke brigade, izbili kod s. Borja, dok je 1. proleterska brigada, maršujući od s. Šahovića izbijala u s. Čelebić iz doline Rijeke. Na čelu kolone sa 1. bataljonom (kao prethodnicom) nalazio se štab brigade pa je, upoznavši se sa situacijom,

Kao osnovni preduslov za uspeh u susretnoj borbi ističe se: brzo ulaženje starena u situaciju i smelo donošenje odluka za upotrebu snaga, brzine u izvođenju manevra izraženog u iznenadnom udaru u bokove protivnika radi nаноšenja gubitaka, usporavanja pokreta i razvoja njegovih snaga, čime se lišava mogućnosti da preuzme protivmere. Manevar je najodlučniji faktor za postizanje uspeha u susretnoj borbi, jer njime treba postaviti snage u najpovoljniji položaj prema protivniku i obezbediti aktivnost najvećeg dela sopstvenih snaga. Iskustva pokazuju da su brza, smela i iznenadna dejstva i manjih snaga davala veće rezultate nego znatno nadmoćnije snage kada su slabo i sporo deјstvovalе.

Početak susretne borbe, naročito pri sudaru na maršu i u podilaženju, obično je pripadao prednjim — isturenim delovima (izviđačkim ili prednjim odredima, prethodnicama i ostalim delovima za obezbeđenje i uspostavljanje kontakta sa protivnikom). Prednji delovi najčešće su dobijali zadatke da prikupljaju podatke o protivniku, da borbom obezbede potrebno vreme, pogodne zemljišne objekte (linije) i ostale uslove za povoljan razvoj i slobodu manevra glavnih snaga. Pred ove snage je gotovo redovno postavljan i zadatak da brzim i energičnim dejstvom razbiju protivnikove prednje delove, da mu iznenadnim udarom po glavnim snagama osujete planski razvoj i organizovano stupanje u borbu, i tako ga dovedu u nepovoljan taktičko-operativni položaj. Ta dejstva, ranije nazivana „uvodnim borbama” veoma su često odlučujuće uticala na ishod susretne borbe u celini. Zbog toga se velika pažnja poklanjala sastavu ovih snaga i izboru komandanata. Uvek se težilo da to budu jedinice sa najvećom pokretljivošću,³ da su sastavom (ojačanjima i podrškom) sposobne za samostalna dejstva i da ih predvodi smeo i odlučan komandant koji poseduje najveći stepen samostalnosti i inicijative.

Pogrešno bi bilo shvatiti da je do početka susretne borbe uvek dolazilo na izloženi način. Nisu retke okolnosti u kojima je dolazilo do susretne borbe neposrednim sudarom glavnih snaga obeju strana, bez prethodne susretne borbe prednjih delova. To se obično događalo: pri istovremenom prelasku u napad snaga obeju strana iz neposrednog dodira,⁴ kada snage napadača prodiru u dubinu organizovane odbrane pa se sudare sa jačim rezervama branioca koje

odlučio da uz minobacačku i mitraljesku vatru odmah uvede prethodnicu u borbu i napadne neprijatelja koji je nastupao, a glavninu angažuje po meri pristizanja. Smelim jurišem 1. bataljona razbijene su čelne snage neprijatelja (2. bojna), čime je obezbeđeno nesmetano pristizanje i razvoj glavnine, zatim je angažovan još po jedan bataljon za napad na bokove protivnika. Brigada je dva bataljona zadržala u rezervi i po uspešno izvedenoј susretnoj borbi, upotrebila ih za gonjenje razbijenog neprijatelja do Trovrha i Humića.

³ Do II svetskog rata, za takve zadatke pretežno su upotrebljavane konjičke jedinice. Kasnije njihovu ulogu sve više poprimaju oklopne snage. Do prve upotrebe oklopnih snaga došlo je u španskom građanskom ratu, da bi u II svetskom potpuno eliminisale konjicu.

⁴ Tako je u NOR, prilikom dejstva 4. armije ka Trstu, došlo do susretne borbe između naše 26. i nemačke 188. divizije kod s. Klana (24. aprila 1945. godine). Pošto su u svom nadiranju na zapad naše snage bile zadržane jakim otporom Nemaca na liniji Rečina—Klana—Paka, štab armije

izvode protivudar (protivnapad), zatim u borbi sa vazдушnim desantom i sl. Bilo je slučajeva da je u II svetskom ratu susretnu borbu započinjala avijacija udarima po protivniku u pokretu sprečavajući mu kretanje, razvoj i angažovanje u borbi, obezbeđujući istovremeno zaštitu i razvoj sopstvenim jedinicama.

S obzirom na postojeća nuklearna sredstva, treba očekivati da će susretna borba otpočinjati njegovom upotrebom, radi postizanja što većeg iznenađenja, a time i učinka, pa je realno pretpostaviti da će presudno uticati na ishod susretne borbe u celini.

Već je ranije pomenuto da je pokretljivost borbenih dejstava najznačajniji faktor koji uslovljava susretnu borbu. Potvrdu ove konstatacije daje istorija ratova, a pogotovo iskustva iz poslednja dva svetska rata.

Prvi svetski rat daje veoma reljefnu sliku o uticaju pokretljivosti na susretnu borbu. Poznato je da se ovaj rat deli na dve faze, manevarsku ili pokretljivu, koja je obuhvatala početak i kraj rata, i — statičnu, poznatu još i kao rovovska vojna, karakterističnu za srednji period rata. Dok je manevarska faza obilovala susretnim borbama na svim ratištima (u Lorenu, Belgiji, Srbiji, na istočnom frontu itd.), u rovovskoj vojni nema pokretljivog i dinamičkog ratovanja, pa ni susretnih borbi.

Drugi svetski rat se karakterisao mnogo većom pokretljivošću trupa na bojištu, pa analogno tome i češćim susretnim borbama. To je bilo uslovljeno masovnijom upotrebom motorizacije u oružanim snagama, naročito brzim razvojem oklopnih jedinica, avijacije i vazdušnodesantnih snaga, što je borbenim dejstvima dalo nove kvalitete. Do susretnih borbi dolazilo je tokom čitavog rata, na svim frontovima, a najčešće pri eksploataciji proboja oklopnim i motorizovanim snagama. One su se sudarile sa braniočevim oklopnim rezervama koje su zatvarale brešu u odbrani ili vršile protivudare (protivnapade).

Ogromna manevarska prostranstva istočnog fronta omogućavala su angažovanje velikih združenih sastava (frontova i grupa armija) čiju su udarnu snagu činile oklopne jedinice, pa su se na ovom prostoru i odigrale najveće susretne bitke II svetskog rata,

odlučuje da probije neprijateljsku odbranu na pravcu Klana — Podgrad i na taj način stvori povoljne uslove za brza dejstva ka Trstu. U duhu ove odluke angažovana je i 26. divizija koja se nalazila u armijskoj rezervi u rejonu Grobničkog polja. Divizija je dobila zadatak da 22. aprila preduzme marš ka Klani, smeni delove 13. divizije i u sadejstvu sa njima 24. aprila u 06.00 pređe u napad na pravcu Klana—Sapjane—Podgrad. Na drugoj strani dovedena je sveža 188. divizija iz Trsta, gde je bila u rezervi nemačkog 97. korpusa, radi organizovanja odbrane na liniji Studena—Široki rt—Plečište, zatim je dobila zadatak da pređe u napad ka istoku pravcem Klana—Grobničko polje i, po odbacivanju naših snaga sa ovog pravca, manevrom iz pozadine udari u leđa našim snagama koje su se nalazile na Rečini. Napad je trebala otpočeti u toku 23. aprila ujutro, ali je usled nedovršenih priprema bio odložen za 24, dakle istovremeno kad i napad 26. divizije.

Kao što se vidi, obe su divizije iznenađeno prešle u napad na istom zemljištu i u isto vreme. Međutim, usled izjednačenih snaga, i pored upornih pokušaja, ni jedna nije uspeła ostvariti planirani cilj, iako su se preduzimali obostrani juriši, pojedini objekti nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku, a jedinice imale obostrano velike gubitke.

od kojih se ističu: harkovska maja 1943. godine (u njoj su učestvovala dve sovjetske i tri nemačke armije), kurska, sa karakterističnim sudarom oklopnih snaga kod Prohorovke jula 1943. godine, te jaši-kišinjevska operacija avgusta 1944. godine i druge.

Do susretnih sudara oklopnih snaga dolazilo je i u severnoj Africi 1941. i 1942. godine između Romelovog ekspedicionog korpusa i britanske 8. armije, sa naizmeničnom srećom i velikim gubicima na obe strane. Pustinjsko zemljište nudilo je veliku dinamičnost borbenih dejstava koja se izražavala u čestim obilascima i obuhvatima otkrivenim krilima i bokovima i udarima iz pozadine.

Po iskrcavanju saveznika u Normandiji (juna 1944. godine) dolazilo je do većih susretnih borbi, pri čemu se ističu one oko Kana gde je dejstvovala britanska 2. armija i one prilikom nemačkog protivudara kod Maratena u kome su angažovane četiri oklopne divizije i 300 aviona radi odsecanja i uništenja američke 3. armije. Najkrvavije susretne borbe vođene su u Arnhemskoj bici (septembra 1944. godine), naročito između savezničkih vazdušnodesantnih snaga (britanska 1. i američka 82. i 101. vazdušnodesantna divizija) i nemačkih rezervi jačine oko četiri divizije (od čega dve oklopne). Vazdušnodesantne snage imale su zadatak da, spuštajući se u nemačku pozadinu na dubinu od 30 do 90 km, ovladaju mostovima na Rajni, Valu i Mezi i na taj način obezbede brz prodor glavnih snaga s fronta (britanskoj 2. armiji) kroz Holandiju. Savezničke snage su se sukobile sa nemačkim rezervama koje su intervenisale.⁵

Svaki pokret prema protivniku nije dovodio do susretne borbe. Ukoliko bi se jedna strana uverila da je protivnik jači, ili da iz bilo kojih razloga ne može računati na povoljan ishod, nije se u borbu ni upuštala, već je tražila povoljnije rešenje. Ta bi strana obično prelazila u odbranu, bilo na dostignutoj liniji ili povoljnijim položajima unazad. Težila je da osloncem na pogodno zemljište nadoknadi nepovoljan odnos snaga, nanese protivniku što više gubitaka, pa u izmenjenim i povoljnijim okolnostima pređe u napad. Međutim, to više nije susretna borba.

Susretnu je borbu priželjkivao ili nametao onaj koji je bio jači, tehnički superiorniji, pogotovo ako su zemljišni uslovi, atmosfere i druge prilike to omogućavale. Brojna i tehnička nadmoćnost, primena odgovarajućih manevara i taktičko-operativnih principa, čime se nametala volja slabijem protivniku, svakako su davale više izgleda na uspeh u susretnoj borbi pogotovu kad je protivnik na otvorenom prostoru. Upravo radi toga je pravilo da se partizanske jedinice ne upuštaju u susretnu borbu, naročito sa jakim protivnikom na manevarskom i otkrivenom zemljištu (pogotovo danju) kada mu tehnička sredstva mogu doći do punijeg izražaja. Ukoliko ipak

⁵ U ovim susretnim borbama najgore je prošla britanska 1. vazdušnodesantna divizija koja je spuštena 8—13 km zapadno od Arnhema, zatim krenula ka ovom mestu radi zauzimanja mostova gde se sudarila sa nemačkom 9. oklopnom divizijom, upućenom u napad na desant. U žestokim sudarima, bez planirane aviopodrške koja je izostala usled loših vremenskih uslova, kao i zbog sporog nadiranja snaga s fronta — britanska divizija je pretrpela veoma teške gubitke (7.580 mrtvih i zarobljenih).

dode do susretne borbe sa jačim protivnikom, partizanske jedinice, brzim i iznenadnim razvojem za borbu i manevrom na bokove protivnika koji se još kreće, vrše snažan udar i nanose mu gubitke. Čim neprijatelj počne razvijati za borbu glavne snage one prekidaju borbu i kreću ranije predviđenim pravcima.

Iskustva iz NOR nam govore da, i pored velike pokretljivosti naših jedinica, susretne borbe nisu bile tako česta pojava, i ukoliko ih je bilo imale su posebne specifičnosti.⁶ Ovo izgleda malo kontradiktorno, ali je tačno. Zato ima više razloga, a mi ćemo izneti samo neke. Partizanske snage uopšte, pa i naše, izbegavale su susretne borbe jer obiluju neizvesnostima i većim gubicima. Naši su marševi pretežno preduzimani van boljih puteva i noću, dok je protivnik činio upravo obrnuto, sem kada je preduzimao ofanzive na naše jedinice i slobodne teritorije. Međutim, kao osnovni razlog pojavljuje se činjenica što su naše jedinice — od naroda i obaveštajne službe pravovremeno obaveštavane o pokretima neprijatelja — umesto upuštanja u neizvesne susretne borbe, radije postavljale zasede i uz minimalne sopstvene наносile neprijatelju teške gubitke. Razume se da bi bilo veoma pogrešno shvatiti, a i тумачити, da su naše snage u NOR stalno izbegavale susretne borbe. One su ih upravo prihvatale u svim povoljnim okolnostima, a ponekad u odsudnim prilikama i nametale protivniku, naročito kad je izvodio ofanzivna dejstva.⁷

Kad je reč o principima upotrebe partizanskih snaga u susretnoj borbi, mogli bismo konstatovati da će opšti principi upotrebe u NOR najverovatnije i ubuduće važiti za dejstva u neprijateljevoj pozadini. Ali treba očekivati da će susretne borbe biti češće, jer će se povećati brzina manevra i stupanja u borbu, naročito upotrebom helikopterskih desanata i takozvanih specijalnih snaga.

Tehnički napredak oduvek je odlučujuće uticao na kvalitet oružja i opreme oružanih snaga, pa to čini i danas. Uvode se novija i savremenija borbena sredstva koja imaju tendenciju stalnog povećavanja dometa, brzine gađanja i razorne moći. Pronalaze se i uvode u naoružanje razni tipovi borbenih i transportnih vozila, uz istovremeno usavršavanje postojećih. Sve to dovodi do povećavanja

⁶ To su bili kratki, brzi i iznenadni udari po neprijatelju koji je napadao, njegovim krilima, bokovima i pozadini, a naročito po osiguravajućim delovima (prethodnicama, zaštitnicama i pobočnicama).

⁷ Naše snage su se u povoljnijim situacijama sudarale i sa neprijateljevom glavnom, koristeći se okolnošću što su snage van zaklona (na otkrivenom prostoru) i u pokretu, pa su iznenadnim dejstvima nanošeni znatni gubici. U pojedinim periodima NOR susretna se borba razlikuje po obimu angažovanih snaga. Tako je u početnoj fazi bilo mnogo sudara manjih razmera partizanskih odreda (četa i bataljona) sa neprijateljevim snagama (kaznenim ekspedicijama, jedinicama za uspostavljanje posada) pri kretanju po teritoriji koju su delimično kontrolisale partizanske snage. U 1943. godini, pri izvođenju jačih neprijateljskih ofanzivnih dejstava, dolazi do niza susretnih borbi (na Vilića guvnu u IV ofanzivi, kod Čelebića, na Vučevu i Javorku u V ofanzivi). U kasnijoj fazi rata, kada se i odnos snaga menjao u našu korist, susretne borbe bivaju sve češće i u njima se angažuju obostrano jače snage.

vatrene i manevarske sposobnosti trupa na bojištu i bržeg tempa što, u svakom slučaju, pogoduje susretnim borbama.⁸

Velika pokretljivost savremenih armija koja je uslovljena potpunom motorizacijom i sve većom mehanizacijom, omogućava da se brzo savlađuje prostor koji razdvaja protivnika. To dovodi do smanjivanja vremena u kojem se izvodi pokret, do iznenadnog sudara, ograničava i vreme za prikupljanje podataka o protivniku, a od komandi zahteva mnogo brže reagovanje na situaciju.

Polazeći od činjenice da su avijacija, oklopne i vazdušno-desantne jedinice učinile u dosadašnjim ratovima najveći skok u povećavanju pokretljivosti, ali su i u najvećem obimu imale ulogu podrške ostalih kopnenih snaga. Neosporno je da će i primena nuklearno-raketnih sredstava pozitivno uticati na pokretljivost. Međutim, ova sredstva nisu više podrška drugih snaga nego postaju nosilac — osnovni faktor u izvođenju borbenih dejstava u celini, pa i susretne borbe. Upotrebom raketno-nuklearnih sredstava pruža se mogućnost tučenja svake tačke na zemljinoj površini. Ako tome dodamo i velike mogućnosti transportne avijacije, koja za relativno kratko vreme može prebaciti jake vazdušnodesantne snage i preneti borbeno dejstva na najveću dubinu protivnikove teritorije, te dejstva ostalih snaga u njegovoj pozadini i brze prodore snaga s fronta, logično je pretpostaviti da će eventualni rat biti još dinamičniji i uslovljavati češće susretne borbe.

Od posebnog je interesa razmotriti uticaj savremenih sredstava za izviđanje i vezu na susretnu borbu, jer su u elektronici i satelitskoj tehnici dostigla neslućene razmere. Realno je očekivati da će se upotrebom ovako savršenih tehničkih sredstava otkrivati prisustvo, a naročito pokreti većih snaga, i pored nastojanja suprotne strane koja će se koristiti savremenim sredstvima, da ih ometa. Na ovaj način iznenađenje će se svesti na znatno manju meru, ali u celini, bez njega ipak neće biti.⁹ Međutim, s obzirom na ogromnu uništavajuću moć savremenih borbenih sredstava, naročito nuklearnih i njihovu iznenadnu upotrebu — iznenađenje dobija nov kvalitet — analogno posledicama koje može izazvati primena ovog nao-

⁸ Iako su nova borbeno sredstva, po pravilu, uslovljavala pokretljivu borbeno dejstva, može biti i izuzetaka. Takav je bio slučaj sa automatskim pešadijskim naoružanjem koje je početkom ovog stoleća, zbog sve masovnije proizvodnje i upotrebe, nateralo trupe „u zemlju“ i u I svetskom ratu dovelo do rovovske vojne. Tako je nastao očit nesklad između vatre i pokreta jer je na drugoj strani avijacija (kao odraz tehničkih dostignuća toga vremena) mogla da prenese vatru u dubinu protivničkog rasporeda daleko iza linije krutog i statičnog fronta. Narušeno dijalektičko jedinstvo između vatre i pokreta moralo se brzo rešiti. Tenk se pokazao kao efikasno sredstvo (sjedinjena vatra, pokret i zaštita) koje je moglo odoleti mitraljeskoj vatri i krčiti put pešadiji kroz protivpešadijske prepreke. Vremenom je nađena veoma korisna dopuna ovog rešenja (sredinom četvrtve decenije) u vidu vazdušnodesantnih jedinica, pa je, pored proboja fronta oklopnim snagama, omogućeno i njegovo preskakivanje i prenošenje borbenih dejstava u pozadinu fronta, čime se postiglo neposrednije sadejstvo s avijacijom.

⁹ Interesantno je podsetiti se kako je ranije gledano na sličan problem. Između I i II svetskog rata mnogi vojni pisci su tvrdili, a takvi stavovi su našli mesta i u zvaničnim vojnim pravilima, da će razvoj sredstava za izviđanje — pogotovo avijacije — omogućiti blagovremeno otkrivanje pro-

ružanja. Čak i ako iznenađenja ne bi bilo, dolazilo bi do susretne borbe u savremenom ratu. Ona će biti uslovljena nizom novih taktičkooperativnih postupaka koje nameće primena novih borbenih sredstava, u prvom redu nuklearnih, kao i svesnom težnjom obeju strana da rešenje borbe traže u ofanzivnim dejstvima jer se samo tako za najkraće vreme mogu postići najveći rezultati u borbi i neprijatelj potpuno uništiti.

Da bi se potpunije sagledale i istakle osobine susretne borbe u savremenom ratu, korisno je ovo razmatranje povezati sa novim ambijentom na bojištu koji će nastati kao posledica upotrebe novih borbenih sredstava.

Raketno-nuklearni rat nameće potrebu rastresitog rasporeda snaga i sredstava u svim situacijama, bilo da se nalaze u borbi (napadu ili odbrani), pokretu ili mestu, u zahvatu fronta ili najdubljoj pozadini. Pošto svi žele da se umanje gubici od nuklearnih i hemijskih udara, primenjivaće se dublje ešeloniranje jedinica u borbenim i marševskim porcima, sa znatnim međuprostorima i odstojanjima. Ovako rastresit raspored remeti kompaktnost većih (združenih) jedinica, jer se javljaju veći međuprostori i udaljenost među nižim jedinicama. Na kompaktnost će negativno uticati i posledice nuklearnih udara, jer će komunikacije i drugi objekti biti razarani, velike površine teritorije kontaminirane i zahvaćene požarom, što će znatno više otežati pokrete viših nego nižih jedinica. Zato se može pretpostaviti da će u eventualnom ratu susretne borbe većeg obima (između operativnih jedinica) biti ređe nego u proteklim, dok će rastresitost znatno doprineti iznenađenjima i češćim susretnim sudarima manjih jedinica.

Napadna dejstva imaće visok tempo prodiranja, jer će objedinjavati sinhronizovane udare nuklearnih sredstava, avijacije, oklopnih snaga i vazdušnih desanata. To će omogućiti da se istovremeno stave pod udar protivnikove snage na velikoj dubini i stvore breše u njegovom rasporedu. Napad će se usmeravati izabranim pravcima primenom raznih oblika manevra, a snagama s fronta sadejstva i snage iz pozadine (vazdušni desanti, ubačene partizanske i druge snage). Takva dejstva dovodiće do neujednačenog nadiranja jedinica i gubljenja kontinuiranog fronta. Napadač će biti prisiljen da brzo prenosi težište napada s jednog pravca na drugi i da prelazi u napad iz pokreta što će mu savremena borbena sredstva i omogućavati.

Odbrana će se, takođe, organizovati po pravcima posedaњem važnih zemljišnih objekata i položaja, a potrebe za rastresitošću i izraženim grupisanjem snaga stvaraće u rasporedu velike međuprostore. Međutim, branilac će raspolagati jakim rezervama, u prvom redu oklopnim, koje će delom biti namenjene za zatvaranje nukle-

tivnika, i njegovih namera, čime će se sprečiti iznenađenje, pa će veoma retko dolaziti do susretne borbe (jedino će do nje doći pri otpočinjanju ratnih dejstava dok još nisu aktivirane sve snage i sredstva). Ovakva shvatanja bila su plod prećenjivanja tehnike, pa ih je II svetski rat svojim dinamizmom (čemu je avijacija mnogo doprinela), čestim i masovnim susretnim borbama potpuno demantovao.

arnih breša, dok će gro snaga upotrebiti za aktivna dejstva koja će biti podržana svim raspoloživim sredstvima, pri čemu će nuklearna imati najvažniju ulogu. Prema tome, snaga odbrane će se temeljiti na snažnim protivudarima (protivnapadima) rezervi koji će se izvoditi koncentrično i smelo. U povoljnim okolnostima, zahvaljujući brzom manevru trupa i nuklearnih sredstava, može se izmeniti i odnos snaga, što stvara povoljne uslove da se ovakva aktivna dejstva pretvore u opšti napad braniočevih snaga.

Brzi prodori oklopnih snaga radi eksploatacije nuklearnih udara i spajanja sa vazдушnim desantima uslovljavaće neravnomernost u napredovanju jedinica i otkrivanje krila i bokova, na koja će branilac usmeravati udare oklopnih rezervi sa velikim izgledima na uspeh. Odbijanje protivnapada će se unekoliko izmeniti u odnosu na ranije, kada se napadač zaustavlja da bi ga odbio „iz mesta”. U izgledu je, kad god za to postoje uslovi, da se protivnapad iz pokreta odbija bez zaustavljanja, kako se ne bi gubilo vreme i usporavao tempo napada. Trupe će biti prisiljene na obilaskе jače zaprečenih rejonā, kontaminiranog zemljišta i mesta požara, odnosno, na izvlačenje ugroženih snaga sa takvih prostorija. Ovakvi postupci nužno će zahtevati od jedinica da veoma brzo prelaze iz borbenog poretka u marševski i obratno, iz jednog vida borbenih dejstava u drugi.

Već i ovaj, iako površan, pogled na fizionomiju osnovnih vidova borbenih dejstava ubedljivo govori da će pokretljivost u savremenom ratu biti znatnije izražena nego do sada, pa se može sa sigurnošću očekivati da će i susretne borbe biti češće.¹⁰

Po svemu sudeći, susretne borbe u eventualnom ratu mogle bi imati sledeće osobine:

1. Odnos snaga neće uvek imati presudnu ulogu, jer će i slabije snage biti u stanju da nanesu poraz protivniku, ukoliko ga pre otkriju i preduhitre u razvoju i upotrebi nuklearnih sredstava. Efekat nuklearnih udara biće veći ako se protivnikove snage nisu razvile za borbu. Ovo nalaže potrebu stalnog izviđanja i praćenja situacije kod protivnika, kako bi se što pre otkrili nuklearni ciljevi, pripremili udari, pri čemu se, kao i u drugim prilikama osnovni ciljevi javljaju nuklearna sredstva protivnika. Veliki domet raketa, avijacije i artiljerije omogućiće tučenje protivnikovih snaga na velikoj dubini i po delovima, uz istovremeno rušenje komunikacija, čime mu se mogu otežati pokreti, razvoj i angažovanje snaga u susretnoj borbi. Velika prednost i garancija uspeha u susretnoj borbi svakako će biti na strani onog ko se prvi razvije za borbu i nuklearnim udarima zahvati protivnikova nuklearna sredstva i oklopne snage koje su nosioci manevra, pa i pobeđe u susretnoj borbi.

2. Manevar se u susretnoj borbi unekoliko menja. Premda će udar glavnine u bok i pozadinu protivnikovih snaga (dok su još nerazvijene za borbu) i dalje ostati kao jedan od najvažnijih zahteva manevra, obuhvat (obilazak) u nuklearnom ratu neće ipak davati uvek

¹⁰ Pokretljivost će se povećavati i nastojanjem obeju strana da borbenā dejstva prenesu na teritoriju protivnika, kako bi se umanjila razaranja bar od neposrednih frontalnih okršaja i nuklearnih sredstava taktičke namene.

i najveće rezultate. Ima izgleda da će frontalni udar, uz nuklearnu podršku, naći široku primenu u susretnoj borbi, jer ima znatnih prednosti nad ostalim složenijim manevrima. Pošto savlađuje najmanji prostor koji ga deli od protivnika, frontalni udar omogućuje najveću brzinu u razvoju i stupanju u borbu, a sopstvenim snagama obezbeđuje najneposredniju eksploataciju nuklearnih udara, najbrže hvatanje kontakta sa protivnikom, pa će se „prilepljivanjem” za njegove snage i najefikasnije zaštititi od nuklearnih i hemijskih udara. U protivnom, pri izvođenju složenijeg manevra, za što treba više vremena, dozvolilo bi se protivniku da ublaži posledice nuklearnih udara i da se postepeno sredi za borbu. Ovi momenti imaće veliki značaj u susretnoj borbi i zbog toga što će obe strane nastojati da što pre upotrebe sopstvena nuklearna i druga sredstva masovnog uništavanja kako bi se još u početku sudara osigurala inicijativa i protivnik doveo u što težu situaciju.

3. Do susretne borbe na maršu (kada obe strane maršuju) verovatno će ređe dolaziti nego ranije. To će biti pri dubokim prodorima kroz slabo branjenu teritoriju protivnika, ili pri razbijanju njegovih snaga. Snage na maršu u dodeljenim zonama povećavaće mere obezbeđenja, preduzimaće dublje i intenzivnije izviđanje i koristiti se manjim helikopterskim desantima radi posedanja važnijih objekata na pravcu kretanja, osiguranja bokova i sprečavanja pokreta protivnikovih snaga itd.¹¹ Međutim, ima više izgleda da će se snage pri izvođenju marša u sopstvenoj pozadini upustiti u susretnu borbu sa protivnikom (vazdušnodesantnim, partizanskim i drugim jedinicama). Ranije mere koje je trebalo preduzeti na maršu pretrpeće znatne izmene. Potreba za rastresitošću više ne dopušta da se smanjuju odstojanja i prikupljenije maršuje. Do susretne borbe može doći u svim prilikama, pa i pri svakom maršu. Zato se od jedinica zahteva da svaki marš i na čitavoj dužini u svim situacijama organizuju tako da uvek budu spremne za susretnu borbu.

4. Savremena susretna borba predstavljaće najčešće sudar oklopnih snaga, jer će zahvaljujući svojoj pokretljivosti, vatrenoj moći i otpornosti na nuklearne udare, biti glavni nosioci borbenih dejstava. Te snage mogu najpotpunije eksploatirati učinke nuklearnih udara i sa najviše uspeha savlađivati raznovrsne prepreke.¹² Naravno da ulogu oklopnih snaga moramo posmatrati mnogo šire nego što je to bio slučaj u proteklom ratu. I borba sa vazdušnodesantnim jedinicama sve više će poprimiti karakter „oklopnog sudara”, jer ove jedinice već ulaze u oklop (istina za sada lakši).

5. — Susretna borba u nuklearnom ratu nametaće mnoštvo problema, od kojih su neki i ranije postojali, ali ih upotreba sred-

¹¹ Radi izvršavanja sličnih zadataka, divizije u tehnički razvijenim zemljama imaju u organskom sastavu laku avijaciju i helikoptere, pa mogu već sada da helikopterima u jednom talasu prebace snage jačine jedne, dve i više četa.

¹² Razume se da su i oklopne snage prostore osetljivije u borbi uopšte, a u susretnoj posebno, usled sve većeg broja protivoklopnih sredstava — naročito ručnih — i povećavanja probojne moći. Međutim, i pored tih činjenica, oklopne snage i dalje ostaju najmanje osetljive u odnosu na ostale snage kopnene vojske.

stava za masovno uništavanje još više potencira. Tu je, pre svega, oskudnost podataka o protivniku, zemljištu, a posebno o komunikacijama, što će dovesti do iznenađenja i stvarati teškoće u komandovanju.¹³ Problemi će nastati i zbog toga što će trupe dejstvovati na otkrivenom i, u fortifikacijskom pogledu, neuređenom zemljištu, bez uređenih vatrenih položaja i prethodno organizovanog vatrene sistema, čime se umanjuje efekat vatre, naročito artiljerijske. Istina, to je delimično ublaženo činjenicom što ni protivnik neće biti u boljoj situaciji. Međutim, učinci nuklearnih sredstava biće veći jer će snage biti u pokretu na otvorenom prostoru. Potrebna je i veća zona sigurnosti pri upotrebi sopstvenih nuklearnih projektila. Pošto, neće biti neposrednog kontakta sa protivnikom, verovatno neće biti potpunije razvijen ni sistem zaprečavanja,¹⁴ što će pružati mogućnost za veću pokretljivost i dinamičnost susretne borbe.

6. Povećani gubici prouzrokovace teškoće u zbrinjavanju ljudstva i snabdevanju materijalno-tehničkim sredstvima. Ova problematika se komplikuje i činjenicom što komande i odgovarajući organi najčešće ne mogu da predvide i potpunije razrade pozadinsko obezbeđenje, zbog čega će, bar u početku dejstva, efekat rada biti slabiji. Potreba brzog razvoja jedinica za borbu i saobraćajne teškoće stvarace posebno ozbiljne probleme u doturu i evakuaciji, radi čega će i saobraćajna služba dobiti važnu ulogu.

7. Mnoštvo problema će se javiti i u PNBH-obebeđenju usled nezaštićene žive sile, naoružanja i ostale tehnike, jer će efekat sredstava masovnog uništenja koja neprijatelj upotrebi biti znatno veći. Ovo će još više potencirati samodekontaminaciju, jer će se smanjiti ionako mali kapacitet i mogućnost intervencije jedinica ABHO.

8. Slične su teškoće i u pogledu preduzimanja mera bezbednosti, jer će biti veoma teško prikriti sopstvene jedinice i postupke. Brz i prikriven razvoj za borbu, korišćenje pokrivenog zemljišta i prirodnih maski mogu znatno umanjiti osetljivost i doprineti bezbednosti jedinica.

Navedeni problemi zahtevace od komandi neprekidan i operativni rad na prikupljanju podataka o protivniku i zemljištu, i brzini donošenja odluke za angažovanje snaga. Smatra se da je presudnije za uspeh u susretnoj borbi pravovremeno razvijanje snaga i na bazi oskudnih podataka, nego spor rad trupa i po idealnoj odluci.

¹³ Treba imati u vidu da će, kopnene komunikacije biti podložne jakim oštećenjima od nuklearnih udara, pa se već sada nazire da će savremeni transport na kopnu tražiti guseničare i druge novije sisteme koji ne zavise od dobrih puteva. Za brz transport i manevar biće korišćen vazdušni saobraćaj mnogo više nego do sada, pri čemu će helikopteri i vozila sa „vazdušnim jastukom“, a verovatno i avioni za vertikalno uzletanje i sletanje, sve više dobijati na značaju.

¹⁴ Zaprečavanje u susretnoj borbi nije ranije imalo većeg značaja. Međutim, mehanizacijom se mogu za kraće vreme zaprečiti velike površine, dirigovanim sredstvima osigurati manevar sopstvenim snagama, noseći protivniku velike gubitke, istovremeno ga orijentišući na pravce koji su izloženi nuklearnoj ili drugoj vatri. Pri izvođenju protivudara i jačih protivnapada branilac će se često oslanjati na prethodno izvršeno zaprečavanje, koje može biti većeg obima, pa će i zaprečavanje u susretnoj borbi imati mnogo veći značaj.

Izvesne korekcije u angažovanju snaga mogu se i naknadno učiniti, pogotovo ako su sačuvane rezerve u nuklearnim sredstvima i brzo-pokretnim jedinicama — ali se oklevanjem propušteno vreme nikad i ničim ne može nadoknaditi. Poznato je da će u nuklearnom ratu i delovi minuta biti dragoceni, što pogotovo važi za susretnu borbu. Savremena sredstva veze obezbeđuju komandovanje jedinicom, bez obzira na to kod kojih se delova komandant našao u početku sudara. Međutim, iako je savršenija, veza je postala i mnogo osetljivija, pogotovo usled primene raznih elektronskih sredstava za ometanje, prisluškivanje i sl. Mada komandantovo prisustvo kod prednjih delova neće biti neophodno, ono ipak može biti veoma korisno, kako sa aspekta sigurnosti veze, tako i još više zbog toga što će se nalaziti na izvoru događaja i brže ulaziti u situaciju, pa analogno tome može brže i realnije donositi odluke. Pogrešno bi bilo ako bi komandant shvatio da je njegova glavna briga na maršu, na primer, rad pret-hodnice, a da zapostavi glavninu. Više se ne preporučuje da se sa komandantom kreću i starešine prvopotčinjenih jedinica i sredstava podrške. Njihovo izdvajanje iz jedinica nije nužno, jer dejstvo nuklearnih i drugih sredstava može izazvati rušenje komunikacije i onemogućiti im pravovremen povratak u jedinice, što može znatno otežati komandovanje.

Već je istaknuto da do susretne borbe može doći u svim okolnostima (na frontu i u najdubljoj pozadini). Zbog toga se pred trupom i komande postavlja staln zadatak da budu uvek spremne da je prihvate i uspešno vode. Da bi to postigle, jedinice treba da se osamostaljuju za borbu, jer za ojačanje u momentu sudara neće biti vremena. Takođe je neophodno da je sistem veza komandovanja organizovan pre susretne borbe i tako podešen da omogućí uspešno komandovanje u susretnoj borbi bez većih izmena.

Pukovnik
Savo ČEREČINA

NAČINI I MOGUĆNOSTI SUZBIJANJA PROPAGANDE U „PSIHOLOŠKOM RATU“

Eventualni raketno-nuklearni rat, uz upotrebu savremenih (nuklearnih, hemijskih i bioloških) borbenih sredstava, mogao bi donijeti totalno uništavanje. Otuda i nastojanja da se, uz svestrano razmatranje mjera PNHBO-jedinica i stanovništva, prouče i druge posljedice ratnih dejstava koje se mogu neposredno odraziti na psihu i moral čovjeka. S tim u vezi pažljivo se proučavaju i mjere, mogućnost i oblici odbrane od propagandnih dejstava.

Nosioći, planeri i protagonisti „psihološkog rata“ (reakcionarne i agresivne snage u svijetu) posebnu pažnju posvećuju svim manifestacijama tog „rata“. Iako su sve velike zemlje Atlantskog pakta pretežno orijentisane na vođenje ofanzivnog „psihološkog rata“, one (mada je notorno da su samo imperijalističke snage njegovi nosioci) nisu zapostavile ni „odbranu“ od njega.¹ U tim zemljama preovlađuje mišljenje da je odbrana od „psihološkog rata“ općenacionalno pitanje, te da politiku te odbrane treba da vode centralni politički organi, a izvršenje da se povjeri specijalnim organima i ustanovama. Radi toga su formirani organi koji izučavaju sva pitanja „psihološkog rata“ i objedinjuju mnoštvo institucija koje se bave ovim ili sličnim pitanjima.

U sklopu opštih priprema za rat, takve ustanove u pojedinim zapadnim zemljama izdale su i zvanična uputstva u kojima se posebna pažnja posvećuje pariranju neprijateljskoj propagandi. Stanovništvo se upozorava da će neprijatelj svim sredstvima, pa i propagandom, nastojati da slomije otpornu snagu branioca. A pošto će u ratnoj situaciji biti posebno teško razlikovati propagandu i glasine od istine, i ono što je lažno od onoga što je istinito, vlast će sve uraditi da stanovništvo bude tačno obaviješteno preko radija i štampe, kao i drugih sredstava informisanja. S tim u vezi daje se niz upozorenja: da svaki stanovnik čita novine svoje zemlje i čuva se falsifikovanih novina koje bi neprijatelj proturio; da sluša samo radio-vijesti i saopštenja radija svoje zemlje; da sprečava izmišljanje i proturanje glasina i da ih sam ne širi, itd.

U pogledu odbrane od neprijateljske propagande uperene protiv oružanih snaga, u tim zemljama preovlađuju mišljenja da to spada u nadležnost komandanta jedinice. Jedan od njegovih najvažnijih zadataka jeste održavanje visokog morala potčinjenog ljudstva. Radi toga se pedantno razrađuju i zadaci vojnih starješina koje

¹ Može se postaviti pitanje: od čijeg „psihološkog rata“ bi bilo potrebno da se ove zemlje brane? Očigledno, postavljajući pitanje „odbrane“, preudicira se pripremanje za vođenje ovog rata, traži se, u nacionalnim okvirima, odobrenje za postupke, mjere i sredstva nužne za ovaj cilj. Prema tome, iako se u svim zapadnim materijalima o „psihološkom ratu“ razrađuju planovi i zamisli odbrane od tog „rata“ koji bi (po tim gledištima) vodile i socijalističke zemlje, za nas je ovakav način prilaženja ovom pitanju neprihvatljiv.

su dužne, između ostalog, da svom ljudstvu daju sva potrebna objašnjenja i obavještenja. To istovremeno znači da su obavezni da obezbijede brzo informisanje i obavještanje o cilju i načinu neprijateljske propagande, organizuju suzbijanje i opovrgavanje glasina, objašnjavaju vojnicima zašto se bore, analiziraju i odstranjuju sopstvene slabosti i propuste i preduzimaju druge mjere da bi se suzbili štetni uticaji.² Poseban značaj se pridaje držanju starješine i njegovim sposobnostima da u svim okolnostima održi jedinicu na okupu i ne dozvoli da postane plijen neprijateljske propagande.

Pored uloge i zadataka starješina navode se i druge mjere za sprečavanje propagande, kao što su: zabrana prikupljanja neprijateljskih letaka, brošura, novina i ostalog štampanog materijala; zabrana slušanja neprijateljskih radio-stanica i ometanje njihovog rada; zaplijeva radio-prijemnika; neutralisanje neprijateljskih zvučnika artiljerijskom, minobacačkom i drugom vatrom ili naređenjima da ih vojnici ne slušaju, itd. Koliko je ovo efikasno mišljenja su podijeljena, jer je administrativne mjere (naređenje o zabranama) teško kontrolisati, dok će aktivna dejstva (vatra i sl.) nekad biti neizvodljiva; sem toga, postoji opasnost da vojnici takve mjere shvate i kao znak sopstvene slabosti.

Karakteristično je to što se gotovo svi teoretičari „psihološkog rata“ slažu (ma koliko se govorilo o formama, mogućnostima i načinu pariranja propagandi u eventualnom svjetskom sukobu) da dosadašnja iskustva, a naročito iz prošlog rata, govore o tome da su se kao najefikasnije sredstvo u borbi protiv protivničke propagande pokazali intenzivan vaspitno-politički rad u vojnim jedinicama i informativno-propagandna djelatnost među stanovništvom sopstvene zemlje. Jer, vojnik treba da je uvjeren u pravednost ciljeva za koje se bori, a i građanin treba da ih poznaje i podržava.

Iskustva iz II svjetskog rata govore i o tome da su se mnoge zemlje, da bi suzbile propagandu, koristile i kontrapropagandom. Sistem kontrapropagande razrađivan je i poslije rata, pa i primjenjivan, mada na Zapadu ima mišljenja da je to manje efikasan metod pariranja propagandi. Iako se u mnogim, pa i javnim publikacijama Zapada, često iznose mišljenja da ništa nije nemoralno što služi „interesima nacije“ (samim tim opravdava se i ako je propaganda neistinita), ipak se — bar na riječima — priznaje da uspjeh kontrapropagande uglavnom zavisi od toga koliko je propaganda istinita i principijelna, tj. od njenog karaktera.

² Među američkim teoretičarima „psihološkog rata“ već dosta dugo se diskutuje o mogućnim situacijama koje bi neminovno tražile slične ili navedene mjere. Tako je, na primjer, Paul Linerberger još u svom djelu „Psihološki rat“ (*Psychological warfare, Infantru journal press, Washington, 1948*), postavio nekoliko pitanja i tražio odgovor: šta bi, recimo, radio starješina neke manje jedinice ako bi njegovo ljudstvo strahovalo da će biti uništeno zaraznim bacilima; šta bi radio starješina ako neprijatelj preko radija saopšti da će mu ljudstvo biti izloženo zračenju koje će prouzrokovati anemiju, rak ili smrt — ako se odmah ne preda, i sl. Pominje se i mogućnost da u ratu Amerika pretrpi i poraze, da njene trupe budu desetkovane, naselja razrušena i zatrovana.

Da bi se neprijateljska propaganda spriječila, primjenjuju se mnogobrojne administrativne i kaznene mjere (neke su poznate iz prošlog, a vjerovatno bi bile primijenjene i u budućem ratu) i upotrebljavaju tehnička sredstva i postupci. Najpoznatije administrativno-kaznene mjere su već navedene zabrane da se slušaju strane radio-stanice, zatim konfiskacija prijemnika na okupiranoj teritoriji, kao i od politički sumnjivih lica, zabrana uvoza i distribucije strane štampe, filma i bilo kog propagandnog materijala, zabrana ulaska ili izlaska iz zemlje nepoželjnih lica; sem toga, sprovodi se cenzura (u ratu je obično totalna), zabranjuje se rad ili strogo kontrolišu inostrani zvanični informativni centri, itd. Tehničke mjere su: ometanje rada stranih radio-stanica, isključivanje struje u vrijeme emisija nepoželjnih stanica, dirigovanje preko centralnog prijemnika kojim rukuje određeno lice, a nekad i zamjena radio-prijemnika takvim koji rade samo na određenim talasnim dužinama,³ i sl. Međutim, primjena administrativno-kaznenih i tehničkih mjera nije uvijek davala zadovoljavajuće rezultate, pogotovo ako su to bile i jedine mjere u sprečavanju nepoželjne propagande.

METODE I OBLICI PARIRANJA PROPAGANDI

Eventualni rat koji bi agresor vodio protiv ma koje zemlje, nametao bi braniocu i borbu protiv svih oblika neprijateljske propagande kao sastavnog dijela te agresije. Normalno treba očekivati da bi se agresorova propaganda s posebnom žestinom okomila na oružanu silu branioca.

Na osnovu naših gledanja na savremeni rat i sagledavanja opšte fizionomije „psihološkog rata“, pa prema tome i propagande budućeg eventualnog agresora, već sada smo u mogućnosti da procjenjujemo najbolje metode i oblike pariranja njegovim propagandnim aktivnostima. Ratni uslovi će najneposrednije odrediti smjernice cjelokupnog rada koji će se zasnivati na stanovitim dostignućima našeg socijalističkog razvitka i razvitka Armije uopšte. U svakom slučaju, suštinu političkog rada, ne samo u Armiji nego i među stanovništvom, činiće dalje razjašnjavanje ciljeva opštenarodnog odbrambenog rata i zadataka koji iz toga proističu. To znači da će ratni uslovi zahtijevati još intenzivniju i kompleksniju djelatnost svih društveno-političkih faktora da bi se optimalno razvila ubijedenost u pravilnost našeg rata, svestranije sagledale i istakle mogućnosti za njegovo uspješno vođenje, učvrstila vjera u konačnu pobjedu, bez obzira na žrtve, te maksimalno angažovale sve materijalne, fizičke i psihičke snage da bi se cilj postigao. Prema tome, naša informativno-propagandna aktivnost biće usmjerena na objašnjavanje ciljeva i karaktera našeg odbrambenog rata svim ljudima naše zemlje — osnovni uslov za uspješno vođenje rata jeste da cjelokupno stanovništvo to usvoji i podrži. Tako će naša propaganda i agitacija, usmjerene u prvom redu prema sopstvenom narodu i

³ Ovi prijemnici, uglavnom, nisu sredstvo kontrapropagande, već služe propagandi, što im je osnovna namjena („bacaju“ se protivnicima).

Armiji, istovremeno predstavljati jedan od najznačajnijih oblika djelatnosti kojom bi se spriječili negativni uticaji neprijateljske propagande.

Tako orijentisan političko-propagandni rad zasnivao bi se na tradicijama i usvojenim principima naše propagandne djelatnosti, kako iz perioda naše revolucije, tako i dosadašnje cjelokupne naše djelatnosti. A to znači da bi bio istinit, javan, pristupačan, konkretan, jednostavan, operativan, aktuelan, jedinstven u pogledima i ciljevima, što bi sve omogućavalo potreban uticaj na mase i izvršenje opštih ratnih zadataka.

Na toj osnovi, svestranim objašnjavanjem i tumačenjem ciljeva našeg rata i zadataka koji predstoje, angažovanjem svih komunističkih predstavnika i zadataka koji predstoje, angažovanjem svih komunističkih predstavnika koji predstavljaju aktivne agitatore, učešćem masovnih društveno-političkih organizacija i korišćenjem informativno-propagandnih sredstava, političko-propagandni rad ne samo što će doprinijeti daljem jačanju naše moralne snage, već će u isto vrijeme predstavljati najjači oblik pariranja neprijateljskoj propagandi. Istovremeno, ovakva djelatnost navedenih faktora, posrednim ili neposrednim putem, biće najbolji način da se suzbiju sve one od agresora planirane teme na liniji: besciljnost našeg rata, brojne i tehničke inferiornosti, razjedinjenosti, usamljenosti i svih posljedica koje rat donosi (razaranja, gubici, radijacija, strah, panika i slično).

Ovakva orijentacija u političko-propagandnoj djelatnosti, njen sadržaj i bogatstvo oblika pokazali su i tokom revolucije svu vrijednost. To su osjetili i Nijemci već 1941. godine, a izrazio je njihov „ekspert“ za Srbiju Turner, u jednom svom izvještaju kad ovako govori o partizanima:

Ne pomaže ni pojačana propaganda, koja govori o tome da boljševicima na frontu ide rđavo. Dobijam utisak da ni vesti o kapitulaciji Rusije ne bi dovele do kapitulacije ovih bandita, koji su žilavi kao đavoli.⁴

Psihološko-propagandna djelatnost odvijace se povezano sa najaktuelnijim vojno-političkim zbivanjima. To znači da će sama prisutnost agresora nametati potrebu da se neprekidno razobličavaju njegovi ratni ciljevi, politika, postupci i zlodjela koja će činiti nad našim narodima. Iskustva NOR-a, kao i sagledavanje ciljeva budućeg rata, nagovještavaju da bi agresor različito nastupao u svojoj propagandi u pojedinim krajevima, kako bi razbio jedinstvo naših naroda, narod odvojio od partijskog i državnog rukovodstva, „umekšavao“ otpor, isticao svoju „oslobodilačku misiju“ i sl. Tako je i šef njemačke Vrhovne komande (OKW) Kajtel, prilikom aprilskog napada na Jugoslaviju, u svojoj „Direktivi za tretiranje propagande protiv Jugoslavije“ precizirao osnovne teze po kojima se postupalo. Između ostalog, tu je stajalo i ovo:

Protiv Njemačke je isključivo srpska Vlada koja je u službi Velike Britanije započela borbu protiv Niemačke... Pošto su Srbi uvijek vršili bezobzirnu diktaturu prema nesrpskim narodnim grupama, a naročito prema Hrvatima i Makedoncima, treba time nesrbima naglašavati da njemačka

⁴ Branko Borojević, *Druga strana rata*, VIZ Vojno delo, Beograd, str. 174.

vojska ne dolazi Hrvatima, Bosancima i Makedoncima kao neprijatelj. Ona će ih štaviše, zaštititi od toga da ih srpski šovinsti nekorisno otjeraju na klanicu, na bojno polje za britanske interese...

U isto vrijeme dok su Nijemci nastupali kao „zaštitnici“ hrvatskog naroda, Talijani crnogorskog, Bugari makedonskog, jugoslovenska državna teritorija komadana je sa svih strana, a među narodima Jugoslavije sijana je mržnja i raspirivan bratoubilački rat. Sasvim je vjerovatno da bi i budući agresor nastupao sa sličnim ciljevima. On bi „oslobađao“ jedan naš narod od drugog da bi razbio njihovo bratstvo i jedinstvo, a posebno bi isticao svoju „oslobodilačku misiju od komunističke tiranije“. Razobličavanjem agresorovih postupaka i politike u cjelini, razobličavaće se i sadržaj, oblici i metodi njegove propagande, što će neposredno doprinijeti pariranju tim dejstvima.

Eventualni agresor u svom propagandnom djelovanju računa i na „petu kolonu“ i uključivanje domaćih izdajnika i na tom zadatku. Oni bi trebalo da budu nosioci aktivnosti u proturanju raznih glasina i učesnici u svim vidovima neprijateljske propagande, naročito na eventualno privremeno okupiranoj teritoriji. Mada se u eventualnom ratu ne bi moglo računati s većim učesćem naših građana u službi okupatora, ipak takve pojave, makar i pojedinačne, treba imati u vidu. To istovremeno znači da bi borba protiv njihove djelatnosti istovremeno značila i borbu protiv uticaja neprijateljskih propagandnih dejstava. O sličnim pojavama drug Karđelj je u toku rata pisao:

Napredak Narodnooslobodilačkog pokreta zavisao je od maksimalne političke aktivnosti u masama, s ciljem da se pred narodom do kraja raskrinkaju otvorene i prikrivene izdajničke grupe.⁵

SUBJEKTIVNI I MATERIJALNI ČINIOCI U PARIRANJU PROPAGANDI

Kada se pominju propagandna dejstva agresora na eventualno okupiranoj teritoriji, treba imati u vidu da će i određeni subjektivni i materijalni činioci neposredno uticati na pariranje tim dejstvima.

Prisustvo naših oružanih jedinica na toj teritoriji, postojanje organizacije SKJ, organa vlasti i drugih društveno-političkih organizacija na terenu — kao subjektivnih faktora, zatim naša informativno-propagandna služba sa svojim sredstvima i dr. — znače garanciju da će postojati neprekidna aktivnost u suzbijanju i onemogućavanju određenih uticaja agresorove propagande. Istovremeno, nestabilnost njegove odbrane i neprekidnost naših borbenih dejstava sa fronta i pozadine uticaće i da naša informativno-propagandna djelatnost bude usmjerena i protiv okupacionih snaga. Ovim bi se agresor primorao da dio svojih snaga i sredstava koristi i za defanzivna propagandna dejstva. To ne znači da bi ovakvim postupcima njegova propaganda bila odvrćena od svojih namjera i ciljeva, ali bi u svakom slučaju i ovim načinom bila donekle parirana.

⁵ Branko Borojević, *Druga strana rata*, VIZ Vojno delo, str. 172.

Iskustva iz propagandne djelatnosti KPJ tokom NOR-a govore i o tome da su njene osnovne karakteristike bile idejnost, bogatstvo oblika i principijelnost, a da su korišćeni takvi metodi koji su propagandu usmjeravali na najvažnija pitanja revolucije; to je, između ostalog, u velikoj mjeri doprinijelo pariranju neprijateljskoj propagandi. O efikasnosti takve propagande ostali su mnogobrojni primjeri.⁶ Osnovni zadatak naše propagande, agresije i partijsko-političkog rada upravo se sastojao u tome, osim ostalog, da suzbija propagandnu djelatnost okupatora i njegovih slugu, naročito onu koja je bila usmjerena na raspirivanje međunacionalne mržnje. U stvari, tokom čitave revolucije vodili smo idejno-političku borbu protiv okupatora i svih reakcionarnih prozapadnih krugova i jugoslovenske buržoazije da bismo se, konačno, kroz pravilno rješavanje nacionalnog pitanja, izborili za punu afirmaciju politike bratstva i jedinstva kao poluge naše revolucije.

Pri današnjim razmatranjima načina i mogućnosti pariranja propagandnim dejstvima agresora, nužno je polaziti od postojećih odnosa u svijetu i našeg vojno-političkog položaja, koji je mnogo povoljniji nego u prošlom ratu. S druge strane, unutrašnje snage naše zemlje, njena moralno-politička čvrstina, odbrambene mogućnosti i sposobnosti, kao i niz značajnih faktora naše odbrane, neuporedivo su jači od onih iz prošlog rata. Sve to pruža i veće mogućnosti za uspješnije pariranje propagandi agresora.

No, istovremeno treba imati u vidu i da će upotreba nuklearnih, hemijskih i bioloških borbenih sredstava (NHB b/s) izazvati velika razaranja i gubitke u ljudstvu, kako na frontu tako i u pozadini. Ova bi dejstva, naročito u početnom periodu rata, mogla da izazovu strah i paniku i da se negativno odraze na psihi ljudi i njihov moral. U kom će se intenzitetu panika pojaviti i da li će do nje doći zavisi, prije svega, od opšte i neposredne pripremljenosti stanovništva, a u prvom redu oružanih snaga, za rat uz primjenu NHB b/s. U svakom slučaju biće nužno preduzimanje niza mjera za uklanjanje i ublažavanje i takvih posljedica. U takvoj situaciji treba računati i na pojačanu propagandnu aktivnost agresora, usmjerenu upravo protiv onih za koje će on smatrati da su prethodnim borbenim dejstvima „umekšani” do te mjere, da će lako postati i plijen zamišljene akcije.

Rad na pariranju propagandi zasnivaće se na iskustvima kako NOR-a i revolucije, tako i socijalističkog razvitka zemlje i izgradnje Armije u miru. Mada dosadašnja iskustva, naročito ona iz NOR-a, treba svestrano analizirati, proučavati i koristiti, njih ipak

⁶ Jedan komandant karabinijera izvještava 7. novembra 1941. godine: „...zbog naše potpune odsutnosti na polju političke propagande lako se poverovalo glasinama o neprestanim uspjesima „partizana”, o zauzimanju dobro zaposednutih predela, o zarobljavanju nekog pukovnika i ogromnog materijala itd”. (Zbornik, tom VI, knj. 1, str. 447.).

Doglavnik Mesić, izvještavajući o napadu partizana na Teslić, piše 1. januara 1943. godine:

„Opremljeni su vrlo dobro a neobično su disciplinovani i ne smije se njihova snaga podcjenjivati. Njihova promičba tako je jaka i opasna da je teško naše domobrane skloniti na jednu uspješnu borbu protiv njih”. (Zbornik, tom IV, knj. 9, str. 390).

ne treba apsolutizirati, jer će novi uslovi savremenog rata zahtijevati i odgovarajuće forme i metode pariranja agresorovoj propagandi. Međutim, već stečena iskustva, organizacione i druge mogućnosti i pogodnosti, sigurno će mnogo olakšati brži prelazak na nove uslove rada. Ovo tim prije što je idejno-politička osnova, na kojoj će se zasnivati naša djelatnost, već danas jasno opredijeljena i što smo u stanju da već danas predvidimo suštinu i osnovne organizacione oblike te djelatnosti.

OSNOVNI IZVORI I METODI INFORMATIVNO-PROPAGANDNOG DJELOVANJA

Uspješnom pariranju propagandi agresora doprinijeće i dobro organizovana i pravovremena informativno-propagandna služba civilnog sektora, koja će biti jedinstvena za zemlju, a imaće poseban značaj i za Armiju. Ona bi predstavljala osnovni izvor za šire informisanje i obavještanje jedinica o tekućim događajima. Ako polazimo od toga da se uspješno pariranje „psihološkom ratu”, pa prema tome i propagandi, postiže, pored ostalog, i „aktivnim političkim djelovanjem i pravovremenim obavještanjem ljudstva o svim ratnim događajima i promjenama na frontu, upoznavanjem vojnika i starješina s njenim ciljevima, metodama i sredstvima i iznošenjem stvarnih i dokumentovanih činjenica”, onda je normalno što takva objašnjenja u najvećoj mjeri treba da daje informativno-propagandna služba preko sredstava kojima će raspolagati, bez obzira na teškoće i smetnje koje bi joj nametali ratni uslovi. U ta sredstva spadaju radio, televizija, štampa, film i ostala sredstva informisanja.

Radio. Jedno od značajnih sredstava koje bi se koristilo u propagandne svrhe jesu emisije radio-stanice. Mada je njihov broj u zemlji veliki, a relativno i snaga u kilovatima, sigurno je da bi ratna dejstva izazvala teškoće u njihovom funkcionisanju, pa se preduzimaju potrebne mjere da bi i u takvim uslovima uspješno radile. Ovo je od posebnog značaja za oružane snage jer će ratna situacija, naročito u početnom periodu, kao i karakter borbenih dejstava, sigurno mnogo uticati da se operativne jedinice pretežno orijentišu na korišćenje radio-informacija.

Poznat je značaj radio-vijesti za cjelokupnu našu političko-propagandnu aktivnost u NOR-u, počev od prvog emitovanja proglašenja CK KPJ od 25. jula 1941. koji je prenijet u septembru iste godine preko prve naše radio-stanice (to je bio u borbi zaplijenjeni njemački radio-predajnik od 40 W), pa do hvatanja vijesti radio-stanice „Slobodna Jugoslavija” i ostalih savezničkih radio-stanica. Hvatanje, štampanje i rasturanje ovih vijesti predstavljali su tada jedan od najvažnijih zadataka naše propagandno-izdavačke djelatnosti. U isto vrijeme to su bili osnovni materijali političkog i agitacionog rada u jedinicama i među stanovništvom. I mnoga armijska poslijeratna iskustva — sa manevara, pokretnih logorovanja, vježbi i druga — potvrđuju da su radio-vijesti značajno sredstvo informisanja, veoma pogodno za aktuelan političko-vaspitni rad u jedini-

cama. No, masovno uvođenje baterijskih i tranzistorskih prijemnika svakako znači, za informisanje preko radija, viši kvalitet od štampanja i rasturanja radio-vijesti. Radi toga bi brz prelazak radio-službe na ratne uslove imao krupan značaj i za političko-vaspitni rad jedinica i, posebno, za sprečavanje i pariranje neprijateljskoj propagandi i drugim dejstvima „psihološkog rata”.

Nije teško pretpostaviti da bi rad naših emisionih stanica sadržavao i takve materijale, podatke i dokumentaciju koji bi govorili o moralu naroda i Armije u borbi protiv neprijateljske propagande i njenih nosilaca. Sigurno je da bi se u tom pogledu koristila i iskustva NOR-a, a već postojeća saradnja i koordinacija informativno-propagandne službe sa odgovarajućim organima u Armiji obezbjeđivale bi još čvršću saradnju u ratu. One će omogućiti i stvaranje takvih programa koji bi bili namijenjeni jedinicama na frontu i onima koje budu dejstvovala u neprijateljevoj pozadini.

Za pariranje negativnim uticajima neprijateljevih radio-emisija vjerovatno će se primjenjivati i odgovarajuće administrativno-kaznene ili tehničke mjere da bi se spriječilo slušanje tih radio-stanica. No, bez obzira na propise i uredbu, biće dužnost svih društveno-političkih faktora da na liniji razobličavanja neprijateljske propagande ostvaruju i sistematski vaspitni uticaj na ljudstvo da iz patriotskih pobuda i prezira prema agresoru smatra nedoličnim da sluša njegovu propagandu. Posebno će tu dužnost imati svi faktori u armiji, a naročito moralno-politički. Oštra politička osuda svih onih koji bi pokušavali da slušaju neprijateljske radio-emisije, uz blagovremeno obavještanje o ciljevima, sredstvima i metodama agresorovog „psihološkog rata” i propagande kao njegovog bitnog elementa,⁷ biće jedan od njihovih prvenstvenih zadataka. Međutim, za one koji bi širili neprijateljsku propagandu, a takvu aktivnost pothranjivali slušanjem neprijateljskih radio-stanica, predviđaju se i mjere krivičnog gonjenja.⁸

Glasnogovornici će takođe predstavljati jedno od propagandnih sredstava „psihološkog rata” koje će agresor koristiti i protiv bratiočevih jedinica u okviru tzv. „taktičkog psihološkog rata” i protiv naroda na eventualno okupiranoj teritoriji u sklopu tzv. „konsolidacionog psihološkog rata”. Njihova upotreba najviše bi došla do izražaja u napadnim operacijama, kada bi agresor inače koristio i jače oklopne snage. (Glasnogovornici se montiraju na tenkove i ostala oklopna vozila). Predviđa se i upotreba glasnogovornika ugrađenih na avione. Mada ranija iskustva nisu dala neke naročite rezultate, ova najnovija iz rata u Južnom Vijetnamu pokazuju da se i

⁷ Nužno je posebno naglasiti potrebu da se još u miru Armija i narod upoznaju sa ciljevima, metodama i sredstvima „psihološkog rata”. U ratnim uslovima mogućnosti za sistematsko davanje takvih znanja biće mnogo manje (moći će se, uglavnom, dograđivati i konkretizovati u miru stečena znanja o ulozi i karakteru „psihološkog rata”).

⁸ U članu 118. Krivičnog zakonika, među mnogim elementima vršenja neprijateljske propagande, navodi se i onaj „pod uticajem iz inostranstva” — kada neko prenosi neprijateljsku propagandu (i preko stranih radio-stanica) protiv naše zemlje.

na njih računaju.⁹ Umjesto toga sve se više radi na usavršavanju tzv. zvučne bombe koja se baca pomoću padobrana, lebdi u vazduhu oko 5 minuta i za to vrijeme reprodukuje tekst sa magnetofonske vrpce u rejonu poluprečnika oko 800 m.

U prošlom ratu glasnogovornici su najviše korišćeni na stabilizovanim frontovima, pri ofanzivnim dejstvima protiv manjih, odsječenih grupa i jedinica koje se neorganizovano povlače ili su pretrpjele teže poraze. Slična upotreba ovih propagandnih sredstava može se očekivati i u eventualnom ratu. Efikasnost pariranja propagandi preko ovih sredstava u prvom redu trebalo bi zasnivati na intenzivnom svakodnevnom moralno-političkom vaspitanju vojnika i njihovom upoznavanju — između ostalog i s time na koji način i kakvim sredstvima će se agresor služiti u napadnim dejstvima, jer samo mjere fizičkog uništavanja ili ometanja emisija tih sredstava, kao i zabrana slušanja, ne bi dale rezultate.

Štampana propagandna sredstva (letke, proglose, plakate, novine, crteže, karikature i sl.) agresor će upotrebljavati u najvećem obimu, što su pokazala i iskustva iz II svjetskog rata, rata u Koreji, Alžiru i Vijetnamu. Iako je njihova upotreba tokom rata bila stalna, ipak se osjećala razlika u obimu i načinu korišćenja pri ofanzivnim operacijama. O upotrebi letaka napisano je vrlo mnogo. Ipak se ne može gotovo nigdje naići na širu obradu o njihovoj primjeni i efikasnosti korišćenja u odbrambenim operacijama, već redovno u povezanosti sa ofanzivnim dejstvima. U tome se nekad i pretjeruje pa se i mnogi uspjesi u slabljenju morala protivnika, postignuti u prvom redu borbenim dejstvima, pripisuju dejstvima propagande. Ovoga je bilo u razmatranjima nekih zapadnih teoretičara „psihološkog rata” koji jednostranim gledanjem na ulogu letaka pripisuju pretjerano velike uspjehe (takav je slučaj sa letkom koji je bačen nad Japanom u vrijeme kada je japanska vlada ponudila pregovore za mir). Neki od tih teoretičara smatraju da je jedan od najuspješnijih letaka u II svjetskom ratu bio onaj koji su u staljingradskoj operaciji uputili predstavnici štaba Vrhovne komande Crvene armije, Voronov i Rokosovski „Komandantu njemačke 6. armije, general-pukovniku Paulusu, ili njegovom zamjeniku, i cjelokupnom oficirskom i vojničkom sastavu okruženih njemačkih trupa ispred Staljingrada” (iako Sovjeti letke nisu upotrebljavali kao elemenat „psihološkog rata”). Međutim, i u ovom slučaju treba imati u vidu da je bezizlazna vojnička situacija njemačke 6. armije najviše uticala na njihovu predaju. Znači, na moral protivnika djelovaće masa činilaca, prvenstveno borbenih, pa bi i efekti dejstva „psihološkog rata” (znači i letaka) bili u prvom redu zavisni od njih.

Sve to potvrđuje da će agresor letke najšire upotrebljavati upravo kad se njegova napadna dejstva budu najžešće odvijala, jer takva situacija najviše pogoduje djelovanju na psihu čovjeka, nje-

⁹ Treba naglasiti da novija iskustva iz rata u Južnom Vijetnamu govore o dosta velikoj upotrebi aviona za bacanje štampanog propagandnog materijala i emitovanje raznih sadržaja — prema nekim podacima sa 300—500 avio-poletanja mjesečno. Zvučna emitovanja naročito su česta noću kad se borci Vijetkonga odmaraju poslije napornih borbi, marševa i sl.

govu borbenu otpornost i moralnu čvrstinu. To potvrđuje i iskustvo našeg NOR-a: neprijatelj je letke najviše koristio upravo u vrijeme svojih ofanziva. Međutim, poznat je njihov beznačajan efekat (što ne znači da se niko nije na njih osvrtao), a zna se da su korišćeni i u kontrapropagandne svrhe. Većina tih letaka sadržavala je razna obećanja, što je omogućavalo da se veoma konkretno i neposredno razobličava neprijateljeva propaganda, jer su se njegovi postupci prema narodu, ranjenicima i izuzetnim zarobljenicima oštro razlikovali od tih obećanja. Ti postupci bili su jedan od elemenata masovnog nevjerovanja njegovoj pisanoj riječi i propagandi uopšte. Zato su naši borci i narod te letke najčešće koristili kao zamjenu za cigaret-papir.

Eventualni agresor vjerovatno se ne bi mnogo razlikovao od prošlog i po zavojevačkim ciljevima i u metodama i sredstvima propagande koje bi prilagodio novim uslovima. A osnovu pariranja njegovim propagandnim dejstvima preko štampanih sredstava, a naročito letaka, činiće već pomenuti rad na moralno-političkom vaspitanju ljudstva i opštem propagiranju pravednih ciljeva naše borbe. Sem toga će i naša informativno-propagandna služba, preko štampe i drugih sredstava, efikasno parirati neprijateljskoj propagandi.

I u NOR-u se uloži štampe davao poseban značaj. U prvom broju „Borbe” (izašla je na oslobođenoj teritoriji 19. oktobra 1941) drug Tito je, između ostalog, rekao:

...Zadatak naše „Borbe” je da narodnim masama neprekidno objašnjava razne podmukle pokušaje okupatora da direktno ili preko svojih plaćenika, pomoću raznih petokolonaša na oslobođenoj teritoriji, onemoguće Narodnooslobodilačku borbu. „Borba” će nemilosrdno raskrinkavati sve te izdajničke elemente i objašnjavati narodu njihovu prijavu ulogu u današnjoj oslobodilačkoj borbi, koju narod vodi za svoj opstanak i za svoju slobodu...¹⁰

Štampa se od prvih dana NOB-e brzo razvijala, koristeći se svim sredstvima za umnožavanje i rasturanje. To je naročito karakteristično za sve naše jedinice koje su, počev od čete i bataljona pa sve do divizije, korpusa, a kasnije i armije, izdavale svoje novine i to od „džepnih” do povremenih nedjeljnih ili mjesečnih. Iako je sadržaj napisa bio vrlo raznolik, gotovo svaka tema bila je motivisana borbom protiv okupatora, a mnoštvo napisa u satiričnom ili u duhu popularnih anegdota, odnosilo se direktno ili indirektno i na neprijateljsku propagandu. Na tradicijama te, kao i predratne revolucionarne, razvila se naša današnja štampa, čije su mogućnosti takve da bi mogla da zadovolji osnovne ratne potrebe. Kroz nju biće svestrano obuhvaćeno i pariranje propagandnim dejstvima agresora, a ujedno će davati i takva obavještenja i komentare koji će korisno poslužiti za neposredan političko-vaspitni rad u jedinicama. Posebnu ulogu u ovome treba da imaju armijska štampa i vojnoizdavačka djelatnost.

Proturanje *glasina* biće i u eventualnom ratu jedno od rasprostranjenih sredstava propagandnog djelovanja agresora. Gotovo sve zemlje učesnice II svjetskog rata suočavale su se na određeni način

¹⁰ Tito, *Sabrana djela*, knj. I, str. 20, *Naprijed*, Zagreb, 1959.

sa problemom pariranja glasinama. Danas se tom pitanju prilazi i sa šire naučnoistraživačke osnove, uz angažovanje većeg broja naučnika (psihologa, pedagoga, sociologa) i naučnih institucija. Tako, na primjer, u knjizi „Psihologija za borca” — koju je pripremio Nacionalni komitet za naučna istraživanja SAD uz saradnju Akademije nauka — govori se o dostignućima i metodama suzbijanja glasina (tu se posebno ističe uloga specijalnih klinika koje su se bavile ovim pitanjem, sa zadatkom da svestrano analiziraju sve one glasine koje su im prijavljivali građani).

Tokom NOR-a i kod nas se ovom pitanju posvećivala posebna pažnja. Ima mnogo dokumenata iz NOR-a u kojima se govori o borbi protiv širenja lažnih vijesti i proturanja glasina koje izazivaju paniku, nevjericu ili podozrenje u ciljeve NOB-e. Tako, na primjer, u naredbi štaba Grahovskog partizanskog bataljona od 24. novembra 1941. stoji:

Svi oni koji pronose alarmantne vijesti biće smatrani kao neprijatelji narodne borbe, i kao takvi najstrože će se kažnjavati. Samo one vijesti provjerenе od partizanske komande mogu se pronositi. Ako neko čuje neku vijest, pokret trupa neprijatelja itd. treba dostaviti prvoj partizanskoj komandi, i, ako je komanda, pošto je provjeri, potvrdi, može se dalje širiti, ali bez ikakve panike. Panika i paničari su među najvećim neprijateljima naroda, i protiv takvih će se voditi najnemilosrdnija borba.¹¹

Proglas štaba 1. bataljona Notranjskog odreda „Ljubo Šerčer” od 19. maja, 1942. između ostalog, sadrži:

Svako lice koje bi širilo alarmantne vesti koje ruše moral stanovništva na oslobođenoj teritoriji treba odmah uhvatiti i privesti, odnosno prijaviti najbližoj partizanskoj jedinici.¹²

Međutim, ovo je bio samo jedan od oblika borbe protiv širenja neprijateljskih glasina. Mnogo šira i efikasnija aktivnost na njihovom suzbijanju odvijala se kroz mnoštvo formi i sadržaja političko-propagandnog rada. Ova djelatnost nije bila samo verbalnog karaktera, već se njena osnovna snaga manifestovala kroz pravilne postupke i odnos NOV-e prema narodu. Poznata su nastojanja neprijateljske propagande na okupiranoj teritoriji da i proturanjem glasina o zvjerstvima i drugim nepravilnim postupcima partizana zastraše narod. Međutim, demantovanje takvih glasina pravilnim odnosom i nastupom ne samo što je razobličavalo lažnost takve propagande, već je doprinosilo daljem širenju NOP-a.

U izvjesnim fazama NOR-a glasine su predstavljale opasnije sredstvo od svih drugih sredstava neprijateljske propagande. To potvrđuju i iskustva iz perioda četničke izdaje u Srbiji 1941. i Crnoj Gori i Hercegovini 1942. godine. Osim niza drugih odlučujućih faktora koji su doveli do osipanja partizanskih odreda, i neprijateljska propaganda — naročito proturanjem glasina — doprinijela je takvom stanju šireći demoralizaciju, strah, paniku i defetizam. Ali, istovremeno su stečena i dragocjena iskustva iz borbe protiv neprijateljske propagande, što je ojačalo budnost i još više obogatilo for-

¹¹ Zbornik dokumenata NOR, tom III, knj. 1, str. 192.

¹² Zbornik dokumenata NOR, tom VI, knj. 2, str. 250.

me i sadržaje političkog djelovanja u stvaranju imunosti od neprijateljske propagande. Preventivno djelovanje, visoka politička svijest celokupnog sastava i sposobnost starješinskog kadra, članova KPJ i Skoja da brzo i blagovremeno reaguju na glasine i druge negativne pojave, imali su odlučujući uticaj. Vještim propagandnim radom glasine su često pretvarane u predmet humora i satire.

Naravno, to ne znači da bi u eventualnom ratu Armija i narod bili imuni od uticaja neprijateljskih glasina. Proturanje glasina agresor bi uskladio sa opštim akcijama „psihološkog rata”. U tu svrhu on planira i korišćenje svojih agenata, petokolonaša i drugih sebi privrženih elemenata koje bi na pogodan način ubacio u pozadinu branioca, a i u njegove jedinice. To znači da će uspjeh u pariranju glasinama, sem drugih mjera, mnogo zavisiti i od političke budnosti i svestrane aktivnosti svih faktora, kako na terenu tako i u jedinicama. A po potrebi nužno će biti i primjenjivanje oštrijih administrativno-kaznenih mjera (to se predviđa i čl. 118. Krivičnog zakonika i nekim armijskim propisima).

Za suzbijanje glasina veoma je efikasno i blagovremeno obavještavanje jedinica i naroda o svim aktuelnim pitanjima. Neprekidno svakodnevno obavještavanje jedinica i naroda o svim događajima i pojavama iz života i borbe za koje su oni zainteresovani, istovremeno opredjeljuje i zadatke komandi, starješina i organizacija SKJ: da stalno prate stanje u jedinici i na terenu i preventivno djeluju, kako se glasine ne bi pojavljivale, a ako se već i pojave, da se daju potrebna obavještenja i preduzmu odgovarajuće protivmjere. Uostalom, vrijednost i efikasnost političko-vaspitnog rada mjeri se, između ostalog, i po tome koliko se brzo uočavaju negativne pojave (među kojima su i glasine), te koliko se blagovremeno na njih reaguje.

S obzirom na karakter eventualnog rata, nužno je već sad što kompleksnije sagledati njegove osnovne karakteristike i manifestacije, a preko toga i ulogu „psihološkog rata” i propagande kao njenog sastavnog dijela. Pošto će se propaganda oslanjati pretežno na dejstva određenih materijalnih činilaca, prvenstveno vojnih, neophodno je pri sadašnjoj obuci i vaspitanju u trupi što tačnije stvarati predstave ne samo o učincima savremenih NHB-borbenih sredstava, već i o njihovom uticaju na psihu i moral čovjeka i svim posljedicama koje iz toga mogu proizaći. Na primjer, posljedica upotrebe nuklearnih sredstava biće i „umekšavanje” terena za propagandna dejstva (materijalni efekat dejstva ovog oružja neće moći a da ne izazove i moralno-psihološke posljedice). Sve te efekte: fizičke, moralne i psihičke organizatori „psihičkog rata” će koristiti do maksimuma.

Mada se u našoj Armiji i do sada dosta radilo na upoznavanju karakteristika, ciljeva, organizacije, metoda i sredstava „psihološkog rata”, pa prema tome i ratne propagande, od značaja su sve mjere koje idu za tim da se postojeća znanja o tome još više prodube, aktueliziraju i sistematizuju. Zato je vrijedna pažnje i zaslužuje punu podršku cjelokupna djelatnost usmjerena ka teoretskom i praktičnom upoznavanju starješinskog kadra, naročito mlađeg sa ci-

ljevima i suštinom „psihološkog rata”. Izučavanje ovih pitanja bilo preko programa vojnih škola, posebnih ciklusa predavanja iz ove oblasti, ili solidnijim individualnim radom i drugim oblicima, može znatno doprinijeti proširivanju već postojećih znanja. U tom smislu mogla bi se i više koristiti stručna literatura koja tretira ovu problematiku. Takva znanja od posebnog su značaja za starješine koje se pretežno bave moralno-političkim vaspitanjem, obavještajnom i službom bezbjednosti.

Inače, sva naša idejna, političko-propagandna, vaspitna i ostala djelatnost na pariranju raznim uticajima neprijateljske propagande i dejstvima „psihološkog rata”, zasniva se na karakteru, ciljevima i doktrini našeg opštenarodnog odbrambenog rata, karakteru socijalističkog uređenja i društvenih odnosa u zemlji, stepenu socijalističke i političke svijesti naših ljudi, slobodarskim i revolucionarnim tradicijama, socijalističkom i narodnom karakteru Armije, rukovodećoj ulozi SKJ i drugim izvorima moralno-političke snage naroda i Armije.

General-major
Aleksandar VUKOTIĆ

ADAPTACIJA STAREŠINA RATNIM USLOVIMA

„Adaptacija ili prilagođavanje je isti proces. Pod adaptacijom se u psihologiji podrazumeva sposobnost osobe da se snalazi u problemima životnih situacija. Adaptacija se ogleda u sposobnosti osobe da izgradi harmoničan odnos sa sredinom u kojoj živi... Čovek u procesu života i rada menja ne samo okolinu nego i sebe, stalno se adaptira na ono što je neophodno i neizbežno. Čovek se celog života adaptira na nove životne uslove, i to kako fizički i emocionalno, tako i socijalno i profesionalno sticanjem određenih navika i stavova”¹.

Stalno obnavljanje ratne tehnike u našoj armiji postavlja pred starešine rodova i službi sve novije i složenije zadatke. Pre svega — da steknu sposobnost za permanentnu adaptaciju novoj tehnici, naročito u okviru uže specijalnosti. Jer ratna tehnika je već postala toliko složena i razgranata da se i u domenu svoje specijalnosti može izvanredno dobro poznavati samo deo jedne grane tehnike. To, naravno, pretpostavlja neprekidno proučavanje novih tehničkih sredstava. Sa druge strane, međutim, ovoj nužnosti za specijalizaciju starešina u određenoj grani ili vrsti tehnike imanentno je upoznavanje savremene ratne tehnike bilo koje vrste. Zašto? Razlog je jasan. Pojedine grane tehnike i nauke toliko su međusobno uslovljene, povezane, da jedan specijalist u klasičnom smislu više i nije specijalist ako, sem stečenog užeg znanja, ne stiče nova saznanja iz nekada, naizgled, veoma dalekih i nekomplementarnih tehničkih oblasti. Znači, savremeni vojni starešina mora pre svega da oformi i razvija tehnički duh i smisao za savremena tehnička dostignuća. Ovo tim pre što se ratna tehnika sve više i brže razvija i, analogno tome, brže se zamenjuju ona sredstva koja su trenutno na upotrebi u armiji. „Opremanje oružanih snaga savremenom tehnikom postavlja pred starješine i komande mnoge odgovornosti i zadatke u mnogo čemu drukčije od ranijih, a u svakom slučaju znatno složenije. Nova borbena tehnika traži, prije svega, da svaki vojnik i starješina majstorski rukuje s njom. Tehnika, sama po sebi, bez ljudi koji će njom rukovati, koji će najbolje znati da je upotrebe, koji će u njenoj primjeni ispoljiti hrabrost, visoko znanje i svijest — samo je mrtvi kapital, nema borbene udarne vrijednosti. Ona ne može sama riješiti sudbinu rata. Sudbinu rata rješavaju ljudi naoružani visokom sviješću i moralom, hrabrošću i majstorstvom u rukovanju tehnikom”².

U savremenoj armiji je moguće da starešina i njegova jedinica budu izvrgnuti opasnosti, ne samo ako ne prate razvoj savremene tehnike i ne znaju da je upotrebe, nego još više ako ne shvate

¹ Grupa autora: *Izabrana poglavlja vojne psihologije*, VSP, Beograd 1962. godine, str. 64.

² Josip Broz Tito: Intervju „Narodnoj armiji” povodom 20-godišnjice lista, Beograd, 1965.

i ne uzmu u obzir da savremena ratna tehnika diktira brzinu i karakter dejstva, reagovanje i tempo napada protivnika. Sta to znači za našeg starešinu? Pre svega, da je neophodno i neizbežno da se što pre adaptira savremenoj ratnoj tehnici, da je dobro upozna (ili barem da razvije smisao za nju), da brže misli, reaguje i odlučuje i izvršava donete odluke. Ovde nema potrebe da se dalje upuštamo u pitanja uticaja tehničkog razvitka na kvalitete starešinskog kadra, jer je to već opisano u našoj vojnoj literaturi.³

Postoji, međutim, drugo značajno pitanje koje se odnosi na starešinu i savremenu ratnu tehniku. Naime, svaki naš starešina se nalazi u ulozi nastavnika, naročito onaj koji radi neposredno sa vojnicima u bilo kojem rodu ili službi. A danas naši vojnici ni po znanju, ni po školskoj spremi, a ni po mentalitetu nisu onakvi kao što su bili vojnici neposredno iza rata. To je odraz opštedruštvenog i ekonomskog razvitka čitave zemlje. Broj studenata u SFRJ 1945. godine iznosio je 25.339, a 1956. godine 170.499. Samo na tehničkim fakultetima i visokim tehničkim školama 1945. godine bilo je 5.830, a 1965. 28.457 studenata. U industriji SFRJ je 1953. godine bilo 2.795 inženjera, a u 1964. godini 10.863. U industriji i građevinarstvu 1964. godine bilo je zaposleno 1,634.390 radnika, prema 808.000 u 1952. godini. U 1953. godini, na 125 zaposlenih radnika dolazio je jedan sa fakultetskim obrazovanjem, a u 1964. godini jedan na 70 radnika.⁴

Ovi podaci nam govore ne samo da se promenila struktura našeg stanovništva nego, vezano sa tim, i socijalna struktura naših vojnika. To znači da u armiju dolazi sve više raznih inženjera i tehničara, mladića sa osmogodišnjom školom, kvalifikovanih ili polukvalifikovanih radnika iz industrije, kao i regruta sa sela koji su takođe uspeli da nešto nauče o motoru, traktoru, kamionu, radioaparatu, televizoru, tranzistoru itd. Knjige, časopisi, štampa, radio i televizija i ostala sredstva masovnih komunikacija upoznavaju našeg čoveka iz grada i sela sa novim tehničkim dostignućima u nas i svetu. To neminovno i neizbežno upućuje da naš starešina danas u radu sa takvim vojnicima ne može niti sme ostati na onim znanjima koja je stekao u vojnim školama ili akademijama. Ta njegova znanja više nisu dovoljna niti važe za sve vreme. Znači, današnji starešina mora kontinuirano da uči, temeljito da poznaje svoj zanat i da vlada metodama za najefikasnije prenošenje svoga znanja na vojnike, imajući pri tom u vidu njihova školska i druga znanja.

Pod pretpostavkom da starešina ima odgovarajuća tehnička znanja, ne bi se smela zanemarivati činjenica da se danas i način prenošenja znanja na novog vojnika bitno razlikuje od ranijeg. To znači da savremeni starešina, pored poznavanja savremene ratne tehnike, radi obrazovanja i vaspitanja novih generacija vojnika, nužno treba da poznaje i druge tekovine materijalnog i duhovnog kulturnog stvaralaštva naših ljudi, odnosno tekovine kulture koje

³ M. Stanišić: *Uticaj savremenog tehničkog razvitka na kvalitete starešinskog kadra*, *Vojno delo*, Beograd, 1/64.

⁴ Savezni zavod za statistiku: *Jugoslavija 1945—1964*, Beograd, novembra 1965. godine.

je stvorilo čovečanstvo uopšte. Obrazovni i vaspitni rad sa vojnicima na području savremene tehnike veoma je težak za starešinu koji ne poznaje i druga dostignuća nauke.

Nemoguće je danas zamisliti takav nastavni čas, seminar ili drugi andragoški oblik rada na kojem starešinu kad, na primer, govori o infracrvenim zracima vojnik ne bi mogao da zapita za detalje o tim ili drugim vrstama zračenja. Ili, kad je reč o bojnim otrovima, vojnik može da upita nešto i iz područja hemije. Kad se govori, recimo, o pontonima, starešinu bi mogli da pitaju nešto iz statike i opterećenja, a to traži šire poznavanje materije. Suvišno bi bilo nabrajati sve situacije u koje starešina može da dođe. Ponekad vojnici pitaju da bi videli koliko sam starešina vlada tom materijom. Znači, pretpostavka je da starešina bude kompletan nastavnik, a to znači i svestan činjenice da pedagoška i andragoška znanja koja poseduje ne mogu biti statička.

Da bi se nova znanja sa uspehom mogla prenositi na vojnike moderne armije, današnje stanje nauke i tehnike, pored ostalog, zahteva i stalno praćenje pedagoške nauke. Drugim rečima, mogli bismo postaviti pitanje — smemo li i da li radimo dobro ako (s obzirom na stanje ratne tehnike i njen razvoj, kao i na današnje mladiće koji i pre dolaska u armiju stižu izvesno vojno obrazovanje) i danas objašnjavamo, na primer, busolu, pušku i slično, kao što smo to radili pre deset godina? To znači da se i nastavne metode moraju menjati s obzirom na nove sadržaje nastave i nove vojnike kojima su namenjeni. Naime, pojava nove borbene tehnike diktira i predodređuje novu borbenu pripremu, izmenjeno obrazovanje i vaspitanje vojnika.

Starešina koji poznaje savremenu tehniku, koji poseduje određenu opštu kulturu i poznaje savremene metode prenošenja znanja na svoje vojnike — imaće i zapaženiji autoritet. Ovo svakako pre snagom znanja i argumenata nego snagom čina i položaja. Značajno je u ovom smislu citirati M.I. Kalinjina koji kaže: „Potrebno je da oficira poštuju ne samo kao poručnika ili kapetana, već kao poznavoca svog posla, kao razumnog čoveka i političkog rukovodioca. Drugim rečima, on treba da stekne autoritet, i to pre svega znanjima i iskustvom”.⁵

Ovi stavovi nedvosmisleno ukazuju na neophodnost da starešina temeljito ovlada svojom profesijom u celini, naročito vojnim i vojnotehničkim znanjem, da bi kod svojih potčinjenih i vojnika mogao uživati puno poverenje i ugled sposobnog, obrazovanog i odvažnog oficira.

Fizička adaptacija. Savremena armija, ma koliko bila motorizovana, postavlja posebne fizičke zahteve i opterećenja ljudstvu u pripremama za rat. Kad govorimo o ljudstvu, ne smemo misliti samo na vojnika i raditi na formiranju samo njegove fizičke kondicije odnosno samo njega adaptirati za savremene uslove ratovanja. Jer savremena armija i rat donose psihofizičko opterećenje i vojniku i starešini. U eventualnom nuklearnom ratu, i ne samo nuklearnom, obo-

⁵ Edicija Uprave MPV JNA „Problemi vaspitanja i obuke” sveska br. 15.

jica će biti podvrgnuti izvanredno teškim i fizičkim i psihičkim naporima. Stoga je dobra fizička obučanost jedan od prvorazrednih faktora za brzo snalaženje u svim zemljišnim i vremenskim uslovima itd. Zato i trajno vežbanje na terenu, u prirodnim uslovima, predstavlja jedan od značajnih oblika jačanja fizičke kondicija.

U pripremama za savremeni rat starešina će biti u situaciji da radi isto što i vojnik. On mora da se brzo kreće, maršuje, da lako savlađuje prirodne i veštačke prepreke, da puže i skače, da savlađuje vodene prepreke bez opreme i sa njom, da bude spreman za borbu prsa u prsa, da može da radi u svim vremenskim uslovima (danju i noću, u toplom i hladnom, na kiši i snegu itd). To znači da svaki starešina mora da adaptira svoj organizam na teške fizičke napore, adekvatne onima koji se mogu očekivati u savremenom ratu. A da li se u nas uvek dovoljno shvata nužnost da starešine (pre svega one koje su radom vezane neposredno za vojnika — u vodu, četi i bataljonu) treba da izdržavaju fizičko opterećenje isto kao i vojnici koje kroz obuku želimo da adaptiramo ratnim uslovima?

Saradnici Higijensko-hemijskog instituta Higijenskog zavoda VMA⁶ vršili su ispitivanje grupe od 521 trupnog starešine (oficira i podoficira) od 20 do 35 godina starosti i ustanovili da se prosečne vrednosti bodova step-testa (po Harwardu)⁷ kreću u visini prosečnih vrednosti regruta, a da znatnije zaostaju iza prosečnih vrednosti starih vojnika. To govori o slabijoj fizičkoj kondiciji trupnih starešina koja je jednaka još neizvežbanim regrutima, a slabija od vojnika koji su prošli obuku. To, s druge strane, znači da su stariji vojnici otporniji, izdržljiviji i pripremljeniji za teže fizičke napore od svojih trupnih starešina. Ovde je interesantno pomenuti opšta iskustva o fizičkoj kondiciji i izdržljivosti starešina u narodnooslobodilačkom ratu. Ona nam, suprotno od ovih ispitivanja, govori da su starešine tada bile izdržljive kao i borci. Komandiri i komandanti su bili na čelu kolona na maršu, u napadu i sličnim situacijama. Nije bilo slučajeva da su izostajali zbog neizdržljivosti. To, svakako, ne znači da tako neće biti i u eventualnom budućem ratu. Ali, ovaj će, s obzirom na njegov bitno izmenjeni karakter, tako reći već u prvom sekundu zahtevati punu spremnost svih, a ne postepenu adaptaciju. Ako bi se problem fizičke i druge adaptacije ratnim uslovima prepustio vremenu za koje je i potrebna — to ne bi bilo povoljno.

Jedna druga grupa stručnjaka vršila je ispitivanje fizičke kondicije starešina koje rade u štabovima i ustanovama JNA i došla do interesantnih podataka.⁸ Ispitano je 709 starešina oficirskog

⁶ Podaci uzeti iz neobjavljenog rada sanitetskog pukovnika doc. dr. Vuđroa Radmilija iz Higijensko-hemijskog instituta Higijenskog zavoda VMA „Značaj fizičke kondicije vojnika i metode za njeno ocenjivanje”.

⁷ Harwardov test je američki. Njime se ispituju fizička izdržljivost i kondicija ljudi. Posebno se upotrebljava kod ispitivanja fizičke kondicije sportista i vojnih lica. To je jedan od boljih metoda za takva ispitivanja.

⁸ Ispitivanje je vodio sanitetski potpukovnik dr P. Mirić, specijalista za sportsku medicinu. Podaci su uzeti iz još neobjavljenog materijala o ispitivanju fizičke kondicije starešina u oktobru 1965. godine. Materijali se nalaze u Higijensko-hemijskom institutu Higijenskog zavoda VMA.

ranga i to 32 starešine rođene 1937. godine i mlade, 118 starešina rođenih 1930. do 1936, 340 starešina rođenih 1925. do 1929, 219 starešina rođenih 1920. do 1924. god. Svi su oni bili ranije pregledani i oglašeni sposobnim za obaveznu fiskulturnu aktivnost u JNA. Ispitivanja Harvardovim step-testom (modificirano prema Bergmanu koji je lakši) pokazala su veoma slabu fizičku kondiciju starešina, a posebno slabu izdržljivost. Od ispitanih starešina, starijih od 35 godina života, 30% su bili gojazniji nego što bi trebalo da budu s obzirom na godine i vojničku profesiju. Od 1.078 ispitanih oficira i podoficira na dužnostima u štabovima, samo se 7 bavi sportom u slobodnom vremenu.

Ovi podaci nas nedvosmisleno navode na zaključak da se problemu fizičke adaptacije starešina, njihovoj fizičkoj izdržljivosti, neophodnoj za savremena ratna dejstva, ne poklanja dovoljna pažnja. Iz ovoga proizilazi i imperativ da se same starešine više pozabave pitanjima svoje fizičke adaptacije objektivnim potrebama jačanja savremene armije.

Rekli smo da savremeni rat traži i od vojnika i od starešine veliku fizičku izdržljivost, fizičku snagu, brzu i adekvatnu reakciju u pokretima i mislima. To se postiže jedino stalnim vežbanjem u svim vidovima fizičkog jačanja. Samo uvežban, fizički istreniran organizam starešine moći će lako da izdrži sve fizičke i psihičke napore u savremenoj borbi. Takav starešina koji se čeličio i stekao fizičku otpornost lako će slediti svoje mlade vojnike i savladati zemljišne prepreke, lakše će raditi i dejstvovati kad nosi gasmasku, biće otporniji na promene temperature, sposobniji za brzu orijentaciju i brzo reagovanje. Takav će starešina sigurno imati poverenje u sopstvenu fizičku snagu i izdržljivost, biće hrabriji i odlučniji. Moglo bi se reći da fizička kondicija i izdržljivost često zavise i od pripadnosti rodu vojske. Sa tog stanovišta posmatrano — zajedničke vežbe i druge oblike fiskulture trebalo bi više podrediti cilju psihofizičke adaptacije celokupnog ljudstva. Postoje, međutim, i posebni sportovi i oblici fiskulture koje mogu i treba da upražnjavaju samo starešine nekih rodova radi razvijanja onih pokreta ili refleksa koji su naročito potrebni i karakteristični upravo za taj rod ili službu. To znači da bi, pored tzv. petoboja ili desetoboja, trebalo uvežbavati savladavanje najrazličitijih prepreka, razvijati armijski kros preko ispresecanog zemljišta, i to ne samo za vojnike nego i za starešine, upražnjavati štafetno trčanje, gimnastiku na zemlji i sprava-ma, oblike borbe prsa u prsa (hvatanje, džudo, boks) plivanje i veslanje, skijanje, dizanje tegova, bacanje kugle i diska itd. Kad govorimo o fizičkoj kondiciji starešina, mislimo na sve starešine rodova i službi, jer su sve jednako izložene ratnim naporima.

S obzirom na aktuelnost i interesantnost navešćemo neke podatke o metodici ispitivanja fizičke kondicije u engleskoj armiji.⁹

Fizička obuka kod njih je, verovatno, što se može prosuditi prema njihovim testovima o fizičkoj kondiciji, veoma intenzivna.

⁹ Podaci su dobiveni od sanitetskog pukovnika prof. dr Borivoja Vračarića načelnika Higijensko-hemijskog instituta Higijenskog zavoda VMA, a odnose se na problem testiranja fizičke kondicije vojnika i starešina.

Sem toga, postoje veoma detaljno razrađena i privlačno ilustrovanja uputstva za telesno vaspitanje u jedinicama. Nakon obuke se svi vojnici proveravaju u izdržljivosti i borbenoj spremnosti tzv. „borbenim testom”, a imaju i poseban test za ispitivanje izdržljivosti i borbene spremnosti za starešine do 35 godina starosti.

„Borbeni test” za vojnike koji je nešto teži od „normalnog” za starešine, sastoji se iz marša od 10 milja; u toku marša svaki vojnik treba da nosi svoga druga 200 jardi, preskoči zid od 6 stopa i jarak širok 10 stopa. Na kraju marša svaki ispalljuje u dve mete po 5 metaka. Sve ovo treba da se izvrši za dva i po časa i da svaki postigne 5 pogodaka. Test se izvodi u punoj ratnoj opremi.

Takozvani „normalni test” borbene spremnosti kojim se ispituju uvežbanost i kondicija starešina do 35 godina starosti, sačinjava: marš od 8 milja, u toku marša treba savladati zid visok 6 stopa, jarak širok 8 stopa i nositi svoga druga iste težine 100 jardi. Na kraju marša svaki ispitanik je dužan da u dve mete ispali po 5 metaka.

Ovi testovi nesumnjivo ukazuju na pažnju koja se u engleskoj armiji poklanja fizičkoj kondiciji. Možda bi bilo veoma korisno da i mi oformimo standardne testove za merenje fizičke kondicije naših vojnika i starešina.

Razmatranja o fizičkoj izdržljivosti u savremenom ratu upućuju nas na stvaranje takvih uslova u kojima će naš starešina moći da stiče sve ono što će mu omogućiti da izdrži psihofizičke napore nametnute tempom modernog rata. To će biti moguće jedino uz kontinuiranu aplikaciju takvih radnji u borbenom i fizičkom obučavanju i vaspitavanju koje će stvoriti dobro istrenirani i izdržljivi organizam našeg starešine.

*Potreba premeštaja.** Podatak da štabni oficiri imaju slabiju fizičku kondiciju upućuje na razmišljanje. Da li je za takve starešine bavljenje fiskulturom jedini put da bi postigli izdržljivost, potrebnu za službu u JNA, ili je put moguće naći u operativnijem smenjivanju sa štabnih dužnosti i raspoređivanju u trupu i obratno. Sigurno je da je to jedan od puteva za formiranje psihofizičke čvrstine starešina. Ali možemo odmah postaviti i pitanje — da li je fizička izdržljivost danas jedini razlog za dosledno sprovođenje principa premeštaja starešina? Svakako da problem fizičke izdržljivosti ne može biti jedini povod za to. U svakoj armiji, pa i u našoj, postoji dvostruka škola prakse — trupna i štabna. Obe su potrebne savremenom vojnom starešini u pripremi za rat.

U trupu se stiču samostalnost, inicijativa i odlučnost, lakše se i brže formira lična odgovornost, starešina se vežba u brzom procenjivanju situacije i donošenja odluka, snalaženju u vanrednim situacijama (na probnim uzbunama, logorovanju, manevrima, pri elementarnim nepogodama, potresima, poplavama, masovnim nesrećama i sl.) Starešine u trupu lakše stiču iskustvo i brže postaju organiza-

* U nekim armijama premeštaji oficira iz trupne službe u štabnu ili obratno nazivaju se rotacijom. Ona nije vezana za viši ili niži položaj, nego je značajna za upoznavanje raznih vojnih dužnosti.

tori borbene i moralno-političke pripreme vojnika, na licu mesta se upoznaju i ovladavaju savremenom tehnikom, bolje sagledavaju mogućnosti i snagu vojničkog kolektiva, realnije postavljaju zadatke i zahteve pred mlađe starešine i vojne kolektive. U trupi se bolje jača volja starešine za savlađivanjem raznorodnih prepreka, za mobilizaciju sopstvenih snaga, za trajnu borbu protiv teškoća u postizanju ciljeva, razvijanju sposobnosti za stvaralački rad itd. U trupi se uči kako se razvija i ostvaruje veza između starešina i vojnika, kako takva stvaralačka uzajamnost olakšava izvršenje svih radnji i zadataka u ratnoj situaciji. Kroz trupnu obuku stvara se kontinuirana veza između starešine i vojnika, izbegava se da vojnici „čekaju“, da se polovično zapošljavaju, da se stvaraju pauze i slično. Jer zastoji u radu, neopravdana iščekivanja u ratnoj situaciji, stvaraju uslove za iznenađenja, parališu brze reakcije i odgovore vojnika i starešina, a to, praktički, znači psihofizičko mrtvilo i poraz. U trupi se kroz obuku na različitom zemljištu, u razna godišnja doba i slično, starešina vežba u brzim i trenutnim adaptacijama nepredviđenim situacijama.

U štabnoj službi, međutim, svaki starešina ima mogućnost da se adaptira na sinhronizovanje rada u štabnom odeljenju ili između starešina rodova i službi. Uopšte, uvežbava se u procesu koordinacije i sadejstva po principima grupnog ili timskog rada u kojem su ideje ili radnje, više ili manje, plod celine. Štabna služba izoštrava osećaj za vreme kao prostor koje, kao značajan faktor, zahteva da se već u mirnodopskim prilikama uvežbavaju koncizna i sadržajna izlaganja. To uvežbavanje za uprošćen rad u ratnoj situaciji zahteva smanjivanje transmisionih poluga koje otežavaju dobijanje informacija potrebnih za pravilne i potpune procene situacije, otežavaju brzo prenošenje odluka i izvršavanje naređenja. Drugim rečima, to znači da savremena armija (bez obzira na svoju masovnost i nužno potreban štabni mehanizam) zahteva uprošćen rad štabova, a istovremeno i smanjivanje broja ljudi koji tu rade. Navike starešina u mirnodopskim uslovima na teški i glomazni štabni mehanizam znatno smanjuje dinamičnost u odlučivanju i rešavanju, efikasnost i brzinu u radu. Stoga se u savremenoj armiji nužno postavlja pitanje smanjivanja broja transmisija — odeljenja, odseka i slično, a time i broja štabnih oficira, uz povećanje njihovog kvaliteta i kvantiteta rada. Teško je danas zamisliti da bi se starešina koji 5—10 godina radi u štabu, uz sporo donošenje odluka i rešenja, uz velike diskusije i birokratizam u radu, gde postoje razne komisije što znači kad je smanjena lična odgovornost — mogao u slučaju agresije brzo prebaciti na sasvim nov kolosek, odnosno stil i način rada, razmišljanja, odgovornosti i brzih reagovanja na informacije i događaje. Sigurno je da se može postaviti pitanje potrebe studioznijeg rada, naročito za više štabove. Ali to se može postići i raznim oblicima rada kroz studijske grupe koje nemaju neposrednog uticaja na operativne planove ili mehanizam koji omogućava štabovima da brzo pređu na ratne uslove rada. U manjim, ali boljim štabovima, u koje na izvesno vreme dolaze starešine iz trupe, najverovatnije se neće smanjivati operativnost u radu, odlučnost, odgovornost i inicijativa.

Razumljivo je što se mišljenje o uprošćavanju i viših štabova može staviti prigovor. No, pri tom treba voditi računa i da li se radi o većoj ili manjoj armiji, pa u vezi s tim i o mehanizmu komandovanja, a s druge strane, i o svrsishodnosti gotovih rešenja „recepata“ koje bi pravili viši štabovi za niže. Zar manevar, vreme, prostor i snaga oružja u savremenom boju nisu u protivrečnosti sa primenom „gotovih“ rešenja koja će se za niže jedinice praviti u višem, ali zato glomaznijem štabu? Čini se da jeste! Tim pre za manje zemlje i armije. No, to je svakako složeno pitanje koje traži šire i dublje razmatranje, i za naše prilike ostaje još otvoreno.

S druge strane, dolazak starešina koji poznaju život i probleme u trupi osvežava štabnu službu, čini je realnijom, bližom životu, dinamičnijom i lišava je administrativnog balasta i spona koje često vezuju starešine hroničare u štabu. U tako kadrovski osvežavanom štabu stil rada i odgovornost prisiljavaju sve starešine na studiozan rad, na upoznavanje ne samo tehničkog vojnog potencijala i njegove primene, nego i drugih srodnih oblasti koje imaju znatan uticaj na razvitak mirnodopske armije i njenih ratnih dejstava. Tu spadaju, pre svega, problemi društveno-ekonomskog razvoja zemlje (saobraćaj, turizam, hidroenergetski sistem, vojnogeografske promene, demografski problemi, struktura društva, socijalna problematika, moralno-politička situacija itd.).

Savremeni rad u vojnim štabovima zahteva jednostavne i brze informacije, bez posredstva velikog broja unutarinstitucionalnih releja. To starešinama omogućava brzo reagovanje, pripremu, brzu koordinaciju rada između delova štaba, kao i prema dole. Znači, već u mirnodopskim uslovima treba ovladati tehnikom ekonomisanja vremena kao bitnog faktora za uspeh u savremenom ratu. A to, opet, znači i uvežbavanje svih refleksa, odnosno sposobnosti za brzo mišljenje i odlučivanje.

Individualno učenje. Savremena ratna tehnika i mogućnosti atomskog oružja izmenile su profile mnogih vidova, rodova i službi. To ne samo što je pred starešine postavilo zahtev da upoznaju tehniku i izgrade svoj tehnički duh, nego je i dovelo do specijalizacije mnogih starešina i vojnika. No, upravo mogućnosti nuklearnog oružja i principi vođenja rata postavljaju u izvesnom smislu i problem despecijalizacije* starešina, pa i vojnika. Ovaj problem treba shvatiti ne kao svaštarstvo u radu starešine, nego baš kao zahtev da bude specijalista, ali i da stekne takva opšta vojna i tehnička znanja koja će mu omogućiti da u slučaju potrebe preuzme i druge dužnosti. Zar u savremenom ratu neće biti neophodno, i to ne retko, da punilac zameni nišandžiju na topu, da radista zameni puškomi-traljesca, pomoćnik da preuzme upravljač vozača, a kad mu se vozilo nalazi u ćorsokaku, da prihvati i ručni bacač, ili da artiljerac zameni pešaka itd. U savremenom ratu može doći i do toga da, na primer, referent saniteta bataljona povede ostatke bataljona

* Pod despecijalizacijom se podrazumeva upotreba bazičnih vojnih znanja koja svaki starešina može i mora upotrebiti u određenoj situaciji borbe ili boja, bez obzira na specijalnost svoga roda ili službe.

posle teških udara i komanduje. Bilo je dosta takvih i drugih primera u našem narodnooslobodilačkom i sovjetskom otadžbinskom ratu. Evo šta o tome govori Barabansčikov u priručniku vojne pedagogije i psihologije: „Uvođenje komplikovanih mašina traži od vojnika do sada neviđeno brza dejstva, sposobnost da naglo menja vid delatnosti i da izdržava trajna fizička i psihološka opterećenja.”¹⁰

To znači da starešina mora što više individualno da uči i radi da bi stekao znanja potrebna za rad u armiji. U protivnom brzo će ga pregaziti vreme i događaji naročito brz razvoj nauke i tehnike. Poznavanje oružja, našeg i stranog, njegovih tehničkih osobina, a posebno mogućnosti, zaštite od dejstva raznih oružja, pružanja medicinske pomoći, učenje sopstvene i vojne istorije drugih zemalja, proširenje svoje opšte kulture i drugo — predstavljaju danas zakon za vojnog starešinu. Upravo samo takvo znanje i lična kultura starešini će omogućiti da uspešno obučava i vaspitava mlađe.

Možemo li danas u eri ekspanzije nauke i tehnike zamisliti, na primer, inženjera, lekara ili nekog drugog stručnjaka sa znanjem iz vremena kad je dobio diplomu? Sigurno da ne možemo, jer bi takav stručnjak predstavljao anahronizam u nauci i društvenoj delatnosti. Svi oni moraju stalno učiti, pratiti savremenu literaturu i druga dostignuća. Štaviše, poznato je da se onaj lekar koji ima i tehničkog znanja bolje snalazi na funkcionalnoj dužnosti, jer ume da manipuliše s mnogim medicinskim aparatima, uređajima i slično. U gotovo istoj situaciji se nalazi i svaki vojni starešina koji po izlasku iz vojne škole mora dalje da uči, prati novo, neprekidno se usavršava u svojoj struci, upoznaje sve pribrežne specijalnosti i usvaja ona znanja koja su mu neophodna.¹¹

Danas je nemoguće tolerisati nepoznavanje izvesnih stvari koje, iako nisu neposredno vezane za užu specijalnost, neophodne su savremenom starešini. Međutim, ima takvih pojava. Jedna grupa stručnjaka Vojnomedicinske akademije ispitala je 87 komandira vodova i četa iz zdravstvene problematike.¹² Na pitanje koje su osnovne mere u borbi protiv pegavca u našim jedinicama, 40% ispitanika nije dalo tačan odgovor. Na pitanje šta komandir na maršu mora da uoči kod vojnika da bi mogao konstatovati početak zamora 47% starešina nije dalo tačan odgovor. Isti autor je ispitao i drugu grupu od 291 starešine, od čina potporučnika do kapetana I klase. Uпитnik se sastojao od 34 pitanja i na sva 33% starešina nije dalo

¹⁰ Edicija Uprave MPV JNA „Problemi vaspitanja i obuke” sveska br. 15.

¹¹ Sagledavši značaj ovog problema savremenog starešine, Uprava za moralno-političko vaspitanje JNA izdala je 1965. godine ciklus sveski za vojnotehničko obrazovanje starešina. U ciklusu su, pored ostalih: „Raketna tehnika i savremeni rat”, „Savremena dostignuća na polju elektronike i njene primene u vojne svrhe”, „Savremena vazduhoplovna tehnika i tendencije njenog razvoja” itd.

¹² Ispitivanje je 1965. godine predvodio sanitetski potpukovnik dr Sava Hadžić, načelnik odeljenja za zdravstveno prosvetavanje Epidemiološkog instituta HZ VMA i obradio ovaj problem u još neobjavljenom radu „Ispitivanje znanja neposrednih vojnih starešina iz zdravstvene problematike važne za vojni kolektiv”.

tačne odgovore. Na pitanje — od kojih se bolesti vojnici u JNA zaštićuju vakcinacijom, nije tačno odgovorilo 65—68% starešina. Na pitanje — šta je ono što komandir na maršu mora da uoči kao početak zamora, 49% starešina nije dalo tačan odgovor.

Ovakvi rezultati ispitivanja nisu slučajni. Oni ukazuju na nedovoljno individualno učenje starešina i na pomanjkanje interesa za ona znanja koja su nužna savremenom starešini u armiji bez obzira na struku. Koliko je značajno da savremeni starešina poznaje i neke bitne stvari iz zdravstvene i druge problematike nije posebno posebno naglašavati.

Volja. Od jačine volje zavisi kako će starešina u ratu izdržati prve časove i dane iznenadnog atomskog udara i da li će u fazi tzv. aktivnog reagovanja pozitivno reagovati i umeti da se snađe i ponaša, ne samo kao ličnost nego i kao starešina. Pozitivno reagovanje starešine kod prvog iznenadnog atomskog udara zavisi najviše od jačine volje koju je starešina izgradio u toku školovanja i u mirnodopskoj službi. Kod takvog šokirajućeg udara u tzv. pozitivnoj fazi aktivnog reagovanja, starešina mora da ponovno uspostavi red među vojnicima, da ih brzo formira kao aktivnu grupu i brzo ih ubedi da je potrebno i moguće dejstvovati živo i vatreno. To je ona aktivna faza pozitivnog delovanja starešine u kojoj kulminatorno dolaze do izražaja čvrsta volja, sposobnost, odvažnost, prisebnost, samostalnost... Da bi imao takve kvalitete u samom početnom trenutku agresije, starešina mora da ih formira i već danas ih ima.

Volju možemo vaspitavati. Zato je i nužno sagledati da li su svesno postavljeni ciljevi lako ostvarivi i koliko je kroz samo izvršenje zadataka moguće vaspitavati volju. Opšte je poznato da postavljene ciljeve nije uvek lako postići. Na tom putu se suprotstavljaju mnoge zapreke, spoljne i unutarnje, bilo u vojnoj službi ili u životu uopšte. Jasno je da ostvarivanje postavljenih ciljeva zavisi od stepena njihove realnosti, a i vaspitanja volje izvršilaca zadatka. To znači da vaspitač volje mora voditi računa o realnosti postavljenog zadatka, naročito u početku formiranja i jačanja volje potčinjenog. Poznato je da čovek gubi volju za rad ako često doživljava neuspehe. Otuda neophodnost da se potčinjenom starešini postavljaju takvi zadaci koje će moći realizovati. To će kod njega stvarati poverenje pre svega u sopstvene snage i mogućnosti, a i prema starijem i svom vojnom kolektivu.

Postavljanje realnih zadataka, jača volju potčinjenog, a obratno slabi. Razume se da to traži naprezanje volje onog koji izvršava zadatke, znači mogućnosti i sposobnosti prebrođavanja unutrašnjih i spoljnih prepreka. A u tome i jeste suština vaspitanja ratničke volje. Savladavanje prepreka na terenu (na primer, plivanje s ratnom opremom, što u izvesnom smislu predstavlja i potencijalnu životnu opasnost, rad pod maskom na eksperimentalno zatrovanom zemljištu), zahteva hrabrost, smelost i odlučnost kao značajne kvalitete voljnih radnji ratnika. Oni se mogu pravovremeno postići jedino radom na vaspitavanju volje još kroz mirnodopski život i obuku starešine.

Unutarnje prepreke voljnih akcija za postizanje cilja su, često, sukobi između osećanja dužnosti i suprotnih osećanja (straha, ličnih interesa i slično). I baš kod starešina treba razvijati osećanje dužnosti (izvršenje naređenja, patriotizma, moralna osećanja itd.) da bi bilo dominantno u pokretanju na voljnu akciju, odnosno da ta odluka koja se donosi kao bitan faktor voljne radnje bude na strani rešenosti starešine da se postigne određeni cilj.

Savladavanje unutarnjih prepreka u vaspitanju volje postiže se pre svega formiranjem ubeđenja u potrebe i mogućnosti izvršenja zadataka. Ako je starešina ubeđen u neophodnost svojih akcija, to jača volju i motiviše snage za postizanje ciljeva. Dakle, jedan od veoma značajnih načina vaspitanja volje je ubeđivanje. Snaga ubeđivanja, međutim, ne leži samo u golom ubeđivanju, nego u dokumentovanom objašnjavanju, izlaganju, prikazivanju pozitivnih primera (sadašnjih i ranijih), zatim u ličnom primeru starešina i vojnika koji u vojnoj službi i životu uopšte pokazuju naročitu moć savladavanja spoljnih i unutarnjih prepreka svojih voljnih radnji. S druge strane, u vaspitanju volje potčinjenih, starešina treba da što više doprinese uklanjanju spoljnih prepreka pri izvršavanju zadataka. To će i posredno i neposredno uticati na vaspitanje i jačanje njihove volje. Svakodnevna praksa da se zadaci izvršavaju do kraja, najbolji su primeri vaspitanja volje. U takvim uslovima starešina shvata svoje zadatke kao neopozive obaveze i teži da ih kompleksno izvrši. On u tome stiče trajnu pozitivnu naviku da izvršava sve zadatke, angažujući pri tom sve svoje duhovne i fizičke sposobnosti, vojna i opšta znanja. Ako u ratu treba da bude u zaklonu, i danas, na obuci, to mora praktikovati. Ako se noću na vatrenom položaju ne sme pušiti ne sme se ni danas u miru. Ako je planom obuke za sutra predviđen marš, starešina koji ima jaku volju, koji je odlučan i energičan, večeras sebe neće izvrgnuti neopravdanom zamoru, nesanicu za račun neracionalne zabave i slično, da bi bio odmoran, čvrst i sposoban za izvršenje zadatka.

•

Postoje i drugi problemi adaptacije starešina savremene armije. No svi ovde nisu mogli biti obuhvaćeni, pogotovo ne problem psihološke pripreme i adaptacije za savremeni rat u užem smislu, koji je u nas do sada fragmentarno obrađivan. Ovaj i drugi problemi zaslužuju posebnu pažnju i obradu.

General-potpukovnik
Tomislav KRONJA

AKTIVNOST NASTAVNIKA I NASTAVNI PROCES

Aktivnost nastavnika zahteva i povoljne uslove koji pomažu da se razvijaju interesovanje i volja za savlađivanje sadržaja određenog predmeta i motivišu vaspitanici (pitomci i slušaoci) za dalji rad.

Prvi čas je i prvi korak u toj aktivnosti. To je obično prvi susret nastavnika i vojnika, pitomca i slušaoca. Aktivnost nastavnika sasvim konkretno stupa tada „na scenu”. Sa koliko pedagoškog takta, odmerenosti, elastičnosti, realnosti i objektivnosti će nastupiti, kojim rečima sve to objasniti, postaviti prve zahteve, kako će uspostaviti kontakt, nije bez značaja. To je momenat kad se nastavnik obavezuje i postavlja obaveze svojim vaspitanicima. Tada on konkretno ukazuje na potrebu izučavanja svog predmeta i značaj koji ima za njihovo osposobljavanje, njegovo mesto u programu, koja će znanja, veštine i navike steći njegovim izučavanjem, koliki je fond časova, koji metod ili oblik rada će dominirati, način ocenjivanja i sl. Pored toga, on tada ukazuje i na potrebu sistematskog rada, podvlači šta zahteva od svojih vaspitanika, šta je osobito važno i najbitnije, navodi udžbenike i postavlja zahteve za pribeleške i sl. Ali u svemu ovome treba biti realan i obazriv, naročito sa početnicima. Jer ako svi nastavnici za desetak svojih predmeta postavljaju posebne zahteve za obim nastavne građe, broj obaveznih stranica literature kao i drugo, može se, umesto pozitivne motivacije, postići suprotan efekat.

Nekad je korisno još na samom početku rada putem testa (skraćenog, obične liste osnovnih pitanja) steći uvid u predznanja pitomaca. Podacima i rezultatima iz testa nastavnik se koristi veoma pažljivo. Negativni rezultati neke mogu i da obeshrabre. „Ne želim da znam rezultat testa, jer je sigurno ispod svake kritike” — piše jedan pitomac na kraju upitnika. Povoljnim rezultatima nastavnik se obilno koristi i oslanja se na njih u daljem radu.

Na prvim časovima nastavnik svojom stručnom, psihološko-pedagoškom (andragoškom) spremom i ostalim kvalitetima postavlja svoje prve „cigle” u nastavnom procesu. Tada vaspitanici stiču i prva nova znanja, veštine i navike na osnovu kojih zauzimaju svoj stav prema predmetu i kvalitetu samog nastavnika. Kakav će utisak ostaviti aktivnost nastavnika kroz tih prvih desetak (možda i dvadesetak) časova, tek će se docnije jasnije videti. Ali su prvi znaci sa časa: pažnja, interesovanje, primerna disciplina, postavljanje umesnih pitanja, određena psihička svežina i sl. dobar pokazatelj, pogotovo za novog — mladog nastavnika. Za predmete u kojima preovlađuje praktično vežbanje, najbitnije je pravilno, brzo, skladno, spretno i vešto pokazivati radnje i pokrete. Od toga u mnogome zavisi dalji uspeh.

Na prvim časovima nastavnik stvara povoljne uslove za uspešnu primenu ostalih oblika rada. Tako će na prvom času konsulta-

cije objasniti kako će se ona dalje sprovesti. Čak će se i sam staviti u nekoliko konkretnih uloga. On će ovo uspešno sprovesti ako prvo ukratko objasni, pa onda postavi pitanje (nejasno ili nedovoljno jasno) a tek tada u ulozi pitomca odgovara. Ako je potrebno daje i izvesna dopunska objašnjenja.

Na prvih nekoliko časova konsultacije, pitomci i slušaoci treba da shvate njihovu korisnost, posebno za razvijanje borbe mišljenja. Na sličan način nastavnik će postupiti i kod drugih oblika rada. Od uspeha ovih prvih časova rada zavisice uveliko formiranje stava prema nastavnom sadržaju, dalji rad pitomaca i savlađivanje nastavne građe. Aktivnost nastavnika je tada pod „reflektorom” vaspitanika, s jedne, i ličnom odgovornošću pred samim sobom i pretpostavljenim starešinama, s druge strane. Sve što je uradio sa uspehom pogodovaće nastavnom procesu i stvaranju povoljne nastavne atmosfere, a svaki, pa i mali „kiks” otežavaće mu i usporavati dalji rad.

Naredni, sve složeniji oblici rada i pojedine nastavne situacije takođe znatno utiču na nastavni proces i stvaranje željene nastavne atmosfere.

Disciplina kao opšti preduslov uspešne aktivnosti veće grupe ljudi, posebno nastavne, utiče i na stvaranje nastavne atmosfere. Mada su opšti zahtevi u izgrađivanju, učvršćenju i razvijanju svesne i čvrste disciplinovanosti poznati, ovde se postavlja pitanje adekvatnog reagovanja na sve one konkretne situacije u kojima pojedinci manje ili više ometaju i usporavaju normalan rad. Najčešće se to ispoljava u neurednom odevanju, poluglasnom razgovoru, došaptavanju drugu pri usmenom odgovaranju, prepisivanju zadataka, zadirkivanju druga za vreme časa i sl. Ali na disciplinu na času nepovoljno se odražava i glasan smeh drugu koji slabo odgovara, listanje knjige ili beleške, nepažljivo zaoštavanje olovke, nepropisno sedenje, zevanje, naslanjanje glave na obe ruke, zveckanje sitnim predmetima, često pomeranje na sedištu, gledanje kroz prozor, šaranje po klupi i sl.

Sigurno je da nastavnik nema „gotovih” rešenja za svaki pojedinačan oblik nediscipline. Ali je važno da pravovremeno to uoči i odabere najbolji momenat kada će ispoljiti svoj uticaj saobrazno nastavnoj situaciji, konkretnim uslovima i potrebi smišljenog, sistematskog, organizovanog i vaspitnog delovanja. Od posebnog je značaja adekvatno reagovati. Ovo je zapravo i najteži zadatak nastavnika — vaspitača. On je težak, jedno zbog toga što se upućuje javni prekor, upozorenje, opomena, pretnja, savet ili pouka pojedincu, a drugo što nastavnik nije očekivao takvu pojavu pa, posebno ako je nov i neiskuslan, nije u mogućnosti da brzo i efikasno nađe najbolje rešenje. Iskustvo pokazuje da je za pojedinca dovoljan i pogled nastavnika da se spreči nedisciplina, a nekog će morati javno da opomene, naravno u pogodnom momentu i na prikladan način. Nekad će to učiniti na početku, a nekad pri kraju časa. To će nastavnik da oceni. Ali pri završnoj analizi obavezno će šire obuhvatiti i disciplinu, sa posebnim osvrtom na prestupe. Ako njih nema pohvaliće svoje slušaoce, pitomce. Preduzete mere moraju biti vaspitno odmerene prema pojedincu i grupi, pojavi i težini

greške. Svako preterivanje može imati negativnije posledice nego da nismo uopšte reagovali.

Veoma je teško odmah proceniti koji su motivi nediscipline i koliki je stepen svesnosti njenih nosilaca, iako je to neophodno imati u vidu pri izboru načina reagovanja. Dok jedni to čine nesvesno, drugi to rade svesno, ali ne i sa namerom da ometaju čas već samo da pomognu „dobrom drugu“, „izvuku ga iz krize“ itd. Neki to opet čine da skrenu pažnju na sebe, da se „osvete“ nastavniku zbog neke nepravde i sl. Veoma je teško nabrojati sve uzroke pojava sitne nediscipline, a još teže i odgovornije efikasno delovati vaspitavajući i izgrađujući pri tom potrebnu nastavnu atmosferu.

U praksi dolazi do čudnih pojava. Pošto nije našao pravo rešenje, nastavnik prekida dotadašnje izlaganje ili proveravanje pojedinaca, diže nedisciplinovanog da odgovara i sl. Možda je to nekad „dobra“ mera, ali to liči više na osvetu. Zar vaspitač sme to da pokaže? Neki nastavnici ovakve pamte i češće ih proveravaju, duže im drže slabu ocenu ili im namerno postavljaju najteža pitanja. Sigurno je da ni to nije dobra vaspitna mera. Nastavnik daje slabu ocenu zbog nediscipline na času, a da se uopšte ne zapita za pedagoške posledice. Zbog nediscipline on udaljuje vaspitanika sa časa, iako to nijednim propisom nije predviđeno. Zašto se nastavnik ne upita da li će ga sutra slušati pitomci ili će još razmišljati o proteklom času i konfliktu? Neki nastavnici glasno prete, a neki ne preduzimaju ništa, već sakupljaju greške pa ih odjednom saopšte nadležnom starešini.

Poseban značaj u stvaranju discipline i povoljne nastavne atmosfere ima jedinstveno delovanje svih nastavnika i ostalih faktora vaspitanja i preduzimanje istih ili bar sličnih mera za iste greške. To je zaista teško obezbediti s obzirom na to da su različite i ličnosti nastavnika i procene pojedinih nastavnih situacija i grešaka pojedinaca. Međutim, osnovna težnja za jedinstvenim delovanjem mora biti jasno ispoljena kod svih vaspitnih mera i uticaja. Grubi subjektivizam i zastranjivanje ma u kom pogledu nanose više štete nego da ništa nismo preduzeli.

Način proveravanja i ocenjivanja doprinosi aktivnosti i stvaranju nastavne atmosfere. To je jedan od najosetljivijih problema u nastavnom procesu. On je ne samo izraz opštih i posebnih sposobnosti pojedinaca i celine, već i priznanje vaspitaniku za uloženi napor u procesu sticanja znanja, veštine i navika. To je, ekonomski rečeno, nagrađivanje prema radu.

Osnovne postavke za ocenjivanje date su u Pravilniku o vojnim školama, ali nije dat, niti može biti tačno propisan, proces njegove realizacije kroz nastavni proces.

Poznavanje svih osnovnih elemenata za formiranje pravedne, realne i objektivne ocene omogućuje nam i olakšati uspešan rad. Da li nam je uvek poznato koliko gradiva i kako pitomac da iznese, napiše ili praktično pokaže, objasni ili nacрта da bi dobio određenu ocenu? Da li se pri davanju ocene povodimo za lepim i tečnim kazivanjima, na račun sadržine, logičke povezanosti i sposobnosti

samostalnog izražavanja? Da li su nam poznate intelektualne i druge sposobnosti pitomca koje bi takođe trebalo imati u vidu pri odmeravanju visine ocene, mada ovo nije, niti treba da bude, presudan činilac. Da li nekima ne postavljamo redovno teža, a drugim lakša pitanja? Da li preduzimamo mere da sve u određenoj grupi ocenimo na istim pitanjima i zadacima s obzirom na to da je tu nastavnik u mogućnosti da najobjektivnije proveri postignuto znanje, veštine i navike? Da li primenjujemo i pravilno se koristimo svim postojećim vrstama proveravanja i ocenjivanja, ili pak dominira jednostranost? I na kraju, kako postupamo sa onim pojedincima koji prepisuju zadatke i koriste se nedozvoljenim sredstvima da bi obmanuli nastavnika? U praksi to jedni rešavaju „po kratkom postupku” — jednostavno udalje pitomca sa časa, drugi mu oduzimaju rad i daju nov zadatak, dok mu treći zato smanjuju ocenu. Ima nastavnika koji, da ne bi uznemiravali ostale, ništa ne preduzimaju već samo evidentiraju slučaj, a odgovarajuće mere docnije preduzimaju, nakon procene svih konkretnih uslova i okolnosti. Ovakav postupak je verovatno najprihvatljiviji. Prepisivanje i korišćenje tzv. nedozvoljenih sredstava neki čak smatraju svojim „đačkim pravom”, ali iz tog proističe dužnost i obaveza nastavnika da obezbedi takve uslove rada i zadatke gde se ne može „krasti” tuđe znanje niti služiti nedozvoljenim sredstvima.

Da li pri usmenom proveravanju taktički i odmereno upozoravamo pojedince na greške s obzirom na to što se to odražava i na ostale prisutne? Ako unosimo elemente potcenjivanja znanja i sposobnosti ili ma kojim drugim načinom nedovoljno vaspitno delujemo, mnogo je bolje pasivno ostati iako i to nije dobro rešenje. Da li vodimo dovoljno računa pri formiranju prve ocene, posebno slabe? Da li naš postupak pruža nade za dalju borbu, bolji uspeh i veću ocenu i kako vaspitno utiče? Sigurno je da ima još sličnih pitanja, ali i ova jasno ukazuju na potrebu da svaki nastavnik još u samom početku ima sasvim jasnu koncepciju u organizovanju i sprovođenju vaspitnih mera ako želi da i ovim putem razvije povoljnu nastavnu atmosferu.

U praksi se čine nedozvoljene greške: u prvo vreme se, npr., namerno daju niske ocene, da bi se docnije, pri kraju semestra ili završetku izučavanja predmeta, osetno ublažio kriterij i postigao visok rezultat. Takvo postizanje visoke ocene, davanje prekomernog broja slabih iz jednog predmeta, neopravdano umanjivanje ocene za praktičan rad zbog slabijeg teoretskog poznavanja građe ili obrnuto, nedozvoljene su mere nastavnika jer oni tim znatno utiču na formiranje negativnog stava prema predmetu, ličnosti nastavnika i nastavnoj atmosferi. O svemu tome se na javnim sastancima malo čuje, pogotovo od pitomaca.

Veština demonstriranja. Ne ulazeći šire u relativno poznate uslove i mogućnosti primene raznovrsnih nastavnih sredstava u procesu sticanja znanja, veština i navika, zadržaćemo se samo na nekim aktuelnim momentima. Vaspitanici znaju visoko da cene upornost i istrajnost nastavnika da obezbedi i iskoristi nastavna

sredstva. Međutim, u praksi mnogi novi i neiskusni nastavnici olako prelaze preko ovoga. Najčešće ih neblagovremeno pripremaju, izbegavaju da se koriste i onim što imaju, za rad uzimaju „asistente” itd. Slabo se koriste velikim mogućnostima savremenih sredstava ili pojedine prenaplaćavaju. Neki često primenjuju ista (šeme, skice, grafikoni) sredstva na jednom času, dok drugi i to odbacuju sa motivacijom da je malo vremena, da se ne može sve stići i sl. Pojedina sredstva se koriste formalno i nabrzinu. Crtanje ili pisanje na tabli i ponovno brisanje takođe nisu za pohvalu jer je bolje da se blagovremeno popravi nego da se ostane kod pogrešnog. Sve te pojave jasno ukazuju na nedovoljnu, nepotpunu i površnu pripremu za nastavu, a i neodgovornost prema zadacima.

Činjenica je da nastavnici formiraju svoje sposobnosti demonstriranja nastavnim sredstvima tokom čitavog rada i stalno ih usavršavaju. Saobrazno sadržaju predmeta i svojim ličnim osobinama oni ih ne stiču sa jednakim uspehom. Jedni dugo ostaju početnici, i tek kada postanu dovoljno samokritični u oceni svog rada kreću dalje, razvijaju i usavršavaju ovu veštinu. Kod drugih, iskusnijih, to ide lakše. Ali i oni nisu za sva vremena rešili veštinu demonstriranja.

Upotreba nastavnih sredstava doprinosi većoj efikasnosti obuke, potpunijem radu, stvaranju interesovanja, vežbanju pažnje i pamćenja, jasnijim predstavama i bržem procesu saznanja. Ali kod izvesnog gradiva nije moguće primeniti očigledna sredstva već samo navesti primere koje treba blagovremeno izabrati i svestrano sagledati njihovu vrednost i opravdanost. Iskustvo pokazuje da treba odabirati svaki primer. Pri tome treba paziti da svaki ima i vaspitnu i obrazovnu vrednost jer bi se, inače, moglo desiti da postanu predmet podsmeha i povod za razne nadimke nastavnicima.

Poseban značaj u obuci ima neposredno (lično) pokazivanje radnji i pokreta. Precizna uvežbanost, spretnost, tačnost, lakoća i slične vrline demonstratora, izgrađene veštine i navike deluju veoma impresivno i uverljivo. I obratno, nespretno i netačno pokazivanje može poslužiti za podsmeh. Češće ponavljanje može samo da koristi. Samozadovoljstvo da nema potrebe ponovo „gubiti” vreme sveti se svakom nastavniku. Mnogo se brže zaboravlja nego što traje proces sticanja znanja, veština i navika. Zato ponovno pokazivanje neće štetiti. Umešnost je sastavni i nerazdvojni deo metoda i oblika rada, ali i važan element čitavog nastavnog procesa.

Vanredne situacije u nastavnom radu. Tu podrazumevamo sve one momente kada pojedinac izostaje sa redovne nastave. To je, npr. momenat kada se pitomac posle izvesnog odsustvovanja zbog bolesti ili drugog razloga, ponovo pojavi na nastavi. Već na prvom času ili pogodnoj pauzi bilo bi korisno, neophodno pa i obavezno da nastavnik na pogodan način stupi u neposredan kontakt s njim. Razgovor bi morao da bude smišljen, odmeren i obazriv. Nije poželjno pokazati veliku radoznalost: gde je bio, zbog čega, da li je šta učio, posebno iz njegovog predmeta i sl. Dobar nastavnik već ranije o tome zna i pri prvom susretu izražava zadovoljstvo što je pitomac opet u svom kolektivu, što će moći da nastavi rad, i obe-

čava mu svoju pomoć u savlađivanju predene nastavne građe. Zbog odsutnosti, ovakvi pojedinci su mogli ostati neocenjeni, te je potrebno i sa tim računati. Zavisno od toga u kojoj je fazi nastavni rad i od mogućnosti pojedine ličnosti nastavnik će sam odlučiti koliko mu vremena ostavlja da postigne izgubljeno i odrediti približan (ako ne može tačan) termin za proveravanje i ocenjivanje. Slično će biti i kod ostalih nastavnika. Ali pojedinac može i pre zakazanog termina da se javi da je spreman i želi da bude proveren i ocenjen. To je sasvim pozitivno i treba mu omogućiti da pokaže rezultate rada. Ali se može ispostaviti da ne daje zadovoljavajuće odgovore (precenio svoje snage). Kako sada postupiti? Treba prekinuti proveravanje uz prikladan savet i ne dati ocenu, jer bismo davanjem slabe ocene, sve što smo pozitivno postigli, tim jednim gestom brzo i lako uništili. Potom treba zakazati nov realan rok. Druga, najčešća situacija je da se pojedinac pri prvom susretu sa velikim zadovoljstvom složi i prihvati termin kao najbolje rešenje, ali pred zakazano vreme proveravanja ili na sam taj dan izjavljuje da još nije sasvim spreman i zahteva odlaganje proveravanja, sa veoma različitim, a često i neuverljivim razlozima.

Kad se radi o većem broju izgubljenih časova nastave dobro je da se pojedincu samo predoči šta je sve pređeno za to vreme, upozori na ozbiljnost i značaj materije i omogući mu se da se za dan-dva (dok se informiše kod svojih drugova, pregleda poglavlja udžbenika, sagleda broj i obim pitanja, kao i broj stranica) javi i sam izjasni o mogućem roku. Ako je po oceni nastavnika rok objektivno ili čak i približno realan, obavezno ga treba prihvatiti. Može da se desi da pitomac koji je bolovao nema dovoljno prikladne literature, ima slabu pomoć u kolektivu, ne uspeva postići svoj raniji nivo te postaje nezadovoljan, bezvoljan, malodušan, nezainteresovan, zadovoljan i minimalnim uspehom i prolaznom ocenom i sl. Od toga kako će mu se pomoći zavise njegov dalji uspeh, rad i zadovoljstvo. U celini uzev i ovaj momenat konkretnog rešavanja pojedinih slučajeva neposredno i posredno utiče na nastavni proces i atmosferu.

Što se tiče proveravanja i ocenjivanja onih koji su zbog izdržavanja kazni izgubili više časova, problem se može rešiti kao i kad su u pitanju oni što su došli sa lečenja. Ovde je mnogo važnije kakav će odnos u daljem radu zauzeti nastavnik pa i kolektiv. Ne bi bilo dobro ako bi se tom pitomcu postavljala teža pitanja i zadaci, osetno smanjivale ocene, oštrije nego drugim zameralo zbog propusta u radu, i ako bi ga omalovažavali kao ličnost itd. Odnosi kolektiva mogu da se kreću od sažaljenja i saosećanja, solidarisanja sa takvim postupcima, pa do izbegavanja druženja i izvesne izolacije takvih pojedinaca. U ovim situacijama se odnos mora podesiti na osnovu težine učinjene greške i poznavanja dotične ličnosti. No u svakom slučaju treba izbegavati prenaplašenu oštrinu postupka, ali i liberalan odnos. Ma kakav bio postupak nastavnika on neće ostati nezapažen i bez odraza na ponašanje i postupak pojedinaca i kolektiva, te će imati određeni uticaj na razvijanje čitavog nastavnog procesa i atmosfere.

Razlozi zbog kojih pitomci odsustvuju sa nastave su mnogobrojni i različiti: smrtni slučaj, teška bolest u porodici, neslaganje roditelja koje može biti različitih razmera, razne elementarne nepogode koje povremeno potresaju pojedine krajeve i slično. Naš odnos prema pojedincu zavisiće od slučaja, pri čemu moramo imati u vidu da jedni teže, drugi lakše i brže preživljavaju lične i porodične teškoće, jedni će duže, a drugi kraće vreme biti nedovoljno aktivni na nastavi. Povlačenje u sebe, izbegavanje druženja, bezvoljnost, preosetljivost na primedbe, sporost u radu, primetna odsutnost na časovima, slaba koncentracija i slične pojave kod pojedinaca ne bi smele ostati nezapažene. Za uspešno delovanje u ovakvim i sličnim situacijama nameće se potreba svestranog poznavanja osobina svojih vaspitanika. Jer kako ćemo zapaziti i oceniti promene u ponašanju ljudi ako ranije nismo poznavali i sagledali osobine svakog pojedinca?

U posebnoj situaciji nalaze se nastavnik i njegova grupa kad im neko prisustvuje času, pogotovo kad su to nadležni za kontrolu i pomoć u nastavi. Prisustvo kontrolnih organa unosi posebne momente i utiče, naročito na mlađe, nove, a i na znatan deo starijih, već iskusnih nastavnika. Možemo pretpostaviti da se nastavnik podjednako zalaže i kod predavanja, objašnjavanja, proveravanja, konsultacije, pokazivanja radnji i pokreta i dr., ali je sigurno da u nečem ispoljava više veštine, sklonosti i sposobnosti, a u drugom manje. Možda je nastavnik baš za taj dan (čas) planirao da proveri znanje onih koji slabije znaju ili već imaju slabe ocene! Pa zar kontrola mora da sluša baš taj razgovor? A možda mu je ostalo i poneko pitanje iz pređene teme, pa je planirao da to obradi. Zar i to treba da sazna kontrola? Da bi „očuvao“ autoritet grupe, svoj i predmeta, nastavnik tada primetno i namerno postavlja lakša pitanja pitomcima, proverava bolje i najbolje itd. Veoma su retki oni časovi gde se nastavnik može pohvaliti da je kontrola došla u „pravi čas“ da je sve bilo kao i obično i bez ikakvih primedbi.

No, povremena kontrola nastavnog rada ima i dobrih strana pre svega u tome što nastavnik, mlađi ili stariji, nije dugo prepušten sam sebi, pa i stihiji, i ne može da misli da je sve što radi i najbolje. Samozadovoljstvo može da ga nadvlada i eliminiše želju za ulaganjem novih napora. Povremeno prisustvo novih lica unosi promenu u svakidašnji ambijent. Najzad, neposrednom kontrolom stiže se izvestan uvid u rad, uspeh pitomaca i nastavnika. Prema tome, kontrola ima višestruki značaj za pravilnije usmeravanje nastavnog procesa, otklanjanje grešaka i nedostataka, sprovođenje analiza i izvlačenje pouka za dalji rad, mada je retko koji nastavnik svesrdno dočekuje. Kada je dovoljno samokritičan i sposoban da sagleda uspehe i nedostatke, nastavnik će lako i odmereno poučiti svoje vaspitanike i otkloniti nedostatke. Ali kad svoju krivicu prebacuje na njih i grdi sve redom da bi sačuvao svoj autoritet, postići će suprotan efekat od onog koji želi, pogotovo ako pre nagli i pod neposrednim utiskom počinje da ređa slabe ocene. Naravno da ni indolentnost prema mišljenju kontrole nije dobra.

Nisu retke pojave da pri kontroli, pojedini nastavnici, u nameri da prikažu najbolji efekat svog rada, neprirodnim držanjem, previsokim stilom, žurbom, izvesnom zbudjenošću, krutošću ili drugim, postignu sasvim suprotan efekat od onog koji bi trebalo i ne pokažu kako zaista rade. Takvim nastavnicima kontrola ne koristi. Ne koriste ni kontrole koje su više formalne. Čemu služi kontrola ako traje desetak minuta? Kakav se uvid može steći kada se sluša samo deo odgovora jednog pitomca, ili izlaganje nastavnika samo pri kraju časa? Nije bez uticaja i ličnost onog ko kontroliše, njegov čin, rang, položaj i sl. Lako se može zapaziti da mnogi pitomci, a i nastavnici tada više paze kako se ponaša onaj koji kontroliše nego šta misli o gradivu. Posmatraju kako reagira na odgovore, gledaju da li nešto zapisuje, da li se slaže ili ne slaže sa onim što je predmet rada i sl. Ovakva atmosfera na pojedinim časovima najčešće zahteva da se taj čas ponovi u „normalnim uslovima”.

Poseban vid kontrole i sticanje uvida u rad nastavnika u pojedinim školama ostvaruje se specijalno ugrađenim uređajima za slušanje (prisluškivanje) redovnog toka nastave, ili se to snima i na magnetofonsku traku. Da li ovo više šteti ili koristi? Nepovoljan uticaj je već u tome što nastavnik najčešće zna da se njegov rad prati, a kad za to saznaju i vaspitanici, ni njima nije svejedno. I mali šum koji se proizvodi pri uključivanju uređaja u rad odmah ih upozorava da su pod prismotrom, mada ne znaju tačno pod čijom. To odvlači pažnju od rada. Oni misle: ko sluša, kakav ima cilj, koliko će trajati, kakav će utisak ostaviti, da li postavljati nejasna pitanja, da li propitivati slabe i slabije kad već neko sluša, ili to odgoditi za neki drugi čas, da li uopšte unositi humor i vedrinu i sl.? Na kraju, da li se ovim putem može realno i objektivno zaključiti o radu nastavnika? Korisno je što nastavnik još u pripremi zna za to te će raditi odgovornije, ozbiljnije i studioznije. Pritome će to podsticati na primernu radnu atmosferu i veću odgovornost u radu. Snimljeni čas može se po potrebi i reprodukovati radi pouke i samokontrole pojedinog nastavnika, što je preporučljivo i za početnika. Da li ovim načinom ne ograničavamo slobodu akcije nastavnika i vaspitanika? Nije li to izvesno ispoljavanje nepoverenja prema nastavniku?

Kakve mere će preduzeti nastavnik ako mu se pitomac pre časa izvini što nije naučio, ili to učini tek kad ga prozove. Jedan odgovor za sve teško je dati. U ovakvim situacijama najbolje je individualno rešavati i preduzimati ono što je najkorisnije, vodeći računa o ličnosti pojedinca, njegovim mogućnostima i vaspitnom efektu na pojedinca i kolektiv.

Pored navedenih vanrednih nastavnih situacija mogu se pojaviti i druge. Pojedinci su povremeno ili redovno nezadovoljni ocenom iz pismenog, usmenog ili praktičnog rada, nekad i ocenom u celini, pre semestra, na kraju izučavanja predmeta, pa i ispitom iz jednog ili više predmeta, a uporedo s tim i svojim rangom u grupi i klasi. Isuviše obimni zahtevi više nastavnika mogu negativno da se odraze na rad iz jednog predmeta. Veći broj slabih ocena, „steđen” u kraćem vremenskom periodu iz jednog ili više predmeta, ta-

kođe je problem za razmišljanje. Neočekivano nizak plasman na nekom međusobnom takmičenju, na kraju semestra u grupi — klasi i sl. takođe može biti signal za uzbunu.

Sve navedene situacije su stalni pratilac nastavnog procesa, te neosporno zahtevaju od svakog nastavnika da je stalno obavješten i o onim pojavama i događajima koji se dešavaju kad on nije na nastavi, ili su pitomci na vežbi, logorovanju, da stalno prati njihov uspeh, da što potpunije upozna bar osnovne osobine pojedinaca, neophodne za uspešan rad.

Pored osnovnog zadatka obrazovanja nastavnik ne sme ni za momenat da izgubi iz vida vaspitni uticaj i da pravilnim postupanjem pomaže nastavni proces i stvara povoljnu nastavnu atmosferu, prevazilazeći pri tom sve što je zastarelo.

Unapređivanje nastavnog procesa. U aktivnosti nastavnika mora se uvek imati u vidu krajnji cilj celokupne vaspitnoobrazovne delatnosti. Taj momenat nas upućuje da dublje razmišljamo o učvršćivanju i daljem razvijanju svih pozitivnih svojstava i vrlina pojedinaca i kolektiva. To ostvarujemo stalnom brigom za čoveka, smišljenim i elastičnim postupcima u obuci i radu. Ali elastičnost ne sme ići na uštrb doslednosti u ma kojoj, pa i vanrednoj, nastavnoj situaciji. To sve zahteva stalno usavršavanje metoda, ulaganje maksimum napora i stalno poboljšavanje nastavnog procesa.

Međutim, pri većem broju (više stotina) časova, kad je nastavnik maksimalno opterećen, nekad i preopterećen svakodnevnom nastavom, što u praksi nije redak slučaj, on čak i uz najbolju volju teško može da za duži period održi tempo i kvalitet nastave na visini, a pogotovo da je stalno unapređuje. Kod takvog nastavnika povremeno nastupa osetan fizički i psihički zamor i on svesno ili nesvesno zaostaje u radu. Ne stiže da sprovede pripremu za obuku, pismene radove pregleda na brzinu, ubrzano proverava znanja radi ocenjivanja, slabije predaje, zapušta disciplinu, nedosledno i neadekvatno se postavlja u pojedinim vanrednim nastavnim situacijama i sl. Dakle, mnoga pitanja slabije rešava nego ranije. Sve to znatno kvari i narušava već ostvarenu nastavnu atmosferu. Taj proces je još uočljiviji u kolektivu, jer pitomci iz raznih razloga: zbog stava, odnosa, postupka, ocene, opomene za nedisciplinu i sličnog koriste se takvim momentima da manifestuju svoje nezadovoljstvo. Zbog svega toga treba uvek imati na umu da pogrešno data činjenica, cifra, podatak, slabo pokazana radnja, neadekvatan primer ili ma koji drugi oblik improvizacije i površnosti u radu, neće ostati nezapaženi. Tim pre ako smo se u ranijem radu afirmisali kao strogi u oceni rada drugih, ispravljanju grešaka i uporni u stvaranju niza drugih pozitivnih navika.

Usavršavanje nastavnog procesa nikada ne ide stalnim usponom. Nekad je prisutan i poneki činilac koji negativno deluje a nekad moramo početi od pozitivnih navika pitomaca, odnosa, a posebno sa početnicima i dr. Jer, ne može se sve odjednom stvoriti, razviti i usavršiti. Mora se imati logičan redosled, prihvatljiv za sve. Svaki nastavnik objektivno ima mogućnosti da, ako posvećuje

dovoljno pažnje i studiozno se unosi u analizu pređenog puta, svoj rad usmeri na težišna pitanja.

Koja će pitanja povremeno ili duže vreme dominirati u radu nastavnika biće stvar procene uslova, stanja i problema. Ako, npr., veći deo pitomaca završne godine školovanja, pri izvođenju praktične obuke sa vojnicima (tzv. hospitovanje), ne ispoljava potrebnu i očekivanu umešnost u radu, ne zna lepo da iznese gradivo, to je znak očitog podbačaja ne samo nastavnika, već i celog kolektiva, pa se to mora hitno ispravljati. Sličnih primera ima ne mali broj i u mnogim drugim aktivnostima i pri formiranju profila budućeg mladog starešine (podoficira i oficira).

Proces usavršavanja rada neosporno usporava i otežava povremeno samozadovoljstvo zbog postignutog proseka visoke ocene na kraju semestra, uspešno sprovedenog zadatka, primerne formule discipline i sl. Umesto da se uspesi i započeti procesi svestranije sagledaju i na osnovu njih razvije i usavršava dalji rad, postignuti uspeh se neadekvatno eksploatiše, opadaju motivacije, volja i interes za dalje pojačane napore.

Što se u toku nastave dalje ide, sve je više raznovrsnijih nastavnih situacija u kojima samokritičan, pravilno usmeren, odmeren, elastičan nastavnik, pravovremenom i celishodnom analizom pređenog puta, usavršava svoju aktivnost u nastavi i bogati je dragocnim iskustvom iz sopstvene prakse. Ako tako postupa i ne ponavlja uočene greške, relativno će brzo prevazići početne teškoće, mada to nije ni jednostavno ni lako. Za sticanje sopstvenog iskustva korisno je i iskustvo drugih. Pre svega, pojedini racionalni postupci treba da se uzimaju u obzir i na pogodan način uklope u sopstvenu nastavnu praksu. Time bogatimo sopstveno iskustvo i slobodnije delujemo u praksi.

Usavršavanje celokupne aktivnosti nastavnika i pitomaca prolazi kroz određene „kritične tačke” uspeha i padova, sa propratnim pojavama većih i manjih oscilacija. One su dokaz da nastavni proces nikad nije toliko usavršen da ne treba više ulagati napore za dalje usavršavanje. Ali pri neuspehu ne treba ići linijom manjeg otpora, već smelo samokritički sagledati stvarne razloge i uzroke i na osnovu toga preduzeti mere koje će u konkretnoj situaciji dati najbolje rezultate.

Još od samog početka rada nastavnik ima u vidu ceo tok, završetak i cilj koji želi da ostvari. Takvo pristupanje zahteva da i pripreme budu usmerene ka njemu. Na to nas upućuje i davno poznata pedagoška pouka: „Dobar lovac mora gađati uvek ispred cilja”. Dobar nastavnik i vaspitač treba da predviđa i stalno preduzima one mere i postupke koji će obezbediti najveći efekat.

Zbog navedenih razloga posebno se podvlači potreba stalne, blagovremene i objektivne procene svake nastavne aktivnosti, kako bi se izbeglo neadekvatno postupanje i nepotrebna lutanja.

Ako početni i dalji rad usmerimo ka stvaranju razvijanju i usavršavanju nastavnog procesa, uspeh neće izostati.

Razmatranje osnovnih situacija u kojima se svaki nastavnik može povremeno naći, jasno ukazuje da veština vaspitanja nije sama sebi cilj, već potreba svakog nastavnika, bez obzira na broj časova i grupa sa kojima radi, vrstu predmeta i njegovo mesto u sklopu celokupnog školovanja. Sasvim je onda razumljivo da svaki onaj nastavnik koji ima dužnost da izvodi nastavu iz obimnijeg predmeta objektivno ima i složeniji zadatak, pa i veću odgovornost, jer vremenski duže ispoljava uticaj na formiranje ličnosti vaspitanika.

Major
Mirko OKLOBĐIJA

DONOŠENJE ODLUKE I PLANIRANJE OPERACIJE (BOJA)

Savremena borbena dejstva karakterisaće upotreba sredstava za masovno uništenje i angažovanje brzih jedinica (tenkovskih, motomehanizovanih i desantnih), sposobnih za eksploataciju učinaka tih sredstava. Ona će zahtevati brz i efikasan rad komandi u donošenju odluka, njihovo prenošenje jedinicama i pravovremeno reagovanje na sve promene situacije u pripremnom periodu i u toku borbenih dejstava. Svaka sporost i odugovlačenje u radu komandi, neizbežno će dovesti u pitanje izvršenje postavljenog zadatka, u jače izraženoj formi nego u ranijim ratovima. Da bi mogli komandovati jedinicama u ovako složenoj situaciji od starešina i komandi se zahteva velika umešnost u organizovanju rada.

U pripremnom periodu operacije i boja, komande operativnih i taktičkih jedinica izvršavaće mnogobrojne zadatke: prikupljati podatke o neprijatelju i zemljištu u zoni predstojećih dejstava, procenjivati situaciju i donositi odluku, grupisati snage, izvoditi prethodna dejstva, organizovati borbenu i pozadinsko obezbeđenje itd.

Analiza rada komandi na svakom od ovih zadataka, prevazilazila bi obim ovog članka, te će se zbog toga ograničiti samo na rad komandanta i štaba na pripremi i donošenju odluke i planiranju operacije i boja.

U dosadašnjoj praksi, rad komandanta i komandi u pripremi operacije i boja imao je dva perioda: pripremu i donošenje odluke i planiranje. Takva podela u organizovanju rada bila je u svim komandama, naročito kod operativnih jedinica (armiji i korpusu), i divizije.

Veliki broj poslova koje treba obaviti u kratkom vremenu, česte i brze promene situacije uslovljene dejstvom nuklearnih sredstava i manevrom snaga zahtevaju promenu metoda rada u pripremi i donošenju odluke i planiranju operacije i boja. Period pripreme i donošenja odluke neće se moći vremenski odvojiti od perioda planiranja. Radi dobitka u vremenu, još u toku pripreme i donošenja odluke vršiće se i planiranje, tako da će se ova dva perioda međusobno ispreplitati. Međutim, to nam ne sme otežati da uočimo bitnu razliku u njihovom sadržaju. Celokupno planiranje u pripremnom periodu do donošenja odluke treba da polazi od prikupljenih podataka o neprijatelju, proračuna o mogućnosti upotrebe njegovih i sopstvenih snaga po prostoru i vremenu i drugih elemenata koji su neophodni da bi komandant doneo najcelishodniju odluku.

Posle donošenja odluke u komandi se do nužnih detalja konkretizuju svi njeni elementi i načini sprovođenja. Prema tome, celokupno planiranje treba da je podređeno: a) pripremi podataka za donošenje odluke i b) iznalaženje najcelishodnijih postupaka za izvršenje.

Komande korpusa i armije najčešće će dobijati zadatak pismeno. No, može i drugim putem, na primer, usmeno na komandnom mestu pretpostavljene komande, ili na svom komandnom mestu. Kratko vreme za pripremu operacije (boja) neće dozvoljavati komandantu da potčinjenima u svim slučajevima izdaje zadatak na zemljištu. Međutim, kad god je moguće treba težiti da se starešinama taktičkih jedinica, naročito puka i niže, izdaje zapovest na zemljištu, jer će lakše i brže shvatiti dobijeni zadatak, zamisao i odluku pretpostavljenog.

U dosadašnjoj obuci u školama, koristeći se iskustvima iz rata, pretpostavljena komanda je potčinjenu uključivala u organizacioni proces od momenta kad joj je izdala borbeni zadatak. Postavlja se pitanje — da li kratkoća vremena za pripremu i organizovanje operacije i boja zahteva izmene i primenu drugih mogućnosti? Mišljenja sam da bi viša komanda mogla i trebalo da neposredno potčinjenu što pre uključi u organizacioni proces.

Za uključivanje potčinjene komande u rad na pripremi i organizovanju operacije i boja postoje tri varijante.

Prvom varijantom se predviđa uključivanje na bazi osnovne zamisli pretpostavljenog komandanta. Njegova osnovna zamisao može se preneti usmeno ili pismeno. Bilo bi korisno — kad se predviđa takav postupak i kad je u skladu sa drugim okolnostima, da u višu komandu dođe komandant, načelnik štaba, ili operativni oficir iz potčinjene jedinice, sasluša osnovnu zamisao pretpostavljenog i prenese je svojoj komandi. Takvim postupkom dobilo bi se u vremenu koje ne bi bilo malo — iznosilo bi period koji je potreban pretpostavljenoj komandi za rad od momenta donošenja komandantove zamisli do donošenja odluke, što u operativnim jedinicama traje od 8 do 12 časova.

Drugom varijantom se predviđa da pretpostavljena komanda izda prethodna naređenja na osnovu kojih bi niže komande obavile deo poslova koje moraju izvršavati u procesu pripreme. Ta naređenja treba da po sadržaju i obimu budu takva da omogućće brzo izvršavanje najvažnijih poslova oko organizovanja izviđanja, pripreme snaga za pokret, izvršenja pokreta, izvođenja prethodnih dejstava itd. U ovim naređenjima može se potčinjenoj komandi ukazati na zadatak i zonu u kojoj će izvoditi borbena dejstva. Na osnovu tih podataka potčinjena komanda može da obavi niz važnih poslova dok viša komanda obavlja poslove na pripremi i donošenju odluke i planiranju operacije. Naređenja ove vrste moraju biti u punom skladu sa odlukom pretpostavljenog komandanta.

Trećom varijantom se predviđa uključivanje potčinjenih komandi u organizacioni proces na osnovu odluke (zapovesti) pretpostavljenog.

Kojom će se od pomenutih varijanti komandant više koristiti može biti uslovljeno vremenom koje ima za pripremu operacije i boja, opštom situacijom na frontu, a posebno stanjem i položajem sopstvenih snaga. Ako su jedinice bliže predviđenoj zoni borbenih dejstava, a vreme ograničeno za pripremu operacije (boja) ili se situacija na frontu brzo menja, korisno je da pretpostavljena komanda što pre orijentiše potčinjene i da ih uključi u organizacioni proces, bilo na bazi osnovne zamisli ili prethodnih naređenja. Priremenom ovakvog postupka dobija se više vremena i stvaraju povoljniji uslovi za rad nižih komandi.

Jasno je da odluka pretpostavljenog daje potčinjenoj komandi najvažnije elemente za rad. Ti elementi se u principu više ne menjaju. Prema tome, mere koje i niža komanda bude preduzimala na bazi te odluke načelno neće trpeti promene. Međutim, kad potčinjena komanda počinje organizacioni proces na bazi zamisli ili prethodnih naređenja, to neće biti slučaj. Zato treba voditi računa da osnovna zamisao i prethodna naređenja koja se dostavljaju potčinjenim budu što adekvatniji situaciji i odluci koja će uslediti, kako rad nižih komandi ne bi trpeo velike korekcije ili bio uzaludan.

Postupak i rad komande po prijemu borbenog zadatka. Veoma je važno da se poslovi u komandi odvijaju planski po utvrđenom vremenu. Prva je dužnost komandanta i komande da pri proučavanju zadatka sagledaju koliko imaju vremena od prijema zadatka do njegovog izvršenja.

Na osnovu toga komandant treba da (orijentirno) odredi vreme za obavljanje poslova u svojoj i potčinjenim komandama. Kad određuje vreme za rad pojedinih komandi, on mora da vodi računa i o vremenu kao doba dana. Operativne i komande taktičkih združenih jedinica mogu poslove na pripremi, donošenju odluke i planiranju obavljati danju i noću, dok komandama nižih taktičkih jedinica treba omogućiti što više vidnog vremena.

Bilo bi pogrešno proračunavati vreme u toku procene situacije ili posle donošenja osnovne zamisli. Osnove tog proračuna moraju biti postavljene pre početka procesa pripreme u donošenju odluke, zbog toga što u proračunu mora biti planiran i sam proces pripreme i donošenja odluke. Ovaj proračun je u najtešnjoj vezi sa vremenom koje pretpostavljena komanda mora obezbediti svojim potčinjenim u pripremi operacije i boja.

Bilo bi korisno da komanda koja naređuje izvođenje operacije (boja) izradi plan obavljanja svih zadataka u pripremnom periodu. Na primer, ako armija naređuje korpusu izvođenje operacije, trebalo bi da izradi plan izvršenja priprema, precizirajući vreme za rad komandi korpusa, divizije, puka i bataljona. Ovim bi se zagarantovalo da svaka komanda od opšte raspoloživog vremena dobije optimalno vreme za svoj rad.

Na osnovu planiranja i određivanja vremena za rad nižih jedinica koje sačinjavaju taktičku ili operativnu celinu, pretpostavljena komanda dolazi do zaključka kada i u kom obimu je moguće izvršiti najvažnije radnje u pripremnom periodu, a analogno tome

i da dođe do realnih zaključaka o određivanju najcelishodnijeg vremena gotovosti potčinjenih jedinica.

Ako pretpostavljena komanda ne planira vreme potčinjenim komandama, komandant posle proučavanja zadatka u proračunu utvrđuje vreme:

upoznavanje štaba sa dobivenim zadatkom i saopštenja osnovne zamisli;

pripreme i podnošenje predloga (ukoliko se predviđa);

objavljivanje odluke;

dostavljanja zapovesti (direktive) potčinjenim jedinicama.

Pošto organizovanje sadejstva zahteva istovremeno učešće pretpostavljene komande i potčinjenih u isto vreme i na istom mestu, pretpostavljeni starešina mora usklađivati to vreme.

Posle prijema zadatka potrebno je odmah utvrditi rokove za izviđanje, izvođenje prethodnih dejstava, grupisanje snaga, uređivanje zemljišta i slično, kako bi komanda mogla izdati prethodna naređenja za obavljanje tih zadataka.

PROCENA SITUACIJE

Metod procene situacije treba da odgovara uslovima u kojima će se pripremiti operacija i boj (ograničeno vreme za rad komandi i starešina, mogućnost neprijatelja da brzo izmeni situaciju u svoju korist), što nameće potrebu izmene dosadašnjeg načina rada.

Ceste promene situacije i kratko vreme za pripremu borbenih dejstava zahtevaće da komandant u većini slučajeva sam (ili uz kratku konsultaciju najbližih saradnika) ceni situaciju, donosi zamisao i donese odluku za predstojeća dejstva. Ovo nalaže potrebu da komandant i štab stalno poznaju stanje, položaj i situaciju kod neprijatelja i sopstvenih jedinica. Potrebno je, takođe, da sve starešine i komande neprekidno i pre prijema borbenog zadatka izučavaju zemljište na širim prostranstvima. Sopstvene snage i zemljište su sastavni elementi procene situacije u svim uslovima, pa ukoliko se dobro poznaju pre prijema zadatka, svakako će pozitivno uticati na kvalitet procene situacije. To će omogućiti komandantu da odvoji više vremena za procenu neprijatelja.

U proceni situacije, u prvi plan treba istaći mogućnost neprijatelja u nuklearnim, hemijskim i biološkim sredstvima i izvući što realniji zaključak o namerama i najverovatnijem planu upotrebe ovih sredstava po mestu i vremenu. Pravilna procena pozitivno će uticati na pravilnost izvlačenja daljnih zaključaka koji se odnose na određivanje težišta i oblika manevra neprijatelja, i analogno tome, na iznalaženje sopstvenih mera i postupaka koje treba preduzeti u pripremnom periodu kao i u toku same operacije, da bi se uspešno izvršio dobiveni zadatak.

Ima slučajeva da se u rešavanju taktičko-operativnih zadataka na manevrima i vežbama prilikom procene neprijatelja, težište ne usmerava na procenu upotrebe nuklearnih, hemijskih i bioloških sredstava. Za to ima, po mom mišljenju, više razloga. Prvi je što se

nuklearna i hemijska sredstva tretiraju kao sredstva podrške, a ne kao sredstava za masovno uništenje. To je i razlog što se u proceni situacije upotreba ovih sredstava razmatra u drugom planu i ne dobija određeno mesto po uticaju na tok borbenih dejstava. Drugi je što su dejstva neprijatelja nuklearnim sredstvima u mirnodopskoj obuci zamišljena (demonstracija dejstava nuklearnih b/s je još slaba). I, treći, što se ne daju sasvim realni podaci o učincima nuklearnih i hemijskih sredstava, a u najvećem broju slučajeva izbegava se davanje podataka o upotrebi bioloških sredstava.

Potrebe savremenije obuke starešinskog kadra nameću da sa-držaj zadataka i dinamike borbe za sve vrste vežbi odražava što približniju situaciju eventualnog rata, u kome će najvažnije mesto imati nuklearna, hemijska i biološka borbena sredstva.

Starešine se mogu obučavati da dobro cene situaciju i pravilno donose odluku, pored ostalog, ako svoj rad zasnivaju na realnim postavkama operativno-taktičkog zadatka. To nameće potrebu da se na razradi zadataka i rukovođenju svim vrstama vežbi angažuju starešine koje ispoljavaju puno smisla za ove poslove, dobro poznaju upotrebu i učinke najsavremenijih borbenih sredstava, koncepciju i upotrebu sopstvenih i neprijateljskih snaga.

Nedavanje pravog mesta i uloge savremenim borbenim sredstvima i mirnodopskoj obuci može imati vrlo teške posledice.

Pri proceni sopstvenih snaga, kada su podržane ili raspoložu nuklearnim borbenim sredstvima treba najpre sagledati mogućnosti učinka, najrentabilnije ciljeve i vreme upotrebe, pa iz toga izvesti zaključak koliko mogu uticati na izmenu situacije ako se pravilno upotrebe. Pravilno izveden zaključak o upotrebi vlastitih nuklearnih sredstava — ne gubeći iz vida najverovatniji način dejstva neprijatelja, uslove zemljišta i vreme — ima odlučujući značaj za izbor najcelishodnijeg rešenja za upotrebu ostalih rodova i vidova.

U nuklearnom ratu zemljište ima veliki uticaj na dejstvo trupa. Ceneći ovaj elemenat nužno je sagledati mogućnosti koje ono pruža neprijatelju i nama za marševanje i kretanje uopšte, i za razvoj borbe u napadu i odbrani. Savremena sredstva naoružanja i mehanizacije u stanju su da brzo menjaju karakteristike zemljišta, da ga brzo učine i za duži period neupotrebljivim za pokret, dejstvo ili boravak trupa. Prilikom analize ovog elementa, pored ostalog, treba doći do zaključka šta jedna od protivničkih strana, upotrebom nuklearnih sredstava i mehanizacije, može učiniti da bi drugoj onemogućila ili otežala korišćenje zemljišnih uslova u pripremi i izvođenju borbenih dejstava.

Velika dinamičnost borbenih dejstava zahteva da se u toku procesa u što tešnjoj povezanosti sagledavaju vreme i prostor. Da bi se dobio realan uvid o vremenu i prostoru neophodno je prethodno konstatovati gde se u momentu procene situacije nalaze sopstvene i neprijateljeve snage. Pored toga, treba utvrditi gde će se nalaziti posle izvesnog perioda, tj. za sve vreme dok traje pripremljeni period (do gotovosti za dejstva). Potrebno je da komanda ima tačne podatke o brzini i kretanju jedinica koje se nalaze na maršu, tempu koji mogu ostvariti snage u napadu, ne gubeći iz vida doba dana,

atmosferske prilike, zemljište i karakter borbenih dejstava. Na osnovu ovakve procene dolazi se do zaključka šta bi trebalo učiniti u izboru vremena i prostora koji nude najbolje uslove za upotrebu sopstvenih snaga.

Obim procene situacije zavisice od stepena komandovanja koje vrši procenu, i mogućnosti komandanta i komande da pre prijema zadataka upoznaju situaciju na frontu, kao i od podataka sa držanih u zapovesti (naređenju) pretpostavljene komande. Ako je komanda primila zadatak direktivnog karaktera i nije imala mogućnosti da upozna osnovne elemente situacije u predstojećoj zoni borbenih dejstava, obim procene biće širi i zahtevaće više vremena za rad. Ovo bi se moglo prihvatiti kao činjenica koja upućuje na potrebu blagovremenog informisanja komandi o situaciji u zoni predstojećih dejstava i na izdavanje zapovesti i naređenja takve sadržine koji će omogućiti brži i lakši rad potčinjenih na proceni situacije i donošenju odluke.

Situaciju može ceniti komandant sam ili uz kratku konsultaciju nekog od najbližih saradnika (načelnika štaba, pom. komandanta za pozadinu, nekog od načelnika rodova i službi), ili uz učešće celog operativnog dela komande. Kojim će se načinom komandant koristiti zavisice od operativno-taktičke situacije, ličnih sklonosti, stručne sposobnosti i obima problema za koje treba naći najcelishodnija rešenja.

Posle procene, bilo da je vrši samostalno ili u saradnji sa najbližim saradnicima, komandant može fiksirati osnovnu zamisao za predstojeća dejstva, na osnovu koje mu štab i načelnici rodova podnose svoje predloge. Zamisao se može saopštiti i potčinjenim komandama radi blagovremenog uključivanja u organizacioni proces.

Osnovna zamisao se rađa na bazi odluke — naređenja pretpostavljene komande i realnih zaključaka iz procene situacije komandanta koji fiksira zamisao. Ta zamisao treba da sadrži jasne i sigurne ideje na koje će se oslanjati organi komande u toku rada na pripremi podataka za odluku komandanta.

UPOZNAVANJE ORGANA KOMANDE SA ZADATKOM, OSNOVNOM ZAMISLI I IZDAVANJE UPUTSTVA

Načelnik štaba obično upoznaje komandu sa zadatkom i osnovnom zamisli komandanta, što ne isključuje mogućnost da to učini i sam komandant. Tom prilikom organe komande treba upoznati sa karakteristikama dejstava neprijatelja, zadatkom sopstvene jedinice, zadatkom suseda, sredstvima ojačanja, vremenom i mestom njihovog dolaska, planiranom podrškom pretpostavljene komande i sa zamisli komandanta u izvršenju zadatka. Ovi podaci su načelnicima rodova i predstavnicima vidova potrebni za sastavljanje predloga.

Osnovna zamisao usmerava rad organa komande ka jedinstvenom cilju, traženju najpravilnijeg rešenja za upotrebu rodova i vidova. Zamisao nije odluka pa, prema tome, ona nije definitivno fiksirala sve zadatke za potčinjene. U praksi se može desiti da ko-

mandantova zamisao ne odgovara najcelishodnijoj upotrebi nekog roda ili vida. U tom slučaju načelnik ili predstavnik toga roda (vida) treba argumentima da izloži slabosti pojedinih elemenata osnovne zamisli, u čemu bi je trebalo korigovati u interesu bolje upotrebe njegovog roda (vida). Međutim, on je dužan da podnese predlog za upotrebu roda (vida) po komandantovoj zamisli. Polazeći od operativnih faktora i interesa ostalih rodova i vidova komandant će usvojiti ili odbiti argumente načelnika (predstavnika) toga roda (vida).

Predlozi načelnika rodova i vidova neće se nikad sastavljati po šablonu. Komandant je upoznat sa nizom podataka tako da ga prilikom referisanja načelnika rodova (vidova) neće interesovati sva pitanja koja sadrže njihovi predlozi. Zbog toga je korisno da komandant ili načelnik štaba blagovremeno iznese svoje zahteve načelnicima rodova, ukazujući im na ona pitanja koja su komandantu najvažnija da bi doneo celishodnu odluku. Ovakav postupak će skratiti vreme za sastavljanje i podnošenje predloga (referata) i ograničiti ga na one probleme koje u datoj situaciji treba rešiti.

Da bi se skratilo vreme za sastavljanje predloga, u nekim armijama izrađuju se „štabni obrasci“ za svaki rod, odnosno vid. Obrasci su registrovani po brojevima i sadrže određeni broj pitanja, do kojih se došlo na osnovu iskustva u raznim mirnodopskim vežbama. Rad se jednostavno ubrzava na taj način što komandant ili načelnik štaba naređuje svakom organu komande po kome će obrascu pripremiti predlog. Prema tvrđenjima nekih pisaca, ovo se pokazalo korisnim. Bilo bi od interesa proveriti ovo iskustvo u sopstvenoj praksi.

Podaci za komandantovu odluku pripremaju se u okviru pojedinih odeljenja — odseka (operativnog, obaveštajnog, artiljerijskog, inžinjerijskog itd.). Veliki broj odeljenja (odseka) u komandi i karakter njihovih zadataka nameću potrebu da načelnik štaba rukovodi radom na pripremi predloga za odluku. On je odgovoran za tačnost svih podataka i ideja koje organi komande podnose komandantu. Nisu retki slučajevi da pojedini organi komande na vežbama, prilikom sastavljanja i podnošenja predloga, imaju u vidu specifičnosti svoga roda ili službe, ne vodeći računa o celini, interesu i zadacima ostalih rodova i vidova. Zato je dužnost načelnika štaba da u toku pripreme predloga objedinjuje i usmerava rad svih organa komande. U toku pripreme predloga moraju se ujednačiti gledišta svih tih organa o najvažnijim pitanjima sa komandantovom zamisli i predlogom za upotrebu onog roda (vida) koji će u predstojećoj operaciji biti nosilac borbenih dejstava.

U toku rukovođenja radom na pripremi predloga načelnik štaba, u saradnji sa ostalim organima, izrađuje osnovne smernice sadejstva svih rodova i vidova. Smernice se razrađuju na bazi zapovesti (naređenja) pretpostavljene komande, osnovne zamisli komandanta i predloga za upotrebu rodova i vidova koje pojedini organi komande podnose komandantu.

Predlog za organizovanje sadejstva podnosi načelnik štaba pošto komandant sasluša predloge načelnika rodova, odnosno pred-

stavnik vidova. Na osnovu predloga načelnika štaba za organizovanje sadejstva, komandant će moći da potpunije oceni vrednost predloga načelnika rodova, odnosno predstavnika vidova u smislu njihovog najcelishodnijeg angažovanja na izvršavanju zajedničkog zadatka.

Prednost primene ovakvog postupka je u tome što se još u toku referisanja stvaraju osnovne koncepcije za odluku, proveravaju mogućnosti i celishodnosti njenog ostvarivanja u procesu borbenih dejstava i postavljaju temelji za dalji rad komande u planiranju. Posle referisanja i saopštavanja komandantove odluke štab će moći da brže obavlja poslove, izdaje naređenja, zapovesti i druge dokumente.

Postavlja se pitanje rada načelnika rodova i predstavnika vidova u toku pripreme predloga. U višim komandama svaki načelnik roda ili vidovski organ ima pod komandom grupu oficira. Da li će načelnici rodova i predstavnici vidova, posle procene situacije o svom rodu (vidu), na bazi zamisli komandanta, donositi svoju zamisao za upotrebu roda i, na osnovu takve zamisli, zahtevati od svojih potčinjenih predlog za upotrebu svake jedinice? Najverovatnije je da situacija neće dozvoljavati primenu ovakvog načina rada, jer bi to za savremene uslove bio suviše dug proces. Načelnici rodova i predstavnici vidova će najčešće primenjivati takav metod koji će jednovremeno angažovati neposredno potčinjene starešine u proceni situacije i istovremeno ih uključiti u sastavljanje predloga za upotrebu svog roda (vida).

RAD KOMANDE NA RAZRADI PLANOVA I OSTALIH BORBENIH DOKUMENATA

Štab i ostali organi komande pristupaju razradi planova i naređenja odmah posle prijema zadatka i osnovne zamisli komandanta za izvođenje predstojećih borbenih dejstava, ne čekajući donošenje odluke. Osnovna zamisao komandanta, izvodi iz zapovesti i planova pretpostavljene komande, sadrže dovoljno elemenata za početak planiranja.

Istovremenim radom na pripremi podataka za odluku i razradi planova ubrzava se proces rada, reljefnije se sagledava komandantova osnovna zamisao, i postiže usaglašavanje i koordinacija rada organa komande na prikupljanju podataka za odluku.

Osnovni deo plana operacije (boja) najcelishodnije je raditi na karti, jer je takav rad brži i pregledniji. Karta pruža mogućnost da se tačnije, jednostavnije i sa više detalja predviđaju i planiraju mere i postupci jedinica po mestu, objektu i vremenu. Razrađen plan na karti pruža mogućnost komandantu da lakše rukovodi operacijom (bojem), naročito u dinami.

Rad na razradi plana mogao bi da ima, na primer, ovakav raspored. U toku proučavanja zadatka komandanta i najbližih saradnika, načelnik štaba unosi na kartu podatke iz situacije kod neprijatelja, sopstvenih snaga i suseda. Ovi podaci omogućavaju komandantu i njegovim saradnicima da brže uđu u situaciju i izvlače zaključke za predstojeća dejstva. U toku objavljivanja komandan-

tove osnovne zamisli, načelnik štaba unosi na kartu najvažnije elemente: cilj dejstva, upotrebu nuklearnih sredstava, ideju manevara, podelu zadatka na bliži i sledeći, odnosno na etape, i gotovost za dejstvo. U toku daljeg rada plan se upotpunjuje tako što svi organi komande u procesu pripreme predloga komandantu unose najvažnije podatke iz svojih predloga i odgovarajuće priloge plana operacije.

U osnovni deo plana operacije (boja) najpre se unose podaci iz predloga onog načelnika čiji rod, po zamisli komandanta, treba da bude nosilac borbenih dejstava. Predlozi ostalih organa komande se usaglašavaju analogno komandantovoj zamisli i postavkama predloga za upotrebu roda vojske koji ima glavnu ulogu u izvršavanju zadatka. Svi ovi poslovi treba da se odvijaju pod neposrednim rukovodstvom načelnika štaba. On je dužan da kroz aktivno učešće u planiranju operacije (boja) sinhronizuje i objedini pojedinačne napore organa komande u jednu celinu.

Kad planiranje počinje na bazi naređenja pretpostavljene komande i osnovne zamisli komandanta, najpre se razrađuju najvažniji elementi osnovnog plana operacije (boja) i najpotrebniji prilozi uz osnovni plan kao što su: planovi izviđanja, grupisanje snaga, PNHBO itd.

Kad komandantovoj odluci ne prethode zamisao i podnošenje predloga načelnika rodova, planiraće se na osnovu podataka dobivenih od pretpostavljene komande i na bazi komandantove odluke.

Podaci iz predloga načelnika rodova, uneseni na kartu (odnosni deo operacije — boja), služe komandantu za bržu orijentaciju, potpunije sagledavanje i ocenjivanje predloga za upotrebu određenog roda vojske u odnosu na međusobnu zavisnost sa ostalim rodovima.

Posle donošenja odluke, u osnovni deo plana operacije (boja) unose se potrebne korekcije i od tog momenta planovi se razrađuju na osnovama ustaljenih elemenata.

Sve poslove prilikom planiranja koji imaju neposredan uticaj na rad potčinjenih jedinica, treba završiti do izdavanja direktive (zapovesti). Kratko vreme za pripremni period, značajne i nagle promene situacije, opovrgnuće dosadašnju praksu da se planiranje u višoj komandi produžava posle izdate direktive (zapovesti) i da se potčinjene komande povremeno „pothranjuju” izvodima iz planova.

U osnovnom delu plana operacije (boja) potrebno je konkretizovati najvažnije elemente sadejstva koje treba da utvrdi komandant neposredno posle donošenja odluke. Na bazi takvog sadržaja osnovnog dela plana, štab će moći da na jasnim i konkretnim komandantovim postavkama izradi za potčinjene jedinice kratka i jasna naređenja.

Obim planova i priloga treba svesti na što manju meru. U njima treba razraditi samo pitanja koja su neophodna za izdavanje pravilnih naređenja o utvrđivanju sadejstva i ona koja će olakšati rad komandi u rukovođenju i komandovanju jedinicama u pripremnom i izvršnom periodu operacije (boja).

U savremenim borbenim dejstvima brzo i uspešno će obavljati poslove samo ona komanda koja u svom sastavu ima vrlo sposobne starešine za štabne poslove. Zato je potrebno još u miru izabrati kadar i poslati ga u škole koje bi starešinama, uz solidno vojno-stručno znanje, dale i posebnu specijalnost za štabne dužnosti.

Stalno i uporno uvežbavanje i uvođenje sredstava mehanizacije i automatizacije predstavljaju bitne uslove koji mogu učiniti da komande efikasno i brzo donose odluke, planiraju i reaguju u svakoj situaciji.

Pukovnik
Ilija JURIC

O FORSIRANJU REKA U NOVIM USLOVIMA

Pojava nuklearnih i ostalih borbenih sredstava za masovno uništavanje, te promene koje ona ispoljavaju na ratnu doktrinu, opremanje i organizaciju armija, imperativno zahtevaju da se, pored ostalog, iznalaze nova i usavršavaju postojeća tehnička sredstva i za savlađivanje vodenih prepreka, kao i da se primenjuju potpuno novi postupci. S tim u vezi trebalo je i oklopna borbeno sredstva, kao osnovne nosioce manevra, osposobiti za kretanje po vodi ili ispod vode i učiniti ih manje zavisnim od sredstava za prelaz preko reka.¹ Osposobljavanje oklopnih borbenih sredstava za savlađivanje vodenih prepreka zahteva odgovarajuće taktičko-operativne postupke i omogućava prevazilaženje tempa napada iz prošlog rata. Uporedo sa osposobljavanjem oklopnih borbenih sredstava, usavršavani su i razni tipovi mosnih konstrukcija, samohodne skele, amfibijska vozila, jurišni čamci itd.

Prebacivanje trupa preko reka vazдушnim putem biće sve masovnije, jer se helikopteri (nosivosti i do 80 ljudi) uvode kao formacijska sredstva u više taktičke združene jedinice, a i mogućnosti transportne avijacije su takođe znatno poboljšane (omogućen je prenos velikog broja ljudi, tenkova, artiljerijskih oruđa, vozila itd.).

I pored značajnog napretka tehničkih sredstava koja omogućavaju brže i lakše forsiranje reke, postoje ozbiljni problemi i napadač ih mora rešavati prilikom forsiranja većih vodenih prepreka. Još uvek, na primer, nije potpuno eliminisan kritični period (on je u II svetskom ratu trajao 4—6 časova) kada napadač na onostranoj obali nema dovoljno oklopnih borbenih sredstava i ostalog teškog naoružanja, što je danas utoliko značajnije jer branilac, svojim brzopokretnim jedinicama, može veoma brzo i efikasno da interveniše i napadaču nanese gubitke te dovede u pitanje uspeh prelaza.

Izviđanje reke ima povećan značaj. Pored već poznatih mera izviđanja u pripremi forsiranja, postavljaju se i novi zadaci. Naime, pojava tenkova za savlađivanje reke podvodnim gazom zahteva izviđanje karaktera rečnog dna odgovarajućim tehničkim sredstvima i ronionicima. Ono će biti naročito složeno ako su snage branioca organizovale odbranu na reci, pa se tehnička sredstva neće moći koristiti dok se ne ovlada onostranom obalom, ili će se koristiti ronionici. Oni će i uklanjati minsko-eksplozivne prepreke koje će branilac postavljati na mestima pogodnim za podvodni gaz. Izviđanje dna reke treba organizovati pre donošenja odluke o mestu forsira-

¹ Oklopna borbeno sredstva, kojima se sve više naoružavaju savremene armije, mogu vodene prepreke savlađivati zavisno od svojih tehničkih karakteristika na više načina i to: oklopni transporteri — ploveći brzinom 6—10 km/č i gazeći reku dubine 60—70 cm; laki tenkovi — ploveći brzinom 6—8 km/č i gazeći reku dubine 80—120 cm; srednji tenkovi — gazeći vodu dubine 1,20—2,30 m i krećući se po dnu reke dubine 4—5 m.

ranja, naročito ako se ne raspolaže studijom o reci i podacima o njenom dnu. Ovo se može izvršiti pomoću izviđača-ronioca koje treba pravovremeno ubaciti u pozadinu neprijatelja (kad god je moguće pre nego što branilac organizuje odbranu na reci).

Ova izviđačka grupa može biti sastavljena od odeljenja izviđača (2—3 ronioca i 2—3 izviđača-pontonira) i odeljenja—voda peša-dije za zaštitu. Inače, u sastavu inžinjerijske izviđačke grupe za izviđanje i obezbeđenje mesta prelaza podvodnim gazom, trebalo bi da bude više odeljenja: za izviđanje rečnog dna, za pripremu silaznih — izlaznih rampi, za spasavanje i za evakuaciju, snabdevenih odgovarajućim moto-tehničkim sredstvima, alatom, opremom, pri-borom i sredstvima veze.

Iskustvo iz prošlog rata pokazuje da je neprijatelj koji brani reku često bio iznenađen ako je napadač za svoj glavni udar izabrao takav pravac, odnosno odsek, koji je po svojim osobinama bio smatran za najmanje verovatan i prema tome slabije organizovan za odbranu, a i kada je, opsežnim merama, obmanuo protivnika o mestu, vremenu i sredstvima kojima će organizovati prelaz.²

Da bi se postiglo iznenađenje, veoma je važna brzina i u pri-premama i u izvršenju forsiranja reke. No, pri tome treba izbeći brzopletost i površnost. Da bi se forsiranje izvršilo brzo, treba težiti da se odlučnim i drskim dejstvima prethodnica, prednjih odreda, vazдушnih i helikopterskih desanata ili dejstvom partizan-skih i teritorijalnih jedinica ovlada prelazima na reci (mostovima, skelama, gazovima, itd.) i mostobranama na suprotnoj obali. Ovi principi koji su važili i do sada, značajni su i za forsiranje reke u eventualnom ratu, s tim što se pojavljuju u još oštrijoj formi zbog karaktera i brzine dejstva, širine fronta, nuklearnih udara, savre-nenih sredstava, itd.

Koliko će vremena biti potrebno za pripreme forsiranja reke zavisi od operativno-taktičke situacije, raspoloživih tehničkih sred-stava i uvežbanosti komandi i jedinica koje učestvuju u forsiranju reke. U novim uslovima to vreme treba da bude što kraće, s tim da skraćivanje ne sme ići na račun kvaliteta. Pripreme se najviše mogu skratiti pravovremenim izvršenjem svih organizacijskih i praktičnih poslova koji će omogućiti da se forsiranje izvrši iz pokreta ili posle

² Kolike razmere mogu poprimiti lažne pripreme za forsiranje reke da bi se neprijatelj obmanuo, može poslužiti i primer 9. američke armije pri forsiranju Rajne u II svetskom ratu.

Za forsiranje Rajne postojala su dva pogodna mesta za podizanje mo-stova — kod Rajnberga i Irdingena. Radi zadržavanja u tajnosti stvarnog mesta prelaza, Amerikanci su kod Irdingena podigli lažna slagališta materijala i namerno ih površno zamaskirali podižući do njih i prilazne puteve, dok su stvarna slagališta materijala kod Rajnberga veoma dobro prikrili. Izradili su lažne tenkove, topove i vozila od gumenog materijala ispunjenog vazduhom, danju ih dovlačili do lažnih slagališta, a noću vraćali. Ova obma-na je postigla cilj, jer su Nemci još nedelju dana, posle stvarnog forsiranja Rajne kod Rajnberga, očekivali prelazak kod Irdingena, držeći tamo oko 3 divizije, dok je odbrana kod Rajnberga bila veoma slaba.

Kao poučan primer prelaska reke na nepovoljnom mestu može poslu-žiti forsiranje Dunava od strane naše 51. divizije i sovjetskih snaga kod Batine Skele, gde desna obala na koju su se jedinice iskrcale izrazito domi-nira nad levom, polaznom obalom.

kraćih neposrednih priprema po izbijanju na reku. Posebno kod forsiranja reka iz pokreta značajna je brzina izvođenja priprema, koje treba tako organizovati da otpočnu čim se najavi zadatak, a završe u polaznom rejonu (ovde se posebna pažnja posvećuje neposrednim pripremanama tenkova, oklopnih transportera i sredstava za prelaz). Kada su jedinice snabdevene tehnikom koja je opremljena za savladavanje reka plovećim i podvodnim gazom, pripreme će biti mnogo kraće nego u II svetskom ratu.³

Uspeh u forsiranju reke zavisi i od mogućnosti jednovremenog angažovanja jačih snaga na onostranoj obali. Taj problem, aktuelan u prošlom ratu, u novim uslovima postaje još aktuelniji, jer su snage branioca zasićenije tenkovima i oklopnim transporterima, pogodnim za izvođenje brzih protivnapada. Zato treba obezbediti što brže prebacivanje vlastitih oklopnih borbenih sredstava na onostranu obalu i smanjiti vremenski razmak od prebacivanja prvih delova pešadije i inženjerije do prelaska tenkova i oklopnih transportera (ovo se postiže blagovremenom pripremom ovih sredstava za prelaz, ili forsiranjem reke na širokom frontu, čime se snage branioca razvlače i stvaraju uslovi za usmeravanje glavnih snaga na onaj pravac gde se forsiranje uspešno odvija).⁴

Forsiranje reke tehnički slabije opremljenim jedinicama treba vršiti na mestima gde su uslovi nepovoljniji za upotrebu savremene tehnike branioca, jer se takvim izborom mesta može postići potrebno iznenađenje.

Nuklearna sredstva branioca sigurno će predstavljati jednu od osnovnih prepreka za uspešno forsiranje reka, pa da bi se udari izbegli biće nužno da se ta sredstva ili unište ili da se branilac prisili, dejstvom u pozadini, na povlačenje i premeštanje u toku forsiranja. A kad se reka forsira iz neposrednog borbenog dodira, branioca treba iznenaditi u pogledu mesta forsiranja, grupisanja snaga i sredstava za forsiranje, te sopstvenim nuklearnim udarima ili dejstvom vazdušnih desanata i partizanskih i teritorijalnih snaga u pozadini uništiti ili za duže vreme neutralisati braniočeva nuklearna sredstva. Na pravcu glavnog udara nužno je obezbediti više nuklearnih udara jednovremeno po rezervama i vatrenim sredstvima neprijatelja u dubini odbrane.

Kad god za to postoje uslovi treba jedinice neopaženo izvući iz neposrednog dodira i tako stvorili uslove za nuklearne udare po snagama branioca. Takvom postupku, iako nije lak, težiće i napadač

³ Priprema skleskih mesta prelaza trajala je 2—3 časa, a još je trebalo 2—3 časa da se na onostranu obalu prebaci tenkovski bataljon. Savremeni tenkovi pripremaju se za prelaz podvodnim gazom 1—2 časa, a posle pripreme tenkovski bataljon, zavisno od broja tenkova, može preći reku za 7—10 minuta (kad je reka široka 300 m, brzina kretanja ispod vode 10 km/č, rastojanje između tenkova 100 m, a prelazi se na jednom mestu prelaza u tri kolone). Za pripremu mosnih konstrukcija tipa „bejli“ i sličnih potrebno je 5—6 časova, a novih mosnih konstrukcija 2—2,5 časa. Amfibijske skele su spremne za prevoženje čim se uredi obala, itd.

⁴ Nemci su 1941. godine pri forsiranju Dnjepra, južno od Kijeva, kod Kremenčuka, planirali više prelaza. Pokušaj forsiranja reke na glavnom pravcu je odbijen, dok je prelaz na pomoćnom pravcu uspeo.

i branilac. Ako otkrije pripreme za forsiranje, branilac će vršiti nuklearne udare po snagama i sredstvima napadača u dubini ili će preduzimati brzo izvlačenje svojih snaga iz neposrednog dodira za udare po snagama koje prelaze reku. Međutim, napadač je ovde u povoljnijem položaju jer ima inicijativu u svojim rukama i, obično, nadmoćnost u snagama i sredstvima. To mu omogućava da izabere mesta za forsiranje reke koja mu garantuju najviše izgleda na uspeh, odredi pravac glavnog udara, izabere vreme napada, organizuje i izvodi pripreme za forsiranje prema svojoj zamisli i planu predstojećih dejstava, maksimalno koristi vatrenu pripremu (nuklearnu, avijacijsku i artiljerijsku) radi uništenja i neutralisanja snaga koje su organizovale odbranu na reci i izbegavanja vatrelih udara po svojim snagama, te forsira reku na širokom frontu i organizuje lažna i demonstrativna mesta prelaza.

Koristeći tehniku, koja omogućava veliku pokretljivost i manevarsku sposobnost, napadač može tajno i pravovremeno da izvrši pripreme za forsiranje i izvuče svoje snage iz dodira na liniju sigurnosti (3—5 km) i to za 10—15 minuta. Za tako kratko vreme snage branioca, i ako primete izvlačenje, ne mogu preduzeti iste mere radi zaštite, jer dok prime obaveštenje, izdaju potrebna naređenja i preduzmu izvlačenje, jedinice im se u momentu nuklearnog udara mogu naći u teškoj situaciji nego da su ostale zaštićene na svojim položajima. Kada se pri tom koristi noć i slaba vidljivost, pripreme za forsiranje i izvlačenje snaga na liniju sigurnosti mogu se još uspešnije obaviti.

Forsiranje reke iz neposrednog borbenog dodira bez upotrebe nuklearnih borbenih sredstava češće će se primenjivati na teže prohodnom i planinskom zemljištu gde napadač i branilac često, radi karaktera zemljišta, neće moći koristiti nuklearne udare zbog opasnosti od odbijanja udarnog talasa i njegovog usmeravanja duž kanjona (rečnih dolina) na vlastite snage ili izazivanje većih šumskih požara koji bi onemogućili uspešno izvođenje borbenih dejstava.

Napadač će težiti da reku redovno forsira iz pokreta, jer se tako obezbeđuje najsigurniji uspeh. Osnovni preduslov za uspeh ovakvog forsiranja jeste da se ovlada prelazima na reci i stvore mostobrani na onostranoj obali, i to kad god je moguće pre nego što neprijatelj organizuje odbranu na reci. Zato treba pravovremeno grupisati snage i sredstva prema planu predstojećih operacija i vršiti pripreme u toku podilaženja reci s takvim proračunom da jedinice, po izbijanju na reku, bez zadržavanja mogu pristupiti forsiranju. Kada se to postigne, forsiranje reke iz pokreta biće umnogome olakšano. No, u savremenim uslovima težnja napadača će uvek biti da reku forsira iz pokreta, pa i kad je odbrana neprijatelja na vreme organizovana.

Zavisno od konkretnih uslova, borbeni poredak združene jedinice za forsiranje reke može biti postrojen u jednom ili dva borbeno ešelona. U jednom ešelonu obezbeđuje se jednovremeni prelazak jačih snaga i skraćuje kritično vreme forsiranja, ali otežava manevar na suprotnoj obali prema bokovima neprijatelja i prenošenje težišta forsiranja na pomoćni, odnosno demonstrativni pravac

dejstva. Češće će se primenjivati kod forsiranja reke iz neposrednog borbenog dodira, kada je odbrana jače organizovana i kad se raspolaže sa dovoljno sredstava za forsiranje i oklopnim borbenim sredstvima podešenim za savlađivanje vodenih prepreka. Borbeni poredak u dva ešelona povećava vreme forsiranja, ali je zato pogodniji za prenošenje težišta forsiranja i za brže razvijanje postignutog uspeha. Ovaj poredak će se češće primenjivati pri forsiranju reke iz pokreta, kada je odbrana neprijatelja slabije organizovana a zadatak jedinice dubok, kada su sredstva za forsiranje ograničena i ne raspolaže se oklopnim borbenim sredstvima podešenim za savlađivanje vodenih prepreka; takođe i kad se očekuje masovnija primena nuklearnih udara pa je neophodno imati dovoljno jake snage za zamenu pogodnih jedinica. Borbeni poredak operativnih jedinica pri forsiranju reka načelno bi trebalo postrojivati u dva borbena ešelona. S obzirom na promenljivost sastava i moguću različitu opremljenost, u prvi ešelon bi trebalo određivati tehnički bolje opremljene jedinice, a po potrebi obrazovati i privremene sastave jedinica koje su osposobljene i tehnički opremljene za brzo savlađivanje vodenih prepreka i eksploataciju nuklearnih udara po prelasku reke.

U savremenim uslovima i polazni raspored jedinica za forsiranje se bitno menja. U toku II svetskog rata očekujući rejoni divizija prvog ešelona su se nalazili na 5—7 km, a divizija drugog ešelona 7—12 km od reke. U novim uslovima, zbog opasnosti od nuklearnih udara, te su norme nepodesne. No, nije dozvoljena ni takva dekoncentracija koja bi narušavala kontinuitet napada. Pre svega, udaljenost rejonu prikupljanja, očekujućih i polaznih rejonu, od reke zavisice od pokretljivosti jedinica: ako su motorizovane, očekujući rejoni mogu biti udaljeni od reke 20 do 40 km, ako su delimično motorizovane — 15 do 20 km, a one koje se kreću peške — oko 10 km. Očigledno, motorizovane jedinice mogu lakše izbegavati nuklearne udare, postizati iznenađenje brzom pojavom na mestima gde ih branilac ne očekuje i obezbediti visok tempo napada. Stoga će nepotpuno tehnički opremljene armije biti prisiljene da formiraju grupe privremenog sastava, tehnički najbolje opremljenih jedinica za forsiranje reke, odnosno za stvaranje mostobrana na onostranoj obali.⁵

Kada se reka forsira iz pokreta, zauzimanje polaznog rasporeda jedinica vrši se, kao što je poznato, u toku podilaženja reci pod zaštitom prednjih odreda i prethodnica; ovi će težiti da, u sa dejstvu s partizanskim i vazdušnodesantnim jedinicama, iz pokreta zauzmu postojeće prelaze, na suprotnoj obali ovladaju odgovarajućim mostobranima i održe ih do pristizanja glavnih snaga. Prednji odredi i prethodnice treba da su takvog brojnog i tehničkog sastava koji će im omogućiti da ove zadatke izvrše.

⁵ Razvitak nauke i tehnike se odvija tako brzo da ni ekonomski najrazvijenije zemlje ne mogu jednovremeno preoruzati sve svoje jedinice, jer kada se naoružavanje armije jednim sredstvom završava, drugo savremenije sredstvo se javlja. Naročito je teško ekonomski izdržati promene u skupim tehničkim sredstvima (avijacija, mornarička tehnička sredstva, tenkovi, i sl.).

Vatrena priprema forsiranja zavisice od uslova u kojima se vrši prelaz. Kad se koriste nuklearni udari, artiljerijska i avijacijska vatra dopunjavaće efekte dejstva nuklearnih sredstava. Nuklearni udari, pri forsiranju reke iz neposrednog borbenog dodira, upotrebljavaće se po najopasnijim ciljevima (nuklearnim borbenim sredstvima, oklopnim i drugim rezervama branioca). Pri udarima po snagama branioca koje se nalaze u odbrani na reci, nužno će biti pristupiti uobičajenim taktičkim postupcima kojima će se izbeći vlastiti gubici.

Eksploatacija učinaka nuklearnih udara zavisice od brzine forsiranja reke, a naročito prebacivanja oklopnih borbenih sredstava. Ona će, pored vlastitih tehničkih mogućnosti za prelaz, sve više biti prebacivana vazдушnim putem, što otvara neslućene mogućnosti u savlađivanju vodenih prepreka i eksploataciji učinaka nuklearnih udara u dubini odbrane branioca.⁶

Inžinjerijsko obezbeđenje forsiranja reke u novim uslovima će biti složenije nego do sada. Naime, ako se forsira podvodnim gazom, pred inžinjerijsko izviđanje se postavljaju novi i znatno složeniji zadaci. Ako tenkovi i oklopni transporteri nisu podešeni za savlađivanje vodene prepreke ili se ona ne može savladati podvodnim gazom, broj teških i srednjih tereta za prebacivanje na skelskim mestima prelaza biće znatno veći i to će se negativno odražavati na brzinu i bezbednost forsiranja.

Ranije su inžinjerijske jedinice i sredstva prikupljani na dva do tri dana pre početka forsiranja. U novim uslovima se neće moći tako dugo držati u neposrednoj blizini reke, a da ne bi bili otkriveni i tučeni nuklearnim udarima branioca,⁷ pa ovo vreme treba što više skratiti, a sredstva razmeštati tako da jednim nuklearnim udarom ne bude zahvaćeno više od 1/3 na jednom odseku prelaza.

U uslovima forsiranja reke na širokom frontu retko će biti dovoljno formacijskih sredstava za prelaz, pa će biti nužno prikupljati mesna sredstva a i izrađivati ih od priručnog materijala, ne čekajući za to naređenje. Na mirnijim i užim rekama mogu se pripremiti sve vrste plovničkih sredstava od priručnog materijala, što nije pogodno kod velikih i brzih reka (naročito za prve talase).

Koliko će inžinjerijskih snaga i sredstava biti potrebno za forsiranje⁸ zavisi od konkretne taktičko-operativne situacije, vrste i kvaliteta raspoloživih inžinjerijskih sredstava i borbenih sredstava koja treba prebaciti preko reke, karakteristika reke, zemljišta itd. Ako se raspolaže savremenijom inžinjerijskom tehnikom, plovećim

⁶ U govoru na XXIII kongresu KPSS maršal Malinovski je pored ostalog, istakao mogućnost prebacivanja vazдушnim putem i srednjih tenkova u pozadinu neprijatelja (*Narodna armija* br. 1392 od 8. 4. 1966).

⁷ Za prevoženje jednog parka „bejli“ koji je korišćen za forsiranje reka u II svetskom ratu, treba 90—100 kamiona od 3 tone. Slične su potrebe i za prevozom savremenijih mosnih konstrukcija. Ako se tome doda ljudstvo potrebno za montažu mostova (skela), onda je razumljiva privlačnost takvih ciljeva za nuklearne udare.

⁸ U drugom svetskom ratu diviziji na pravcu glavnog udara je obično dodeljivano oko 150 čamaca, kapaciteta 10 ljudi. Materijal za izradu: 6—8 skela nosivosti 5—6 t, 4—6 skela nosivosti 6—10 t, 3—4 skele nosivosti 40 t i 8—10 pontonirskih četa.

oklopnim transporterima i tenkovima za prelaz reke podvodnim gazom, biće ih potrebno manje, a znatno više ako tenkove i oklopne transportere treba prebacivati na skelskim mestima prelaza.

Organizacija borbenog obezbeđenja forsiranja zavisi od toga da li se ono vrši iz pokreta ili iz neposrednog dodira. Kad je iz pokreta, glavina jedinice se u borbenom obezbeđenju uglavnom oslanja na prednje odrede i prethodnice koje treba osposobiti za taj zadatak. Ako se forsira iz neposrednog dodira i sledi smena jedinica, one koje su se nalazile u neposrednom dodiru ostavljaju deo snaga u ranijim odbrambenim rejonima do zauzimanja polaznog rasporeda jedinice koja vrši forsiranje. Po pregrupisanju i smeni jedinica, dalje borbeno obezbeđenje prelaza primaju na sebe jedinice i vatrena sredstva jedinice koja forsira.

U pogledu protivtenkovske odbrane, masovna oklopna borbeno sredstvo i njihov kvalitet u sastavu pešadijskih združenih jedinica nameću veće probleme i stvaraju šire mogućnosti za organizaciju pt-odbrane na onostranoj obali. Naime, treba očekivati ranije i masovnije protivnapade oklopnih borbenih sredstava branioca na mostobranski ešelon. Zato bi bilo potrebno mostobranski ešelon ojačati efikasnim pt-sredstvima. Kod savlađivanja reka podvodnim gazom, najefikasnije protivoklopno sredstvo biće vlastiti tenkovi. Ako takvih tenkova nema ili se ne mogu upotrebiti, treba koristiti ploveće oklopne transportere za prebacivanje pt-sredstava, sredstava i jedinica za zaprečavanje i što pre na onostranu obalu prebaciti pt-odred, koristeći za tu svrhu prve skele koje se pripreme na skelskim mestima prelaza. Po zauzimanju mostobrana na suprotnoj obali sve jedinice mostobranskog ešelona dužne su da ga odmah utvrde i organizuju za pt-odbranu svim raspoloživim sredstvima. Posebno treba obezbediti mosna, skelska i mesta prelaza podvodnim gazom.

Posle izvršenih priprema i zauzimanja početnog rasporeda, snage branioca na pravcima forsiranja treba uništiti ili neutralisati nuklearnim udarima, artiljerijskom i avijacijskom vatrom i tako obezbediti brzo stvaranje mostobrana i prelaz glavnih snaga i sredstava preko reke. Istovremeno treba izbeći veće gubitke od nuklearnih udara branioca. Da jednim nuklearnim udarom srednje snage ne bi bila zahvaćena dva talasa, talasi se ne bi smeli kretati na rastojanju od jedne ture, kao u II svetskom ratu, već na rastojanju zone sigurnosti od nuklearnih udara srednje snage. Ovo rastojanje ne bi bitnije narušavalo kontinuitet napada ako se forsira motorizovanim i oklopnim jedinicama, no, ako forsiraju jedinice koje se kreću peške, onda usporenost forsiranja treba nadoknaditi prelaženjem reke na širokom frontu i iznenadnim prebacivanjem na onostranu obalu u prvom talasu što jačih snaga (po mogućnosti celog prvog borbenog ešelona).

Posle prelaska glavnih snaga na onostranu obalu, njihova bi dejstva trebalo usmeriti tako da što dublje prodru u neprijateljsku odbranu i spoje se s jedinicama koje dejstvuju u pozadini neprijatelja (vazdušni desanti, partizanske i teritorijalne jedinice) i tako prisile branioca da premešta svoja nuklearna i artiljerijska sredstva.

Tako bi se obezbedio uspešan prelaz II ešelona (rezerve), sredstava za vatrenu podršku i pozadinskih delova. Brzi prodori u dubinu neprijateljske odbrane se mogu ostvariti dejstvom brzopokretnih jedinica, čije će dejstvo biti olakšano rastresitošću neprijateljske odbrane i dejstvom vazdušnodesantnih i partizanskih snaga u pozadini neprijatelja. Tako će se najbolje ostvariti PNHBO jedinica p.i forsiranju reka, jer opasnost od nuklearnih udara predstavlja glavnu smetnju uspešnom forsiranju u eventualnom ratu.

Problem snabdevanja jedinica gorivom, municijom i ostalim materijalnim potrebama, znatno je smanjen povećanjem akcionog radijusa tenkova na 500—700 i više kilometara. Time su stvoreni uslovi da oklopna borbena sredstva mogu voditi borbu bez popune gorivom 25—30 motočasova (2—3 puta više nego tenkovi iz II svet-skog rata). To je nesumnjivo značajno, ali problem snabdevanja materijalno-tehničkim sredstvima još uvek nije rešen, jer se potrebe stalno povećavaju, a to traži nova organizacijska i tehnička rešenja.

Jedinice koje stvaraju mostobran trebalo bi obezbediti materijalno-tehničkim sredstvima i hranom za 2—3 dana i učiniti ih za to vreme nezavisnim od pozadinskih organa. Na taj način će one postati manje glomazne i osetljive na nuklearne udare. Od pozadinskih organa preko reke odmah prelaze sanitetske i remontne stanice, a ostali pozadinski organi treba da izvrše prelaz naredne noći posle forsiranja. Ukoliko se ukaže potreba za municijom ili nekim drugim materijalnim sredstvima, najnužnije količine se mogu prebaciti plovećim oklopnim transporterima, na skelskim mestima prelaza i vazдушnim putem. Kada jedinica izvrši prelaz, dejstva bi se odvijala po već poznatim principima.

Očigledno, forsiranje reke u savremenim uslovima zahteva osavremenjavanje dosadašnjih i iznalaženje novih taktičko-operativnih postupaka, koji će, sa savremenom tehnikom i naoružanjem, omogućiti brže savlađivanje vodenih prepreka i povećan tempo napada u eventualnom ratu.

Pukovnik
Đuro MILEUSNIĆ

PROTIVVAZDUŠNA ODBRANA KOMANDNIH MESTA

O potrebi da se komandna mesta (KM) obezbeđuju od napada iz vazduha postoje, u osnovi, dva gledišta. Jedni, polazeći od važnosti KM i pozivajući se na odredbe nekih zvaničnih borbenih pravila, stavljaju ih u onu grupu objekata PVO¹ koje u svakoj situaciji treba obezbeđivati sredstvima PVO. Drugi smatraju da KM spadaju u one objekte PVO koje imaju najpovoljnije mogućnosti za primenu mera protivvazdušne zaštite (PVZ), da su manje osetljiva na napade iz vazduha, te da će biti ređe izložena dejstvu napadnih sredstava iz vazduha, pa su u načelu protiv izdvajanja posebnih sredstava PVO za njihovu zaštitu i obezbeđenje.

Prvo gledište, izgleda, polazi prvenstveno od značaja i važnosti KM uopšte i pod utiskom, rekao bih, previše naglašanih pravilskih odredbi koje KM svih stepena ubrajaju u red onih objekata PVO koji će najčešće biti napadani iz vazduha, zapostavljajući pri tom i druge elemente od kojih takođe zavisi koliko će koji objekat biti cilj dejstva napadnih sredstava iz vazduha.

Da bi se sagledalo koja će KM i u kom stepenu biti objekti dejstva napadnih sredstava iz vazduha, u sklopu ostalih objekata PVO jedinica (što je osnovno merilo da li će se neki objekat obezbeđivati sredstvima PVO), neophodno je razmotriti neke elemente pomoću kojih se dolazi do zaključka o važnosti i osetljivosti KM i potrebi njihovog obezbeđenja od dejstva i napada iz vazduha.

Koliko će koji objekat biti izložen dejstvu napadnih sredstava iz vazduha zavisi od više faktora, od kojih su najznačajniji: važnost objekata PVO, osetljivost na dejstvo iz vazduha, mogućnost samoodbrane sopstvenim sredstvima PVO i mogućnost primene mera PVZ.

Procenom ovih faktora dolazi se do zaključka u kom stepenu će koji objekat biti izložen napadu iz vazduha i da li ga je neophodno i kojim sredstvima PVO obezbeđivati.

Vажnost KM kao objekata PVO proizlazi iz njihove namene, sastava i veličine, od mesta i uloge sopstvene jedinice u borbenom poretku starije komande — jedinice i od vrste izvođenja borbenih dejstava (napad, odbrana, marš, itd.).

KM svih stepena po svojoj ulozi je veoma važan element od koga umnogome zavisi uspešno izvršavanje zadatka, s tim što KM operativnih i većih jedinica, s gledišta opšteg uticaja na uspeh izvođenja borbenih dejstava širih razmera, imaju neuporedivo značajniju ulogu. Iz toga proističe i njihova veća važnost kao objekata PVO koje će neprijatelj nastojati da uništi ili neutrališe.

¹ Objekat PVO je svaki element borbenog poretka jedinice ili neki drugi element (KM, baza za snabdevanje, objekat na komunikaciji i sl.) koji može biti cilj dejstva napadnih sredstava iz vazduha.

Po svom sastavu i broju KM su veoma jaka (od nekoliko desetina do više stotina ljudi i motornih vozila i veliki broj radio, elektronskih i drugih uređaja). U tom pogledu ona se znatno razlikuju, što određuje i stepen njihove važnosti kao objekata PVO. Upoređujući sastav i veličinu KM raznih stepena dolazi se do zaključka da se brojni odnos kreće od 1:2 do 1:3 u korist KM većeg stepena. Po veličini prostorijske na kojoj se razmeštaju ovaj odnos je još izrazitiji (manja KM se razmeštaju na površini 2—15 km², a veća i na prostorijski do 80 km²).

Iz ovoga logično proizlazi da se KM raznih stepena ne mogu međusobno poistovetiti kao objekti PVO. Veća KM, zbog svoje važnosti i uloge, biće češće objekti dejstva napadnih sredstava iz vazduha pa ih je potrebno uvrstiti u grupu objekata PVO koje treba braniti borbenim sredstvima PVO (lovačkom avijacijom, PAR, PAA). Manja KM ne mogu imati ovakav tretman, jer je mala verovatnoća da će se za njihovo uništenje (neutralisanje) masovnije angažovati napadna sredstva iz vazduha.

Ovakav zaključak se nameće ne samo zato što se značaj i važnost manjih KM ne može uporediti s većim KM, nego i zato što su KM taktičkih jedinica najčešće razmeštene u zoni mogućeg dejstva sredstava podrške sa zemlje (klasična i raketna artiljerija), pa se načelno za uništenje (neutralisanje) takvih objekata neće angažovati napadna sredstva iz vazduha, što nije slučaj sa većim KM. Ako i bude dejstva iz vazduha po ovim KM to će biti dejstva slabijeg intenziteta, najčešće ispoljena povremenim dejstvom malih grupa i slobodnim lovom lovačko-bombarderske i lake borbene avijacije i helikoptera protiv kojih je „nerentabilno“ odvajati posebna borbeno sredstva PVO.

Međutim, samo važnost objekta PVO nije presudni činilac za angažovanje napadnih sredstava iz vazduha. Napadač koji planira i određuje snage i ubojna sredstva za uništenje (neutralisanje) nekog objekta, razmatra i ceni i njegovu osetljivost i druge karakteristike, određujući pri tom odgovarajuća napadna i ubojna sredstva kojima se može postići najveći efekat dejstva.

KM se razmeštaju na prostorijski relativno velike površine. Rejoni razmeštaja KM obično se nalaze na težišnim pravcima dejstava sopstvenih jedinica i u zahvatu komunikacija. U svom sastavu imaju više različitih objekata — elemenata — koji po svojoj važnosti i drugim osobinama predstavljaju posebne objekte napada iz vazduha. Rejoni razmeštaja KM lako se otkrivaju zbog intenzivnog radio-saobraćaja i relativno velikog komuniciranja ljudstva i motornih vozila, što predstavlja preduslov za angažovanje protivničkih napadnih sredstava iz vazduha. No, KM imaju velike mogućnosti izbora najpovoljnijih rejonu razmeštaja koji im pružaju dobre uslove za primenu mera PVZ. Ona imaju mogućnosti da svoje premeštanje planiraju i izvedu u vremenu najmanjeg intenziteta dejstva iz vazduha (noću i po lošim vremenskim uslovima, sporednijim i dobro pokrivenim putevima — zemljištem), čime se u znatnoj meri umanjuje mogućnost efikasnog dejstva napadnih sredstava iz vazduha.

Osetljivost KM na napade iz vazduha. Izloženost dejstvu iz vazduha ne zavisi samo od važnosti objekata PVO nego i od njihove osetljivosti. Dva, po sastavu i veličini ista objekta PVO (u ovom slučaju dva KM istog stepena), ako izvršavaju isti zadatak i u istom vremenu, po važnosti mogu biti slični, ali s gledišta osetljivosti na napad iz vazduha mogu imati različiti stepen osetljivosti, što u znatnoj meri predodređuje koliko će određeni objekti biti cilj dejstva napadnih sredstava iz vazduha.

Kod dva ili više po važnosti sličnih objekata PVO, a pri različitom stepenu osetljivosti na dejstvo iz vazduha, pre će se i sa većim intenzitetom napadati onaj objekt PVO koji je osetljiviji i po kome se istim snagama postiže veći efekat dejstva. Ovo treba imati u vidu pri određivanju sredstava PVO za obezbeđenje objekata od dejstva iz vazduha, pa bi sredstva PVO trebala najmasovnije angažovati za zaštitu onoga objekta koji je u određenoj fazi borbenih dejstava najosetljiviji na napade iz vazduha.

Stepen osetljivosti KM na napad iz vazduha određuje se procenom izvesnih činilaca koji umanjuju ili povećavaju ovu osetljivost. To se postiže procenom vrste i sastava KM, mogućnošću primene mera PVZ, mogućnošću samoodbrane sopstvenim sredstvima PVO, procenom otpornosti objekta PVO i dr.

KM se, u osnovi, sastoji od tri grupe različitih objekata PVO (ljudstva, radio i elektronskih uređaja i motornih vozila), čija osetljivost na napade iz vazduha nije podjednaka u svim situacijama i fazama borbe.

Ljudstvo ima najpovoljnije mogućnosti za primenu mera PVZ. Radne grupe operativnog dela su po sastavu male, razmeštaju se rastresito u zaklone i skloništa i veoma se lako mogu maskirati. Brzo se i za relativno kratko vreme mogu fortifikacijski utvrditi, a kad to nije moguće, uz pravovremeno uzbunjivanje, mogu se uspešno i brzo koristiti reljefom i pokrivenošću zemljišta, čime se znatno umanjuje efekat izviđanja i dejstva iz vazduha.

Osetljivost ovog dela KM najviše je potencirana mnoštvom raznih šatora i sličnih objekata, te prilaznih puteva i staza, kao i čestim saobraćajem kurira i motornih vozila, pa se, tamo gde nema maskirne i druge discipline, izviđanjem i osmatranjem iz vazduha i sa zemlje rejonu KM veoma lako otkrivaju, posle čega mogu biti i ciljevi napada iz vazduha. Za vreme premeštanja i postavljanja KM na otkrivenom i prethodno nepripremljenom mestu, osetljivost KM je dosta velika.

Radio, radio-relejni i telegrafsko-telefonski centri i drugi elektronski uređaji predstavljaju drugu grupu objekata, koji se ističu po svojoj osetljivosti na dejstvo iz vazduha. KM su dobrim delom zasićena ovim sredstvima (svaki od ovih centara ima desetine ili više desetina raznih uređaja), čija je otpornost na sve vrste ubojnih sredstava veoma mala. Veliki broj raznovrsnih i često po nekoliko, pa i do 15 metara visokih antena i lengeru pružaju povoljne mogućnosti da se izviđanjem (osmatranjem) iz vazduha i sa zemlje odrede rejonu KM. Goniometrisanjem rada radio-predajnika i drugim načinom elektronskog izviđanja moguće je odrediti mesta ovih uređaja, a

preko njihovog broja i jačine emitovanih talasa približno veličinu i stepen KM. Fortifikacijsko uređenje zaklona i skloništa za radio-uređaje, a naročito za one koji su ugrađeni na motorna vozila, iziskuje dosta vremena i radne snage, što je skoro nemoguće obezbediti uvek i u svim borbenim uslovima.

Osetljivost ovog dela KM znatno je manja ako se pravovremeno i dosledno sprovedu sve mere PVZ (rastresit raspored, maskiranje, ukopavanje, uzbunjivanje, ograničavanje rada radio-predajnika, sprovođenje discipline saobraćaja i kretanja, itd.), čija je primena obavezna u svim situacijama.

Motorna vozila, kao treća grupa objekata na KM, po broju i važnosti za opsluživanje i transport KM predstavljaju objekte značajne važnosti, čijim bi se uništenjem — oštećenjem uticalo na uspešno funkcionisanje i rad KM. Motorna vozila u rejonu razmeštaja KM imaju povoljne mogućnosti da zauzmu rastresit raspored i koriste mere prirodnog i veštačkog maskiranja, zaklone, itd., te im je osetljivost na napade iz vazduha neznatna. No, kada se KM premeštaju u toku dana i ako se motorna vozila nađu u rejonu ukrcajanja (iskrcavanja) ili u pokretu, tada predstavljaju najprivlačnije objekte za napad iz vazduha i veoma su osetljiva na sve vrste ubojnih sredstava. Ova osetljivost je potencirana i time što su ona, u ovoj fazi, opterećena i drugim sredstvima KM (radio-elektronskim i drugim uređajima i ljudstvom), pa postaju najrentabilniji ciljevi napada iz vazduha.

Ovakva osetljivost pojedinih elemenata KM dovodi do zaključka da su, u okviru KM, najosetljiviji objekti za napad iz vazduha radio-relejni i radio-centri po kojima treba očekivati najveći intenzitet dejstva napadnih sredstava iz vazduha određenih za dejstvo po KM. Koliko će, u kom stepenu i kojim napadnim sredstvima iz vazduha KM biti izloženo dejstvu zavisi, pored ostalog, i od mogućnosti angažovanja ovih neprijateljskih sredstava.

Polazeći od relativno velikog broja važnih objekata u borbenom, operativnom poretku jedinice koja se napada i od potrebnog broja napadnih sredstava iz vazduha da bi se neutralisao neki element b/p (na primer, za neutralisanje samo jedne artiljerijske grupe jačine dva diviziono potrebno je oko 40 avio-poletanja), realno je očekivati da neprijatelj nikada neće moći angažovati toliko napadnih sredstava iz vazduha da bi mogao vršiti udare po svim ili po većem broju objekata. Stoga će napad iz vazduha usmeriti na one objekte — elemente rasporeda, čijim uništenjem (neutralisanjem) obezbeđuje najefikasniju podršku sopstvenih trupa, a koje drugim sredstvima podrške sa zemlje to ne može postići. Zato je veoma važno procenom mogućnosti angažovanja neprijateljskih napadnih sredstava iz vazduha doći do zaključka koliko se tih sredstava (avio-poletanja) dnevno može očekivati u zoni dejstva određene jedinice i koji su to objekti koji po važnosti i osetljivosti dolaze u obzir za napad iz vazduha. Izdvojene objekte treba poredati po važnosti, tj. po tome koliko će koji objekat i kakvim intenzitetom biti izložen napadu iz vazduha. Prioritet PVO treba dati objektima na koje očekujemo najbrojnije napade iz vazduha. Pri

tome treba imati u vidu da se važnost objekata PVO u pojedinim fazama borbenih dejstava može menjati, što iziskuje i potrebu manevra sredstvima PVO.²

Obezbeđenje KM od napada iz vazduha. S gledišta taktičko-tehničkih osobina i mogućnosti borbe protiv napadnih sredstava iz vazduha, borbeno sredstvo PVO mogu se podeliti u četiri vrste — grupe: LA, SPAA, PAR i LPAA. Najefikasnija PVO jednog objekta postiže se ako se brani svim vrstama ovih sredstava PVO, što će za KM bilo kog stepena to biti ređe. Međutim, veća KM biće svojim rasporedom u operativnom poretku jedinice veoma često obuhvaćena zonom dejstva ovih sredstava ili nekih od njih, koja će biti namenjena za PVO zona ili pojedinih objekata (raketnih i artiljerijskih grupa, oklopnih i protivoklopnih rezervi, borbenih ešelona, rejona prikupljanja većih jedinica i važnijih saobraćajnih i drugih čvorova) — bilo svojih ili sredstava jedinica PVO pretpostavljene komande.

Organizacija PVO komandnih mesta sredstvima PVO, za borbu protiv napada iz vazduha sa srednjih (2.000—6.000 m) i velikih (preko 6.000 m) visina (LA, PAR i SPAA), vrši se po opštevažećim načelima upotrebe ovih sredstava za bilo koji objekat PVO, te se njihova upotreba i način angažovanja ovde neće tretirati.

Polazeći od nekih karakteristika KM kao objekata PVO (više manjih, ali značajnih objekata, fortifikacijski dobro ukopanih, maskiranih i razmeštenih na velikoj prostoriji), kao i od načela napada LBA koje primenjuje pri dejstvu na ciljeve ovakvih karakteristika (napad iz brišućeg leta i poniranje sa manjih visina), može se zaključiti da je LPAA, još uvek, najefikasnije sredstvo za PVO ovakvih objekata, te će se verovatno najčešće primenjivati pri obezbeđenju KM, odnosno pojedinih elemenata KM.

Za uspešno obezbeđenje objekata PVO od napada sa malih visina potrebno je oruđa LPAA grupisati kružno oko objekta PVO ili to grupisanje ostvariti na najverovatnijim pravcima napada LBA, postavljajući ih tako da se avion uništi pre nego što otkaçi ubojna sredstva, odnosno otvori vatru po objektu obezbeđenja. Ovo se postiže procenom objekta PVO i poznavanjem načina napada i primene manevra aviona pri dejstvu na takav objekat, tj. određivanjem borbenog kursa aviona dok pilot nišani. Za elemente KM koji će biti napadani iz poniranja, projekcija tačke uvođenja u napad (poniranje) biće na udaljenju od objekta (cilja) napada na oko 2.000 m, a projekcija tačke otkaçinjanja ubojnih sredstava na oko 1.000 m. Pri napadu iz brišućeg leta projekcije ovih tačaka biće znatno bliže objektu napada.

² U početnim borbenim dejstvima KM ne mora biti prioritetni objekat napada z vazduha. Međutim, u pojedinim prelomnim situacijama (početak gonjenja, susretna borba, izvlačenje, prelaz preko reke), kao i posle izvršenog nuklearnog udara, ono može biti osnovni cilj napada neprijateljske avijacije i drugih napadnih sredstava iz vazduha.

Ako KM bude napadala LBA uz primenu nuklearnih borbenih sredstava, a zavisno i od drugih okolnosti, nisu isključeni i drugi načini napada (napad iz horizontalnog leta, napad iz brišućeg leta sa propinjanjem), kada gornje norme za udaljenje VP ne bi odgovarale.

Pri određivanju važnosti i potrebe obezbeđenja pojedinih elemenata KM može se poći od pretpostavke da napadač neće imati nikada takve mogućnosti ni potrebe da angažuje toliko sredstava iz vazduha da tuče svaki element na jednom KM. Zato će snage koje bude angažovao za napad na KM upotrebiti za dejstvo po onom elementu čijim se uništenjem (neutralisanjem) za najduže vreme isključuje mogućnost uspešnog rukovođenja borbenim dejstvima.

Polazeći od ranije izloženih karakteristika i osobina pojedinih elemenata KM, realno je zaključiti da bi najverovatniji objekti napada LBA bili radio i radio-relejni centri, čijim neutralisanjem se isključuje uspešno rukovođenje potčinjenim jedinicama. Ostali elementi KM, s gledišta osetljivosti i rentabilnosti napada iz vazduha, predstavljaju drugorazredne ciljeve po kojima ne treba očekivati masovnije dejstvo avijacije.

S obzirom na relativno velike površine na kojoj se KM razmeštaju i na međusobno udaljenje pojedinih elemenata (2—8 km), kao i na ograničene mogućnosti LPAA (poluprečnik zone uspešnog dejstva 2—5 km, zavisno od kalibra oruđa), to se pri organizaciji PVO ovim sredstvima ne može računati na obezbeđenje KM kao celine, već treba pribegavati obezbeđenju onih elemenata koji će najverovatnije i najčešće biti ciljevi napada iz vazduha. Organ PVO, procenom važnosti i osetljivosti pojedinih elemenata KM i procenom mogućnog angažovanja i načina dejstva LBA neprijatelja, dolazi do zaključka koji će element biti osnovni cilj napada iz vazduha, kojim intenzitetom i kojim načinom napada, posle čega predlaže opštevojnom komandantu angažovanje i način upotrebe sredstava PVO za obezbeđenje KM.

Polazeći od iznetih karakteristika KM uopšte, kao i od pretpostavke o mogućem angažovanju i dejstvu napadnih sredstava iz vazduha po njima, mogu se izvući neki zaključci o tretmanu KM kao objekta PVO i o potrebi njihovog obezbeđenja od napada iz vazduha:

u borbenom operativnom poretku jedinice postoji više, po značaju i ulozi, važnih objekata (elemenata operativnog poretka i dr.) za čije će uništenje (neutralisanje) biti angažovana napadna sredstva iz vazduha (raketne i artiljerijske grupe, oklopne i protivoklopne rezerve, borbeni ešloni, KM, baze za snabdevanje, objekti na komunikacijama i dr.). Ako ove objekte kategorišemo po važnosti, osetljivosti i verovatnoći koliko će koji od njih biti objekat napada iz vazduha, veće KM često će pripasti grupi objekata PVO koje treba obezbeđivati od dejstva iz vazduha. Manja KM retko će kada biti izložena masovnijem dejstvu napada LBA, te ne bi ni bilo potrebno odvajati posebna sredstva PVO za njihovo obezbeđenje;

s obzirom na neke opšte karakteristike KM kao objekta PVO, realno je pretpostaviti da protivnik neće nikada angažovati toliko napadnih sredstava iz vazduha da bi ostvario dejstva po svim elementima KM. Najverovatnije je da će snage određene za dejstvo po KM, ukoliko se dejstvo ispoljava klasičnim ubojnim sredstvima, usmeriti po najvažnijem i najosetljivijem elementu (radio i radio-relejnem centru), čijim se neutralisanjem za najduže vreme isključuje mogućnost komandovanja i rukovođenja borbenim dejstvima;

kako se dejstvom klasičnih ubojnih sredstava (raketnim zrnima, atomskim bombama i topovsko-mitraljeskom vatrom), po malim i dobro ukopanim ciljevima, postiže veoma mali efekat, realno je očekivati da će veća i značajnija KM, a naročito u kritičnim fazama borbenog dejstva, biti češće neutralisana napadom iz vazduha uz primenu nuklearnih i hemijskih borbenih sredstava, što će imati određenog uticaja na način njihovog obezbeđenja sredstvima PVO i na primenu mera PVZ;

iako se rejoni KM lako otkrivaju (goniometrisanje, osmatranje sa zemlje i iz vazduha), karakteristike pojedinih objekata napada iz vazduha na KM su takve da predstavljaju male i „tačkaste“ ciljeve napada koji nameću određeni režim leta i način napada LBA (napad sa malih visina i manjim brzinama), što ide u prilog mogućnosti uspešnijeg dejstva određenih sredstava PVO;

KM imaju više elemenata koji sami za sebe čine posebne objekte za PVO sa malih visina. Za uspešno obezbeđenje većih KM kao celine bile bi potrebne velike snage LPAA (oko desetak baterija), pa, s obzirom na potrebu obezbeđenja i drugih važnih objekata u jedinici, kao i polazeći od pretpostavke o mogućnom angažovanju napadnih sredstava iz vazduha za dejstvo po KM, to ne bi bilo celishodno činiti. Zato bi trebalo solidno obezbediti onaj element KM koji će biti najviše izložen dejstvu iz vazduha;

KM imaju veoma povoljne mogućnosti za primenu mera PVZ (rastresit raspored, ukopavanje, maskiranje, obmanjivanje, uzbunjivanje, premeštanje noću i po lošim vremenskim uslovima itd.), čime postaju malo osetljiva na dejstva iz vazduha klasičnim ubojnim sredstvima. Polazeći od ovakve konstatacije trebalo bi usvojiti da se solidnom primenom mera PVZ najefikasnije ostvaruje zaštita KM od napada iz vazduha, koja se ne može zameniti ni angažovanjem većeg broja borbenih sredstava. Mere PVZ trebalo bi da čine osnovu PVO, jer nikada neće biti toliko borbenih sredstava da bi se od napada iz vazduha obezbedili svi elementi KM.

Pukovnik
Vladimir STOJANOVIĆ

NOĆNA BORBA PEŠADIJE UZ PRIMENU ELEKTRONSKIH SREDSTAVA

O iskustvima i poukama iz noćnih borbi u proteklim ratovima dosta je pisano, ta su pitanja i teoretski obrađena, a i naučno su objašnjeni fiziološko-psihološki uticaji noći na čovekovu delatnost i postupke u borbi. Poseban interes pokazan je za iskustva onih armija koje su, u prošlom ratu, noć češće koristile za borbena dejstva nego dan (ovo je prvenstveno karakteristika armija koje su vodile oslobodilački rat, a naročito naše NOVJ čije su jedinice, u principu, maršovale danju, a napadale u ponoć, pred svitanje ili u zoru). Zbog poznatih karakteristika eventualnog rata, noćna dejstva dobijaju prioritet u teoretskim razmatranjima, uz istovremeno nastojanje da se, primenom tehničkih sredstava, noć „pretvori” u dan. Noć prestaje da bude pouzdan zaštitnik u borbi.

Brz razvoj tehnike, a naročito elektronike, danas je već gotovo doveo do toga. Skoro se u svim armijama jedinice opremaju i obučavaju za noćna borbena dejstva, a u nekim razvijenim armijama zapadnih zemalja formiraju se i obučavaju specijalne jedinice za borbu protiv oslobodilačkih, partizanskih snaga. No, koliko god tehnika bila savršena, noć se u dan ne može pretvoriti, a posebno je teško noću osloboditi čoveka određenih psihičkih i fizioloških pojava (strah, nelagodnost, dezorijentacija, umor i sl., kao i svojstvo elektronskih, optičkih i drugih sprava da osmatraju samo uski pojas zemljišta, te nemogućnost da se fizički podnese njihovo dugo korišćenje i sl.). Pored toga, još je neizvesno kad će takvih sprava biti toliko da bi se njima snabdeli svi vojnici. No, izvesno je da su elektronska sredstva, namenjena noćnim dejstvima, višestruko povećala domet i osetljivost prirodnih čula.

Danas postoje mnogobrojna (po vrstama i količini) elektronska sredstva namenjena izviđanju, osmatranju, kretanju, upravljanju vatrom i komandovanju u svim borbenim uslovima. Može se reći da su ta sredstva revolucionisala tehniku, a time i taktiku noćne borbe. Uglavnom postoje četiri principijelno različite grupe elektronskih sredstava: uređaji koji rade na principu infracrvenih talasa, radari za taktičko izviđanje, mikrosezimčki izviđački uređaji i televizija.

Poznato je da infracrveni talasi (IC-zraci) po talasnoj dužini zauzimaju prostor između superkratkkih radio-talasa (od 750 mikrona) i crvene vidljive svetlosti (do 0,76 mikrona). Za ljudsko oko su nevidljivi, zrači ih svako telo sa temperaturom iznad apsolutne nule, a sa porastom temperature objekta povećava se i intenzitet zračenja i frekvencija.¹ Do danas su mnogostruko iskorišćeni u vojne i druge svrhe.

¹ Na primer, čovečije telo zrači dosta intenzivno IC-zrake talasne dužine od 9,33 mikrona, a električne sijalice, čija žarna nit dostiže toplotu

Na bazi IC-zraka stvoreni su mnogi uređaji, koji se dele na aktivne i pasivne. U opremi armija nalaze se toplopelengatori za otkrivanje ciljeva, sistemi za navođenje projektila na cilj na bazi IC-zraka koje zrači cilj ili sopstvenih koji se reflektuju od cilja, uređaji za vezu i signalizaciju, za noćnu vožnju borbenih i drugih vozila, za noćno gađanje iz pešadijskog, artiljerijskog i tenkovskog naoružanja, za osmatranje bojišta, za fotografisanje, blizinski upaljači i drugi. Najmasovniji su aktivni IC-uređaji taktičke namene (njima su opremljene taktičke jedinice), koji koriste deo opsega IC-spektra od 0,76 do 1,2 mikrona. Njihovi farovi su snabdeveni i specijalnim IC-filterima (propuštaju IC-zrake određenih talasnih dužina, a sprečavaju prolaz vidljive svetlosti).²

Prema dometu dele se na: uređaje velikog dometa (na moru do 4.000 m, a na kopnu do 2.000 m), čija je osnovna namena osmatranje bojišta; uređaje srednjeg dometa (na moru 1.500 m, a na kopnu 800 m), s namenom za osmatranje bojišta i neposredno gađanje artiljerijskim oruđima; i uređaje malog dometa (do 200 m), namenjene za gađanje iz streljačkog naoružanja, osmatranje i noćnu vožnju borbenih i drugih vozila (ovi poslednji su najmasovniji; u nekim armijama i streljačka — moto-pešadijska odeljenja su snabdevena sa 1—2 uređaja za noćno gađanje iz puške, puškomitraljeza, automata ili ručnog bacača).

Taktički aktivni IC-uređaji omogućavaju potpuno jasno osmatranje terena u granicama vlastitog dometa, otkrivanje i uočavanje ciljeva, precizno nišanje (IC-cev — prijemnik je sinhronizovan sa cevi oružja — oruđa i služi kao precizan nišan), brzo i sigurno kretanje po mraku ljudi i vozila, a uz to im je konstrukcija prosta, jednostavni su za rukovanje i otporni. Međutim, obuka u privikavanju na IC-sliku, ocenu odstojanja, raspoznavanje ciljeva, gađanje i uopšte efikasno korišćenje u borbi je duža i teža, ali se treningom uspešno savlađuje.

Nedostaci IC-uređaja jesu: IC-zraci se prostiru strogo pravolinijski pa je svaka neravnina na zemljištu, mrtvi ugao, rov, kamen, drvo i sl. efikasna zaštita od IC-osmatranja; oni se prelamaju (odbijaju) i od materijalnih čestica kad je vazduh njima zasićen (magla, kiša, dim i sl.), pa se efekat osmatranja jako smanjuje; svetle, ravne (glatke) i suve površine jače reflektuju ove zrake nego tamne, neravne i vlažne; ukoliko je kontrast cilja i njegove okoline manji, cilj se utoliko teže uočava (ako su u pitanju iste ili slične boje, IC-

od 2.500° do 4.000°C zrače pored vidljive svetlosti, daleko intenzivnije IC-zrake od čoveka (na talasnim dužinama od 0,76 do 1,2 mikrona).

² Uproščeno, njihovo dejstvo izgleda ovako: IC-reflektor zrači IC-zrake u prostoru svog telesnog ugla, zraci padaju na objekte — predmete, odbijaju se od njih, a jedan deo odbijenih IC-zraka pada na objektiv prijemnika (foto-katodu). Kroz katodnu cev od objektiva počinje emisija elektrona u ritmu dolazećih IC-zraka, koja, pod pritiskom visokog napona, dobiva ubrzanje do fosfornog ekrana na kojem se zatim transformiše (formira) slika vidljiva za ljudsko oko. Kroz okular katodne cevi (prijemnika) čovek posmatra sliku, ali sa utiskom da posmatra stvarni prostor (objekt), sa svim dimenzijama. (Tehnički proces stvaranja slike, kao i drugi podaci o IC-uređajima, detaljnije su objašnjeni u članku potpukovnika, dipl. inž. Branka Rakočevića *IC-uređaji u noćnim dejstvima*, *Vojno delo* br. 4/1963).

-osmatranje biće manje efikasno). Ipak, najozbiljniji nedostatak aktivnih IC-uređaja je taj što jedni druge lako otkrivaju: kad jedan IC-uređaj uključi reflektor radi osmatranja terena, drugi (sa suprotne strane), uključujući samo prijemnik (bez sopstvenog IC-zračenja), može da ga otkrije i, ako je spregnut s oružjem (što je najčešće), da precizno dejstvuje po njemu. Postoje i IC-detektori koji ne zrače, a služe za otkrivanje aktivnih IC-uređaja da bi se po njima dejstvovalo ili da bi se izbegao prostor njihovog osmatranja i gadanja. IC-detektori su najčešće džepnog formata, u obliku busole.

Pored klasičnog radara za otkrivanje ciljeva u vazduhu i na moru na velikim odstojanjima, postoje i radari za taktičko izviđanje, koji su poslednje vreme privukli veliku pažnju.³ Osnovna namena im je da na zemljištu, na relativno bliskim odstojanjima, otkrivaju ciljeve koji se kreću pod zaštitom mraka, magle ili dimne zavese. Ovi su radari gotovo minijaturni (težine 4—30 kg), a prenose ih pojedinci koji njima i rukuju. Oni ne daju vizuelni odraz cilja na ekranu, već rade na principu „Doplerovog efekta“.⁴

Radari za taktičko izviđanje omogućuju otkrivanje pojedinaca u pokretu na odstojanjima od 50 m do 3,5 km,⁵ a motorna vozila i grupe vojnika otkrivaju na odstojanjima od 7 km (spominju se i novi tipovi sa dometom izviđanja i do 35 km). Poslednjih godina mnogobrojni tipovi ovakvih radara proizvode se u većim količinama i uvode u naoružanje pešadijskih, moto-pešadijskih i tenkovskih četa. U upotrebi je i prenosni taktički radio-goniometar kojim se otkriva lokacija radio-stanice na prednjem kraju (u bližoj taktičkoj dubini).

Dobre strane ovih radara su što omogućavaju izviđanje u svako doba, kroz maglu i dimnu zavesu, domet im je zadovoljavajući, sa dobro obučenom posadom uočavaju razlike — specifičnosti ciljeva i do njih određuju odstojanja, a lagani su i pogodni za prenos i transport.

Nedostatak je što im se talasi prostiru pravolinijski (ne mogu osmatrati u mrtvim uglovima i iza objekata na zemljištu), što ot-

³ Na primer, u opremi nekih armija nalazi se radar za otkrivanje položaja minobacača, koji određuje odstojanje i pravac dveju tačaka na penjućem kraku putanje mina oruđa čiji se vatreni položaj traži. Istovremeno se određuje i vreme između dva merenja. Iz tih podataka i prethodno određenih elevacionih uglova može se u roku od 30 sekundi odrediti vatreni položaj traženog minobacača.

⁴ Radar zrači snop elektromagnetnih talasa određene frekvencije. Kada se u radarskom snopu nađe pokretni cilj, elektromagnetni talasi koji se od njega odbijaju dobiće izvesnu promenu frekvencije (zavisno od oblika, veličine i brzine kretanja cilja); ta promena frekvencije je nosilac indikacije o cilju. Primljenu frekventnu razliku (promenu) talasa radar pretvara obično u zvučne signale (šum, trenje, zujanje), karakteristične za taj cilj. Zvuci se reprodukuju u slušalicama (zvučniku), a pomoću posebne skale radarista istovremeno ocenjuje (čita) odstojanje do cilja.

⁵ Koliko ovi radari mogu biti precizni, vidi se iz podataka da neki njihovi tipovi, na odstojanju do 2 km, razlikuju jasno muškarca od žene (razliku određuju pomoću brzine i dužine koraka), a na približno istim odstojanjima mogu odrediti da li se čovek kreće, širi ili podiže ruke, saginje ili obavlja neki drugi rad. Svakako, za indentifikaciju ovako preciznih podataka uslov je da je radarist dobro obučen i izvežban.

krivaju samo pokretne ciljeve, pa je moguća obmana lažnim pokretnim ciljevima (makete, maske, i sl.). Zatim, njih je moguće uspješno ometati drugim radarima iste ili specijalne (ometačke) namene, a i obuka posade je duga i teška.

Odavno su poznata i široko primenjena sredstva zvukovnog izviđanja u artiljeriji, namenjena da otkrivaju vatrene položaje artiljerije protivnika. U mornarici se ova sredstva odavno i obimno koriste (za izviđanje, navigaciju, vezu i dr.), zahvaljujući i osobini zvuka da se kroz morsku vodu širi oko 4,5 puta brže nego kroz vazduh i doseže daleko veće domete. Danas se, međutim, masovno proizvode i usavršavaju mikrosezmički izviđački uređaji sa namenom da na vreme otkrivaju sve aktivnosti na bojištu.⁶ Koristi ih, uglavnom, branilac (koji miruje) da bi na vreme otkrio aktivnosti i namere napadača. Ovi uređaji su vrlo osetljivi: mogu od mnoštva različitih i vrlo slabih treperenja (vibracija) zemljine površine da izdvoje karakteristične (koje proizvode ciljevi na bojištu), da ih pojačaju do potrebne granice i odrede pravac i odstojanje njihovog izvora.⁷

Dobre strane ovih aparata su njihov mali obim i težina (veličina kutije konzerve, težina oko 1/2 kg), veoma su otporni na udar i sl. (za uništenje potreban je direktan pogodak zrna), proizvode se serijski i nisu skupi; iz tih razloga, a i kao pouzdano sredstvo za kontrolu na bojištu i zaštitu od iznenađenja, veoma su pogodni za branioca. Nedostatak im je što se lažnim pokretima, radovima i sl. na više pravaca i mesta mogu obmanuti, odnosno mogu se dobiti lažni podaci o namerama protivnika.

Četvrta, i u budućnosti verovatno najznačajnija grupa elektronskih sredstava za noćna dejstva, jeste televizija. U njenom usavršavanju da snima pri slaboj vidljivosti (oblačnost, magla i sl.) i noću učinjen je, u poslednje vreme, kvalitetan napredak, pa bi se mogli očekivati i značajni rezultati. Danas se primena ove televizije još nalazi u eksperimentalnoj fazi pretpostavlja se da je vrlo skupa, pa je teško govoriti o njenoj masovnoj upotrebi i značaju u noćnim borbenim dejstvima.

IC-uređaji, radari i mikrosezmički uređaji koristili bi se u noćnoj borbi integrisano, tj. nadopunjavali bi se po jedinstvenom planu, kako bi se onemogućilo iznenađenje od strane protivnika, a sopstvena dejstva učinila efikasnijim i celishodnijim. IC-uređaji, radari i televizija podešavaju se i koriste i za izviđanje iz vazduha (avion i helikopter) i, po nekim iskustvima, pokazali su se vrlo efikasnim u otkrivanju noćnih pokreta i rasporeda trupa na zemljištu.

⁶ Pomoću mikrosezmičkih uređaja mogu se konstatovati: eksplozije na zemlji, sve vrste zemljanih radova (kopanje zaklona, postavljanje prepreka i sl.), kretanje motornih vozila — guseničara i sa gumenim točkovima, pokreti smučara i pokreti pešaka.

⁷ Uglavnom rađe na principu korišćenja vibracije kristala. Kristali ovih uređaja, pobodeni na zemlju, vibriraju rezonantno (u ritmu) sa vibracijama u njoj, što se dalje u uređaju pretvara u struje koje se odvajaju (selektiraju potrebne) i pojačavaju do čujnosti (čitljivosti). Mogućnosti izviđanja su im znatne: pešaka koji slobodno hoda otkrivaju na odstojanjima do 500 m, a kretanje motornih vozila do 10 km.

Kako će ova sredstva uticati na taktičke postupke u noćnoj borbi, odnosno u kojoj će se meri i na koji način ti postupci prilagođavati uslovima koji će nastati primenom ovih sredstava, razmotriće se kroz neka mišljenja i predloge o mogućnim rešenjima u nekim taktičkim radnjama (osvrćući se samo na pešadiju).

Izviđanje. Potpunost i tačnost noćnog izviđanja u novim uslovima još izrazitije se ističe kao jedan od osnovnih preduslova za uspeh u noćnim dejstvima. Pored podataka o jačini i namerama protivnika, njegovim položajima, vatrenom sistemu, fortifikacionom uređenju, itd., sada izviđanjem treba otkriti i tačan raspored pomenutih elektronskih sredstava, a naročito IC-uređaja, da bi se blagovremeno neutralisala ili izbegli prostori njihovog osmatranja i precizne vatre.

U pešadiji izviđanje noću verovatno bi dalo najbolje rezultate ako se izvodi patrolama od 2 izviđača. Iz psiholoških i drugih razloga nije preporučljivo da se u izviđanje upute pojedinci, mada bi to bilo najefikasnije, a veće grupe stvaraju protivniku daleko povoljnije uslove da ih pre otkrije (radarima i mikroseizmičkim uređajima) i da im onemogući izvršenje zadatka.

Za izviđače su najpogodniji vojnici sa izrazito izoštrenim čulima i ranije stečenim navikama za noćne delatnosti (lovci, ribolovci, noćni čuvari, šumski radnici, carinici i pojedinci sa sela, naročito iz brdskih predela), prethodno dobro obučeni i upoznati s elektronskim sredstvima za noćna dejstva. Treba obezbediti da za noćno izviđanje budu fizički i psihički pripremljeni, a (ako postoje mogućnosti) obavezno ih snabdeti i nekim elektronskim sredstvom (u prvom redu IC-detektorom džepnog formata, kao i mikroseizmičkim uređajima). Dok su na zadatku, izviđače treba rasteretiti opreme koja ih može demaskirati, a snabdeti ih samo najneophodnijom koja će bojom biti prilagođena okolini, lagana i bešumna. Kretanje izviđača postaje daleko teže: brisani (otvoreni) prostor se mora uvek izbeći, a za kretanje koristiti zadnje nagibe, udolja, mrtve uglove, jaruge i šumu, s tim što hod izviđača i tada, u gumenjoj ili platnenoj obući, mora biti lak i elastičan. Tamo gde ne postoje ovi zemljišni uslovi za zaštitu od radarskog i IC-izviđanja, gde se mora savladivati otvoren prostor, treba puzati vrlo usporeno, bešumno, što treba posebno uvežbavati. Dok izviđaju, izviđači treba da su zaklonjeni i maskirani u skladu s okolinom.

U eventualnom ratu verovatno će biti česta i efikasna nasilna noćna izviđanja pomoću odeljenja, voda i čete. Pored opštih podataka o protivniku i zemljištu biće nužno da se obavezno prikupe i detaljni podaci o rasporedu njegovih elektronskih sredstava. Protivnik će pod utiskom da je napadnut, tada verovatno aktivirati elektronska sredstva i pružiti mogućnost da se otkriju. Pored IC-detektora, za otkrivanje će se upotrebiti i aktivni IC-uređaji (koristiće samo prijemnike). Protivnikove IC-uređaje za gađanje iz streljačkog naoružanja treba tražiti u prvoj borbenoj liniji, na mestima i pravcima podesnim za napad (ako je protivnik u odbrani), na kojima bi, za branioca, bilo pogodno da se postave puškomitraljezi i

organizuje kontrola i zaštita minskih, žičnih i drugih prepreka. IC-uređaji srednjeg i velikog dometa normalno će se nalaziti u dubini, ali uvek na dominantnim tačkama. Radari će se moći otkrivati jedino radarima iste i specijalne (goniometrijske) namene. Njih treba očekivati odmah iza prve borbene linije, takođe na dominantnim tačkama za kontrolu pretpolja, kao i na krilima — za kontrolu međuprostora i spojeva. Mikrosezmički uređaji biće u prvim linijama, ali izviđanjem ih je nemoguće otkriti.

Kretanje. Noćna kretanja u eventualnom ratu bila bi normalna, a dnevna izuzetna. Elektronska sredstva za izviđanje (radari, televizija, IC-uređaji, avio i kosmičko fotografisanje i dr.) mogu pravovremeno da otkriju pokrete jedinica danju na svim dubinama, a i noću dosta efikasno — naročito u blizini fronta. Pošto prirodne prepreke, zatim magla, kiša i vejavica znatno smanjuju efikasnost elektronskog izviđanja, ima dosta verovatnoće da pokret neće biti otkriven ako se ovo koristi, a naročito ako se izvodi duž rečnih dolina, kroz klisure i sl. Biće nužno noćne pokrete u blizini protivnika (do 10 km) izvoditi veoma brižljivo, ne zanemarujući mogućnosti IC i mikrosezmičkih uređaja, radara i televizije za taktičko izviđanje.

Motorna vozila, naročito kad ih je više, realno će biti otkrivena na odstojanjima 8—10 km (zavisno od konfiguracije zemljišta), pa da bi se očuvala tajnost pokreta i jedinice neopaženo dovele na front, trebalo bi pešadijska motorna vozila ostavljati bar na ovim odstojanjima. Svakako, ovo se ne može primeniti kod oklopnih i vozila za artiljeriju, kao i kod nekih drugih, ona na tim odstojanjima ne mogu ostati, pa bi njihov pridolazak i uvođenje u borbu trebalo maskirati na drugi način. Na primer, dok se na frontu budu odvijala borbena dejstva, noćni mir biće narušen, a taktička elektronska sredstva protivnika pretežno angažovana za bliže ciljeve. Tada postoji mogućnost da se motornim vozilima neopaženo priđe bliže frontu, pa čak i da se uvedu direktno u borbu pre nego što protivnik prikupi sve potrebne podatke o pridolasku i jačini novih snaga. Kada između protivničkih snaga u dodiru vlada tzv. zatišje, a napadač treba da dovede nove snage iz dubine, zatišje treba narušiti svim mogućim vrstama aktivnosti snaga u dodiru (vatrom, eksplozijama, pokretima, dimnim zavesama i sl.), čime će se ovaj pridolazak maskirati. Motorna (borbena i druga) vozila nužno je i u noći obavezno maskirati mrežama i priručnim materijalom, jer cerade i ravne metalne površine vrlo dobro reflektuju IC-zrake i radarske impulse i omogućavaju lako otkrivanje.

Za prikrivanje pokreta pešadije značajno je, pored korišćenja pogodnosti reljefa i zemljišnih objekata, kretati se van puteva s tvrdom podlogom na domaku radijusa dejstva taktičkih elektronskih uređaja. Najmanje vibracije u zemljinoj površini biće kad se kreće po ugaženim puteljcima (ni previše suvim, ni vlažnim) i po niskoj zelenoj travi (pašnjaku), jer će takve pokrete i mikrosezmički uređaji najteže registrovati.

Priprema pešadije za pokret u blizini fronta u novim uslovima treba da bude mnogo temeljitija i konkretnija no do sada. Trebalo

bi unapred regulisati sva pitanja i postupke koji (eventualno) mogu iskrsnuti u toku kretanja. Oprema boraca treba da je dobro složena i učvršćena, a nepotrebna ostavljena. Koristiti, kad god ih ima, maskirna odela, obavezno maskirne mreže za šlem, i maskirati se, u skladu s okolinom, priručnim sredstvima. Najstroža marševska disciplina treba da postane neotuđiva i stalna navika svih boraca i starešina.

Napad. U II svetskom ratu noćni napadi su često preduzimani, s ciljem da se postigne iznenađenje, izbegne efikasna vatra branioca, parališe njegova tehnička ili brojna nadmoćnost, slomi borbeni moral i sl., odnosno postignu odlučujući rezultati sa što manje gubitaka. Može se očekivati da će, zbog primene sredstava za masovno uništavanje, sve većeg učešća tehnike, novih postupaka itd., noćna dejstva u eventualnom ratu biti još češća, ali se ciljevi napada neće moći ostvariti ranijim metodama:

iznenađenje, koje je noću ostvarivano trenutnim nametanjem braniocu bliske borbe, a da prethodno o napadaču nije imao nikakvih indicija, u eventualnom ratu biće veoma teško ostvariti (nešto lakše u borbi u pokretu, zasedi, kad branilac nije organizovao takav sistem noćnog osmatranja i sl.), a gotovo nemoguće ako se napada na ranije organizovan i utvrđen položaj, jer će elektronska sredstva otkrivati pokušaje prikrivenog približavanja i postizanje iznenađenja; streljačka vatra noću više neće biti neprecizna, jer oružja snabdevena IC-uređajima gađaju precizno, pa su mogući vrlo veliki gubici za napadača; branilac će obimnim korišćenjem elektronskih sredstava na vreme prikupiti podatke (bar približne) o snazi i namerama napadača, što će biti vrlo značajno za njegove dalje postupke, upornost i moral trupa.

Pošto će ovakvo iznenađenje branioca (da mu se odmah nametne bliska borba) biti veoma otežano, to bi napad na frontu (iz neposrednog dodira ili iz podilaženja) mogao da ima približno sledeći organizaciono-tehnički proces:

Izviđanjem (elektronskim i svim drugim) pre i u toku napada treba, pored ostalog, otkriti tačan raspored elektronskih sredstava branioca — u prvom redu IC-uređaja. Često će biti i primarni zadatak otkrivanje i neutralisanje ovih uređaja. Pošto branilac ima mogućnosti da njima relativno lako manevriše, to izviđanje radi njihovog otkrivanja i uništavanja treba nastaviti punim intenzitetom u toku celog napada.

Pre početka napada, a kad ima vremena i prethodnih noći, treba branioca što je moguće više dezinformisati i obmanjivati lažnim radio-saobraćajem, fingiranim napadima — demonstracijama, nasilnim izviđanjima, pokretima i koncentracijama jedinica i tehnike na lažnim pravcima i u lažnim rejonima koncentracijama vatre, stvaranjem buke i sl. Branioca treba što intenzivnije zavaravati i iznervirati, tako da mu se onemogućiti da otkrije tačno vreme i pravac stvarnog napada.

Na pravcu izabranom za proboj odbrane, napadu pešadije i tenkova treba da prethodi kratka, ali snažna vatrena priprema artiljerije i minobacača. Pored neutralisanja žive sile i vatrenih sred-

stava branioca, njen je veoma značajan zadatak i da naruši braniočev sistem elektronskog osmatranja i veze ovog sistema. Stoga bi deo oruđa trebalo da gađa dimnim granatama (ili da jedan procenat granata budu dimne), s proračunom da se na prednjem kraju odbrane stvori stalna dimna zavesa velike gustine.

Pravljenje prolaza u preprekama ispred položaja branioca (ako se ne vrši specijalnim tehničkim sredstvima — čistačima mina i sl.), biće, zbog masovne upotrebe elektronskih sredstava protivnika, moguće jedino pod zaštitom intenzivne sopstvene vatre i gustih dimnih zavesa. Inače, upućivanje grupa za izradu prolaza kao i jurišnih grupa na dosadašnji način, bilo bi sasvim besmisleno i katastrofalno.

Kad se, nakon svih navedenih mera, stvore povoljni uslovi, tj kad se protivniku nametne bliska borba, dalje vođenje napada treba da je vrlo energično i munjevito, odnosno ne bi se smelo dozvoliti da sopstvene snage zaostanu ni za korak za snagama branioca koje se budu povlačile sa prvih položaja. I najmanji predah ili odugovlačenje veoma bi koristili braniocu jer bi mu omogućili da na narednim položajima i pogodnim zemljišnim objektima, pored ostalog, organizuje i naknadno efikasno iskoristiti elektronska sredstva za noćnu borbu. Pri prodiranju u dubinu, gde postoje uslovi, trebalo bi prvenstveno (naročito pešadija) koristiti one pravce gde ima više prirodnih maski (drveće, zgrade i sl.), koje bi onemogućile braniocu uspešno osmatranje i precizno gađanje pomoću IC-uređaja (svakako, ako korišćenje takvih pravaca ne bi suviše usporavalo tempo napada).

Napadi na pojedine objekte u pozadini protivnika: naseljena mesta, komunikacijska čvorišta, baze, skladišta, aerodrome i sl., na koja će napadati partizanske i druge jedinice, imali bi sličan organizacijskih proces. Protivnik će ove objekte verovatno veoma dobro obezbediti elektronskim uređajima za noćna osmatranja da bi se obezbedio od nametanja bliske noćne borbe u samom objektu. Dosadašnji metodi u napadu na ove objekte (ubacivanje dela snaga, upućivanje grupa bombaša i sl.) sigurno bi za napadača bili neuspešni i doneli bi mu velike gubitke. Zato bi i ove objekte trebalo prethodno napasti iznenadnom i snažnom vatrom artiljerije i minobacača (kad postoje uslovi i avijacijom), da bi se protivnik dezorganizovao i narušio mu se sistem elektronskog osmatranja i gađanja. Ako se proceni da je učinak te vrste dovoljan, tek bi onda (ali pod zaštitom guste dimne zavesa) trebalo uvoditi snage pešadije u blisku borbu za objekat.⁸

Odbrana. Kada branilac očekuje noćni napad treba i tada računati da će napadač iskoristiti sve mogućnosti koje mu pružaju

⁸ Snage oslobodilačkog fronta Južnog Vijetnama sada približno ovako i dejstvuju, jer drugi način i nemogućan. One napadaju baze, razne punktove, aerodrome i dr. jakim koncentracijama vatre minobacača sa većim odstojanja i time se napad najčešće i završava. Verovatno još uvek ne uspevaju da stvore uslove za produženje napada bliskom borbom, sa realnim izgleđima na uspeh. Amerikanci ovde obimno koriste i isprobavaju elektronska sredstva i drugu savremenu tehniku.

elektronska sredstva za noćna dejstva. Ovim sredstvima će se prvenstveno koristiti njegovi izviđački delovi da bi prikupili podatke o rasporedu, položajima, vatrenom sistemu, preprekama, elektronskim sredstvima branioca, itd. Prikupljanje ovih podataka biće utoliko teže, ukoliko branilac primeni takve mere i postupke koji bi otežali, pa i onemogućili osmatranje i otkrivanje.

Pomoću borbenih osiguranja i drugih isturenih delova treba, pre svega, onemogućiti izviđačkim delovima napadača da pridu na odstojanje i mesta sa kojih bi njihovo izviđanje elektronskim sredstvima moglo biti efikasno, a naročito u slučajevima kad s napadačem ne postoji neposredan dodir. Kad borbeni dodir postoji, treba držati pod stalnom vatrenom kontrolom (ili obezbediti da su minirana) sva ona mesta koja bi napadaču pogodovala da na njima postavi svoje radare, IC-uređaje ili mikroseizmička sredstva.

Sopstvenim izviđanjem (elektronskim i svim drugim sredstvima i metodama) treba nastojati da se uvek i na vreme otkriju namere napadača. Branilac će svoja elektronska sredstva svakako koristiti u punoj meri, s tim da treba imati u vidu: pri izviđanju IC-uređajima treba prethodno obimno koristiti IC-detektore, a kod aktivnih uređaja samo prijemnik. Ako bi se od početka i neprekidno koristili IC-reflektori, napadač bi ih lako otkrio i još pre napada dejstvovao po elektronskim uređajima. Kada se već jedan pravac ili određeni prostor mora kontrolisati IC-reflektorima, to treba činiti u kratkim prekidima i, po mogućstvu, ne uključivati ga više puta sa istog mesta već manevrisati. Povremenim uključivanjem IC-reflektora postiže se i ušteda u izvorima električne energije (kod IC-uređaja brzo se troše). Ako na jednom pravcu ima više IC-uređaja trebalo bi ih planski i naizmenično koristiti, čime će biti manje potrebe za manevrisanjem. Radare treba isto tako koristiti u prekidima, naizmenično i menjati im pravac osmatranja (usmeravati snop zračenja u različitim pravcima). Mikroseizmički uređaji mogu se koristiti neograničeno.

Maskiranje položaja, borbenih sredstava i žive sile u odbrani noću treba da je isto tako potpuno i verno kao i danju. Sve ono što po danu može demaskirati od pogleda, može demaskirati skoro isto tako i noću. Korišćenjem maskirnih mreža, odela i priručnog materijala, svaki objekt, borbeno sredstvo i borac treba da se prilagode bojom i oblikom okolini i objektima na terenu. Usavršavaju se i sigurno će se koristiti i neka nova maskirna sredstva. Metalne mreže i ploče postavljace se na pogodnim mestima da bi sprečile širenje elektromagnetnih talasa (radara, televizije i IC-uređaja) i onemogućile izviđanje borbenih sredstava, jedinica i sl. iza ovih maski. Govori se dosta i o specijalnim bojama za premazivanje objekata i sredstava, koje upijaju elektromagnetne talase, odnosno ne reflektuju ih. (Ima nekih neproverenih obaveštenja da je izrađena i maskirna odeća za borce koja apsorbuje IC-zrake).

Pokreti boraca, starešina i tehničkih sredstava u toku noći po položajima treba svesti na najneophodniji minimum i vrlo brižljivo izvoditi, a u situacijama kad se zna da je protivnik u mogućnosti

da sprovede efikasno elektronsko izviđanje (i kad su odbrambeni položaji prethodno uređeni), treba najstrože zabraniti i najmanji pokret.

Ovo će naročito važiti za zasede koje će postavljati partizanske i druge jedinice u pozadini napadača. Da bi zaseda uspela, nužno je da bude na vreme, unapred pripremljena dok je protivnik još toliko udaljen da ne može vršiti elektronska izviđanja, koja će verovatno uvek primenjivati da bi, i danju i noću, izviđao teren kojim će se kretati. Celokupan sastav jedinice u zasedi treba da je u zaklonima ili drugim odgovarajućim objektima, potpuno maskiran i nepomičan, što zahteva da se unapred preciziraju i reše sva organizaciono-tehnička pitanja o početku i vođenju borbe. Svakako da pre početka borbe ne bi došlo u obzir korišćenje bilo kakve radio ili signalne veze. Ako se zaseda ovako organizuje i pripremi, elektronska sredstva protivnika su tada nemoćna.

Snage oslobodilačkog fronta Južnog Vijetnama često — izgleda i vrlo često — primenjuju zasede i one im, kako se publikuje, donose najveće uspehe, sa najmanje sopstvenih gubitaka. Pošto su tokom NOR-a naše jedinice veoma često i uspešno primenjivale ovaj način borbenog dejstva, u čemu su stečena i veoma bogata i korisna iskustva, nesumnjivo je da bi se u punoj meri zasede koristile i u eventualnom ratu, s tim što taktiku i tehniku treba prilagoditi novim uslovima i novoj tehnici.

U uslovima primene elektronskih sredstava u noćnoj borbi će još više nego u prošlom ratu doći do izražaja ratno lukavstvo i snažljivost boraca i starešina. Lukavstvo, mašta, smela i originalna improvizacija, obučenost za noćna dejstva, dovitljivost, odvažnost i druge vrline, učiniće sigurno pobednikom u noćnoj borbi jedinicu koja tim svojstvima raspolaže, čak i onda ako je u posedovanju tehničkih sredstava inferiornija. Da bi se ove vrline, uvek svojstvene našem čoveku — ratniku, koje je prošli rat ubedljivo demonstrirao, što bolje iskoristile i u novim uslovima, potrebno je da celokupan sastav armije bude dobro upoznat sa savremenim tehničkim sredstvima i njihovim mogućnostima. Ako se ta sredstva dobro poznaju, vrlo brzo će se obukom, praksom i maštom stvoriti obilje novih metoda i oblika kojima će se eventualna početna tehnička superiornost protivnika paralisati, da bi vremenom potpuno iščezla. kao što je to bilo i u NOR-u.

Pukovnik
Gojko UZELAC

KARAKTERISTIKE SISTEMA SNABDEVANJA SANITETSKIM MATERIJALOM U NOR

Namera je da se ovim člankom obrade i uopšte neka dragocena iskustva iz NOR ne samo kao prilog istorijatu tih slavni dana, već mnogo više kao materijal za eventualnu studiju o mogućnostima njihovog korišćenja u eventualnom ratu. „Vrednost našeg ratnog sanitetskog iskustva je ogromna. Ne samo zbog cene krvi kojom smo ga platili nego, isto toliko, zbog njegove praktične upotrebljivosti u jednoj neželjenoj eventualnosti”.¹

Posebne okolnosti i osobenosti stvaranja i razvoja NOV i POJ, naročito sanitetske službe u NOR-u, dale su specifično obeležje i sanitetskom snabdevanju. Ono je predstavljalo jedan od elemenata sanitetskog obezbeđenja, te su njegove osnovne karakteristike neposredno proizilazile iz opštih karakteristika rada i organizacije sanitetske službe. Međutim, postojali su i posebni faktori koji su imali značajnog odraza na sanitetsko snabdevanje, razvoj apotekarske službe, naziv koji je upotrebljavan u NOR, njenu strukturu, načine rešavanja problema i rezultate rada. Izrazit uticaj u tome imali su sledeći momenti:

nepostojanje pripremljenih rezervi (zaliha) sanitetskog materijala za opremanje i snabdevanje partizanskog saniteta, jer su gotovo sva oprema i materijalna sredstva bivše jugoslovenske vojske pali u ruke okupatora;

nepostojanje stalne i sigurne pozadine otežavalo je izradu i proizvodnju sanitetskog materijala, stvaranje većih rezervi i redovno snabdevanje jedinica i ustanova; neprijatelj je usmeravao svoju aktivnost ne samo da uništi živu silu nego i da razori materijalnu bazu naših oružanih snaga, pri čemu nije štedeo ni ranjenike i bolesnike ni sredstva za njihovo lečenje;

okupator je po gradovima zaveo posebne mere kontrole prodaje i korišćenja zavojnog i ostalog materijala da se partizanske jedinice ne bi snabdevale kupovinom sanitetskog materijala u apotekama i drogerijama; no, i pored toga, nabavka sanitetskog materijala iz okupiranih mesta bila je, bez obzira na velike teškoće i opasnosti, jedan od značajnih izvora;

nestalnost i nesigurnost izvora sanitetskog materijala i teškoće pri nabavci dovodile su i do nestašice materijala, a posledica toga bile su neredovnost i neravnomernost u snabdevanju; ovo je naročito dolazilo do izražaja baš kada je ranjenika bilo najviše, a

¹ General-pukovnik dr Gojko Nikoliš u predgovoru knjige „Sanitetska služba u uslovima partizanskog ratovanja” sanitetskog pukovnika dr Đorđa Dragića (VIZ JNA 1959. god.).

potrebe za sanitetskim materijalom najveće; te kritične situacije bile su gotovo uvek karakteristične za vreme neprijateljskih ofanziva;

sve do jeseni 1943. godine naša NOV nije primala nikakvu pomoć sa strane, pa ni u sanitetskom materijalu; pomoć saveznika ublažila je oskudicu koja je postajala sve veća naglim razvojem naših jedinica;

vrletni i teško prohodni tereni kojima su se obično kretale naše jedinice, često pod vrlo nepovoljnim vremenskim prilikama (noć, kiša, dubok sneg i sl.) i oskudna transportna sredstva onemogućavali su stvaranje većih pokretnih rezervi sanitetskog materijala; u mnogim slučajevima, težnja za što većom pokretljivošću svodila je na minimum pokretne rezerve i time stvarala jedinici teškoće u snabdevanju sanitetskim materijalom;

oskudica stručnog kadra bila je stalno prisutna i otežavala je efikasniju organizaciju sanitetskog snabdevanja, do poboljšanja je došlo tek posle kapitulacije Italije dolaskom većeg broja farmaceuta i studenata farmacije u naše jedinice, kao i osposobljavanjem na kursevima većeg broja apotekarskih pomoćnika;

slabo opšte vojnosanitetsko znanje apotekarskog kadra, nedovoljno iskustvo u organizovanju sanitetskog snabdevanja (što je bio slučaj i sa ostalim sanitetskim kadrom), predstavljali su, takođe, jedan od nepovoljnih momenata.

Međutim, izvesni faktori uticali su suprotno, tj. delovali su povoljno na rešavanje mnogih problema snabdevanja sanitetskim materijalom. Značajno je istaći:

stalnu i svesrdnu podršku i pomoć celokupnog naroda našim jedinicama u materijalnim sredstvima, pa i sanitetskom materijalu, posebno u prikupljanju i slanju tog materijala sa okupirane teritorije;

brigu koju je od prvih dana ustanka vodilo vojno-političko rukovodstvo za potrebe ranjenih i bolesnih, pri čemu su se komande i štabovi, uključujući i Vrhovni štab pa i lično druga Tita, često neposredno angažovali u nabavci sanitetskog materijala;²

veliko i bespoštedno zalaganje svih kadrova koji su radili na snabdevanju sanitetskim materijalom, brzina snalaženja i prilagođavanja situaciji, smisao za improvizacije, kao i velika upornost i istrajnost u iznalaženju materijala i njegovo čuvanje.

Svi ovi faktori, povezani sa opštim okolnostima oružane borbe, neposredno su uticali na to da se u NOR-u stvori takav sistem sanitetskog snabdevanja koji je u tim uslovima i situacijama bio najpogodniji.

Sistem snabdevanja sanitetskim materijalom u NOR-u imao je svoj razvojni put uporedo sa razvojem oružane borbe i sanitetske službe, a predstavljao je poseban oblik teritorijalnog sistema mešovitog tipa. Osnovne komponente ovog sistema snabdevanja su mesna sredstva i materijalne rezerve. Posebna karakteristika tog

² Autor je ovo pitanje detaljnije obradio u članku objavljenom u *Vojnosanitetskom pregledu* br. 4 od 1965. god. na str. 252—256.

sistema je izrazito naglašen značaj mesnih sredstava, tj. korišćenja sanitetskog materijala iz mesnih izvora, sirovina i radionica za izradu i preradu sa širokom primenom raznih improvizacija. Posebna specifičnost bila je korišćenje mesnih sredstava sa okupirane teritorije, gde je pod posebnim i teškim okolnostima sakupljan sanitetski materijal i upućivan našim jedinicama. Zaplenjena sanitetska sredstva imala su, takođe, značajan udeo u snabdevanju sanitetskim materijalom i zajedno sa mesnim sredstvima predstavljala su dva najvažnija izvora snabdevanja, naročito do druge polovine 1943. godine, kada su se mogli smatrati gotovo jednim.

Materijalne rezerve, koje inače pod normalnim uslovima svaka armija stvara još u mirno doba, u NOR-u su se stvarale postepeno u toku same borbe. Proširivanjem i intenziviranjem borbi i, usled toga, pojavom većeg broja ranjenika koje treba zbrinuti, nametala se potreba stvaranja rezervi u sanitetskom materijalu. Međutim, to je zavisilo od mogućnosti dobavljanja materijala i uslova čuvanja kojih u početku NOR-a nije bilo. Tek od kraja 1943. godine možemo govoriti o redovnijem postojanju značajnijih rezervi (korpusna slagališta) koje se stvaraju prvenstveno iz ratnog plena, povećanih nabavki sanitetskog materijala sa okupirane teritorije (naročito u Sloveniji) i pomoći od saveznika. Te rezerve su se koncentrisale po sanitetskim snabdevačkim ustanovama obično uz grupe teritorijalnih bolnica koje su stvarane kao vid pozadinskog saniteta.

U kombinovanom snabdevanju — direktnim korišćenjem sredstava na terenu (sredstava sa oslobođene i okupirane teritorije, zaplenjeni sanitetski materijal, sirovine za izradu i preradu i sl.) i doturom sanitetskog materijala iz slagališta (stvorene rezerve) — ogledale su se specifičnost i dinamičnost sistema sanitetskog snabdevanja u NOR-u. Zavisno od konkretnih uslova često je prevladavala čas jedna čas druga komponenta. Tako je, pri povoljnoj vojnoj situaciji i postojanju relativno stabilne veće slobodne teritorije, na kojoj je bilo mogućnosti za stvaranje rezervi i izradu sanitetskih sredstava, dotur materijala iz slagališta (rezerve) postajao dominantan način snabdevanja. U drugim prilikama — u teškoj vojnoj situaciji, za vreme neprijateljskih ofanziva — jedinice su bile prisiljavane na isključivo korišćenje svojih malih pokretnih rezervi i onoga što u prolazu zateknu na terenu ili zaplene od neprijatelja. Razlog je bio u tome što su se veće („nepokretne“) rezerve, ukoliko su sačuvane sklanjanjem u skladišta (bunkere, zemunice), teško mogle koristiti, a pokretne su, zbog teškoće transportovanja (nedostatka konja), bile svedene na minimum ili ih uopšte nije bilo.

Raznolikosti i neravnomernosti koje su se u NOR-u ispoljavale u pojedinim pokrajinama i oblastima uticale su često na to da se i u organizaciji sanitetskog snabdevanja pojave znatne razlike i specifičnosti. Međutim, osnovna karakteristika organizacije snabdevanja sanitetskim materijalom u celoj zemlji (što je, u stvari, predstavljalo sistem) bila je decentralizovano snabdevanje na teritorijalnom principu. Takav je sistem proizlazio iz samog karaktera ratovanja, pri čemu bi koncentrisanje velikih zaliha na užoj prostoriji bilo potpuno neodrživo. Naprotiv, stvaranje rastresite mreže

snabdevačkih ustanova pružalo je realne mogućnosti da se savladaju teškoće kojih us se javljale na dugim putevima dotura zbog slabih transportnih sredstava i ugroženosti važnijih komunikacija koje je kontrolisao neprijatelj. Posebno su samostalnost i odvojenost, pa čak i povremena izolovanost pojedinih teritorija, operativnih grupa, odnosno pojedinih jedinica za duže ili kraće vreme, uz slabu ili nikakvu međusobnu vezu, te potreba da se pozadinske bolnice i neke jedinice sa svojim malim zalihama sanitetskog materijala snabdevaju na teritoriji na kojoj se nalaze — nalagale da se postojeće rezerve rastresito raspoređuju i da se prihvati sistem decentralizovanog snabdevanja.

Osniivanje sanitetskih snabdevačkih ustanova, vezanih za određene teritorije, išlo je paralelno sa formiranjem vojno-političkih komandi. Prvo su to bile apoteke pri područjima, a zatim korpusna slagališta, odnosno skladišta korpusnih vojnih oblasti. Karakteristično je bilo to što su se sve ove snabdevačke ustanove obično vezivale za određenu teritoriju sa zadatkom da, pored teritorijalnih bolnica, snabdevaju i sve jedinice koje su vodile borbena dejstva na tom terenu, bez obzira na njihovu formacijsku pripadnost. Korpusna slagališta (negde su imala naziv „centralna apoteka“) obično su formirala i radionice za izradu izvesnih sanitetskih sredstava. Izrada u tim radionicama bila je u mnogim slučajevima veoma važan dopunski izvor snabdevanja. Naročito značaj imale su tkračnice platna i gaze, jer su se od tog materijala izrađivali i pripremali prvi zavoji. Tkanje zavojnog materijala, međutim, počelo je već u prvim danima oružane borbe (u Užicu 1941. i Foči 1942. godine) i radilo se sve do kraja rata. Raspon kvaliteta izrađenih zavoja, zavisno od uslova i okolnosti izrade, bio je vrlo širok, a ponekad „gotovo ni u čemu ne zaostaje iza onog fabričkog“ („Partizanski sanitet“ — april 1942. godine, Foča).

Sanitetske ustanove (slagališta, apoteke) koje su se obično nalazile uz veće bolnice ili grupu bolnica, iako često sa oskudnom opremom, razvile su veoma intenzivnu izradu mnogih lekova (parenteralnih rastvora, galenskih preparata i sl.), koristeći se ponekad i lekovitim biljem nađenim na terenu.

Kad god je bilo moguće (ako su postojali odgovarajući pogoni) organizovana je proizvodnja sanitetskog materijala i opreme, kao što je to bio slučaj u Jajcu (u jesen 1943.) i Komiži (u januaru 1944. godine). Na taj način se realizovala stalna težnja za što većim osamostaljivanjem pojedinih teritorija u snabdevanju sanitetskim materijalom. Koliko se u tome otišlo daleko pokazuje primer da su decembra 1943. godine, u Šekovićima (istočna Bosna) pri bolnici Trećeg korpusa, bile završene pripreme za proizvodnju vakcine protiv trbušnog tifusa od sojeva koje je jedan bakteriolog doneo iz Tuzle, ali je šesta ofanziva omela dalji rad.

Iako je često postojala relativna kompaktnost teritorije na kojoj su dejstvovalе jedinice jednog korpusa, obično je na njoj bilo dva ili više sanitetskih slagališta, međusobno slabo povezanih, jer su to uslovljavale ne samo zemljišne prepreke i komunikacije, već i razdvojeni razmeštaj pojedinih grupa bolnica. To je bilo karak-

teristično za Sloveniju (terenska apoteka), Hrvatsku (u Dalmaciji i Sloveniji), a donekle i za Bosnu (sanitetsko skladište Trećeg korpusa u istočnoj Bosni i Šekovićima i Trnavi). Takva decentralizacija obezbeđivala je izvesnu samostalnost pojedinih područja, ali je dovođila i do velikih razlika u pogledu snabdevenosti jedinica i bolnica, jer se retko dešavalo da se materijal iz jednog slagališta prebacuje u drugo radi približnog izjednačavanja količina i asortimana. Ovakav sistem sanitetskog snabdevanja neminovno je postavio da brigu oko nabavke, odnosno pronalaženja izvora sanitetskih sredstava, preuzmu korpusna slagališta i apoteke.

Specifičnosti teritorijalnog, decentralizovanog sistema sanitetskog snabdevanja u NOR-u ogleđale su se u razmeštaju slagališta i apoteka i u načinu smeštaja i čuvanja materijala. Karakteristično je bilo to što su snabdevačke ustanove obično bile locirane po teže pristupačnim mestima, dalje od komunikacija. One su se nalazile ne samo na oslobođenoj nego i na poluoslobođenoj teritoriji, a za vreme neprijateljskih ofanzivnih akcija često bi ostajale tajno smeštene na terenu koji je kontrolisao neprijatelj.

Rad ovih snabdevačkih ustanova odvijao se pod različitim okolnostima. Dok su u nekim krajevima rad i smeštaj bili potpuno javni i poznati stanovništvu tog područja (istočna Bosna — Šekovići), u pojedinim pokrajinama se išlo u najstrožu konspirativnost (Slovenija). U svim slučajevima gro sanitetskog materijala čuvan je u konspirativnim i dobro maskiranim podzemnim skloništim (zemunicama i bunkerima), a manje rezerve su se nalazile na mestu rada slagališta — apoteke.

Isticanje teritorijalnog sistema snabdevanja sanitetskim materijalom u NOR-u, sa svim njegovim osobenostima, daje osnovu za zaključak da je taj sistem bio dominantan sve do kraja 1944. godine.

Međutim, to ne znači da u NOR-u, u određenim situacijama, nije primenjivan i drugi, tzv. operativni sistem snabdevanja. Karakteristika operativnog sistema ogleđa se u tome što sve jedinice (taktičke i operativne) imaju svoje materijalne rezerve koje se stalno kreću sa svojim jedinicama. Ovaj sistem ima prednosti kod frontalnih borbi. Njegova primena u NOR-u bila je dominantna u završnim operacijama.

Prerastanje NOV u Jugoslovensku armiju, stvaranje veće potpuno slobodne teritorije i neophodnost vođenja većih frontalnih borbi doveli su do novih kvalitativnih promena u organizaciji sanitetske službe. Formiranje većih sanitetskih jedinica (medikosanitarni bataljon) i pokretnih sanitetskih ustanova (poljske bolnice u armiji), zahtevalo je da se izvrši prilagođavanje i organizacije sanitetskog snabdevanja stvaranjem određenih snabdevačkih ustanova (Glavno sanitetsko skladište, armijska skladišta, apoteke MSB itd.). U tom razdoblju je karakterističan prelazak sa decentralističkog sistema snabdevanja na centralistički. Oslanjanje na sigurnu pozadinu, sa relativno solidnom materijalnom bazom i proizvodnim kapacitetima, stvorilo je mogućnost za neprekidno i potpuno snabdevanje sanitetskim materijalom svih sanitetskih ustanova i jedinica

(lancem snabdevačkih ustanova) od viših ka nižim (operativni sistem snabdevanja). Međutim, i u završnoj fazi rata, jedinice (korpusi, divizije, brigade i odredi) koje su još vodile borbe na još ne sasvim oslobođenoj teritoriji, zadržale su raniji decentralizovani (teritorijalni) sistem snabdevanja.

Premda je operativni sistem snabdevanja primenjivan uglavnom pošto su naše jedinice prešle na frontalna dejstva, i ranije su u pojedinim situacijama i na izvesnim sektorima primenjivani specifični oblici takvog sistema snabdevanja.

Posle formiranja grupe proleterskih brigada koja je izvršila poznati pohod u Bosansku krajinu u leto 1942. godine, imali smo formiranu Centralnu apoteku Vrhovnog štaba koja je, prateći tu grupu, imala osnovni zadatak da snabdeva brigade sanitetskim materijalom. Skoro sličnu ulogu imala je Centralna apoteka i u proleće 1943. godine za vreme četvrte i pete ofanzive jer je, pošto se stalno kretala sa ešelonima ranjenika i bolesnika, sve njih snabdevala sanitetskim materijalom.

Poseban oblik operativnog sistema, u stvari, centralizovan način snabdevanja, pojavljuje se u vremenu kada pomoć saveznika u sanitetskom materijalu počinje da biva veća. Jedan deo dodeljenog materijala dostavljen je direktno do pojedinih korpusa na osnovu raspodele, odnosno ključa Sanitetskog odeljenja Vrhovnog štaba, dok je drugi prebačen na Vis u centralno skladište, odakle je kasnije slat na kopno pojedinim korpusima. Dok je prvi način u datim uslovima bio najcelishodniji jer su jedinice bile dosta brzo snabdevene, drugi je, s obzirom na nastalu situaciju (jača blokada obale), imao veće teškoće pa, prema tome, i manje uspehe. Tako je, na primer, put materijala sa Visa preko Senja, Like i dalje ka zapadnoj Bosni (za Peti i Prvi korpus) trajao vrlo dugo — od oktobra 1943. do januara 1944. godine.

Još jedan primer, odnosno pokušaj organizovanja centralizovanog načina snabdevanja sanitetskim materijalom bio je koncem 1943. godine na teritoriji Hrvatske, južno od Save. Naime, kapitulacijom Italije i oslobađanjem obalnog pojasa došlo je do naglog priliva zaplenjenog sanitetskog materijala, a stvorena je i velika oslobođena teritorija. U takvoj situaciji Sanitetski odsek Glavnog štaba Hrvatske formira u Otočcu Glavno sanitetsko skladište gde koncentriše velike količine materijala. Obrazloženje za ovakav postupak bilo je u mišljenju da, zbog potpune povezanosti (oslobođenja komunikacije) cele teritorije južno od Save, treba osnovati centralno skladište u koje bi priticao sav sanitetski materijal, a iz njega bi se dalje snabdevala korpusna skladišta. Pri tome se pretpostavljalo da ta skladišta budu pokretna, premeštaju svoje rezerve, tj. da prate pokrete korpusa (što je izvesno vreme i činio Četvrti korpus). Kratko vreme posle toga usledila je velika ofanziva neprijateljskih snaga (naročito teška situacija bila je početkom 1944. godine) koja je dovela do naglog smanjivanja slobodne teritorije i napuštanja važnih mesta (Otočca, mesta u Hrvatskom primorju itd.). Tom prilikom se Glavno skladište premešta iz Otočca u Trnavac, no i tu

zbog nepripremljenih skloništa veliki deo materijala postaje plen neprijatelja. Isto se to dogodilo i sa materijalom iz skladišta bolnica (Vukelići) i korpusa.

Ovo gorko iskustvo navelo je na to da se reorganizuje način sanitetskog snabdevanja u korpusima, odnosno korpusnim vojnim oblastima, tj. prešlo se ponovo na teritorijalni sistem snabdevanja. Izgleda da je bila preuranjena procena o potpunoj stabilnosti vojne situacije, odnosno o definitivno stvorenoj sigurnoj pozadini, što je poslužilo kao osnova za organizovanje sanitetskog snabdevanja na bazi operativnog sistema.

Na ovom primeru se pokazalo da se i organizacija sanitetskog snabdevanja, odnosno sistem snabdevanja, mora prilagoditi konkretnoj situaciji.

Ovim razmatranjem primenjivanih sistema sanitetskog snabdevanja u NOR-u dolazi se do zaključka da su oni bazirani na osobenosti razvoja naše oslobodilačke borbe i načina vođenja borbениh dejstava, kao i specifičnosti organizacije sanitetske službe, tj. sistemi sanitetskog snabdevanja imali su osnovu u tim faktorima i iz njih proizilazili.

*

U narodnooslobodilačkom ratu postojale su razne forme organizacije sanitetskog snabdevanja (prilagođene uslovima u određenim krajevima), pronalazene su mnoge mogućnosti za dobavljanje sanitetskog materijala, bilo je mnogo improvizacija i primenjivani su različiti načini skrivanja i čuvanja stvorenih rezervi. Sva ova dragocena iskustva imaju veliku vrednost i mogla bi se korisno primeniti i u budućnosti u slučaju odbrane zemlje. To nalaže da se iskustva rada i organizacije sanitetskog snabdevanja u NOR-u i dalje obrađuju, sređuju i publikuju. Obavezu za taj posao treba prvenstveno da preuzme generacija koja je u tome i sama bila učesnik.

Sanitetski pukovnik
mr. ph. *Eliezer KATAN*

FILOZOFSKA PITANJA KIBERNETIKE

Ističući da kompleksna automatizacija upravljanja oružjem i borbenim dejstvima trupa predstavlja jedan od najvažnijih elemenata revolucije u vojnoj nauci, autor u uvodnom delu članka¹ konstatuje da je sada u toku proces korenitog preispitivanja sredstava i metoda prenosa i obrade informacija upravljanja na svim nivoima. To utiče na delatnost vojnih starešina i stručnjaka, od kojih se mnogi sreću sa teorijama automatske regulacije, algoritma, informacija, operativnog istraživanja i drugim koje obuhvata kibernetika ili su u vezi s njom. Međutim, uporedo sa proučavanjem pitanja prirodnih i primenjenih nauka koje zadiru u kibernetiku, ističe autor, vrlo veliki značaj ima i usvajanje njenih filozofskih aspekata. Tu se, pre svega, misli na pitanja odnosa kibernetike i drugih nauka, objektivne sadržine njenih osnovnih pojmova, odnosa mašine i čovečijeg mozga, kao i socijalnog značaja kibernetike.

Pravilno razumevanje tih problema omogućuje jasniji pogled na svet i teoretsko-spoznajna pitanja u vezi sa razvitkom i uvođenjem kibernetike u život. Poznavanje filozofskih osnova kibernetike omogućuje vojnim starešinama da shvate kakav je odnos njene problematike prema vojnoj nauci, koliki je obim i kakva je sadržina njenih osnovnih pojmova, na koji su način oni povezani sa osnovnim pojmovima vojne veštine, koje principijelne mogućnosti pruža kibernetika pri automatizaciji upravljanja trupama i naoružanjem, kako se menja karakter ratnih napora vojnika i oficira pri radu sa automatizovanim sistemima, koje su tendencije u promeni vojnih profesija pod uticajem automatizacije isl.

Predmet i metod kibernetike. Ovo je nauka koja proučava opšte zakone ustrojstva i funkcionisanja bilo kojeg sistema upravljanja. S obzirom na to da ona sa jedinstvenih pozicija objašnjava proces upravljanja u toku različitim sistemima kao što su elektronski automat i čovečiji nervni sistem, stvoren je u početku dvojak odnos prema toj teoriji. S jedne strane, buržoaski filozofi pokušali su da „kibernetičkom“ filozofijom zamene omrznuti im dijalektički materijalizam, a sa druge, mnogi naučnici i filozofi (među njima i sovjetski), pošto nisu uspeli da shvate pravo mesto kibernetike u sistemu nauka i pošto su u međuvremenu saznali o njenim „preteranim pretenzijama“, istupili su protiv nje i proglasili je „lažnom naukom“.

U tim uslovima, pitanje mesta kibernetike u sistemu naučnih znanja, njenog sadržaja, metoda i zadataka postalo je važan i veoma težak filozofsko-metodološki problem, čije je pravilno rešavanje moguće postići jedino na osnovu dijalektičko-materijalističke klasifikacije nauka.

¹ Članak *Философские вопросы кибернетики*, koji ovde prikazujemo, objavljen je u tri nastavka u sovjetskom listu *Красная звезда* od 28, 29. i 30. septembra 1966. god. Autor je kand. filoz. nauka inž. pukovnik B. Бакарев.

Dok se, naglašava autor, u većini slučajeva srećemo se naukama od kojih svaka proučava neki određeni vid materije ili oblik njenog kretanja, predmet kibernetike je unekoliko drugačiji: ona istražuje opšte zakone upravljanja u sistemima bilo koje materijalne prirode. Tehničke nauke, na primer, istražuju objekte svog interesovanja sa energetskog, mehaničkog, geometrijskog i drugih stanovišta. Društvene nauke obraćaju posebnu pažnju na socijalnu i klasno-političku stranu problema. Kibernetika proučava iste objekte, ali ih, za razliku od drugih nauka, tretira samo kao sisteme upravljanja. Pri tome zapostavlja to što je svojstveno samo datom vidu sistema i usredsređuje svoju pažnju na strukturalne i funkcionalne odnose, svojstvene svim sistemima upravljanja bez obzira na njihovu prirodu.

Takvo prilaženje nije univerzalno i ne omogućuje svestrano istraživanje objekata. Istovremeno, baš takvo prilaženje čini kibernetiku u izvesnom smislu opšteteoretskom osnovom nauka koje istražuju konkretne sisteme upravljanja. Zahvaljujući njoj, naučnici ne moraju nanovo otkrivati zakonitosti upravljanja, odavno poznate u drugim granama nauke; osim toga, a što je posebno važno, ona omogućuje da se sa jedinstvenog stanovišta analiziraju oni sistemi čiji su elementi po svojoj prirodi raznorodni.

U vojnoj nauci kibernetika predstavlja opšteteoretsku osnovu istraživanja strukture i funkcionisanja sistema komandovanja jedinicama, sistema „čovjek i oružje”, kao i sistema automatskog upravljanja oružjem i borbenom tehnikom. Ona, na primer, omogućuje da se analizira sistem „pilot-avion” ne po delovima, kako je to rađeno ranije, već kompleksno.

Brz razvitak kibernetike i njena široka primena uslovili su poslednjih godina njenu podelu na teoretsku koja istražuje opšte metodološke i matematičke aspekte problema upravljanja, tehničku koja se bavi razvojem metoda analize i sinteze kibernetičkih uređaja i primenjenu koja se deli na biokibernetiku, neurokibernetiku, industrijsku kibernetiku itd.

Primena kibernetike u vojnoj oblasti veoma je specifična: istražuju se oružja i trupe u borbi, koristi se poseban matematički aparat, od stručnjaka se zahteva poznavanje taktike i operativne veštine itd. Zbog svega toga poslednjih godina se upotrebljava termin „vojna kibernetika”. Posmatrano sa terminološke tačke, ovo pitanje nije bitno, ističe autor. Važna je činjenica što je ta grana kibernetike faktički već ušla u sastav vojnotehničkih nauka i što zadovoljava potrebe teorije i prakse vojne nauke isto kao i balistika, aeronavigacija, ili vojna topografija. Pri tome je tendencija razvitka vojne nauke takva da će u budućnosti značaj i uloga kibernetike nesumnjivo narastati.

Metodološka osnova svake nauke je dijalektički materijalizam. Za kibernetiku je metodološka uloga marksističke filozofije veoma važna, pošto ona predstavlja nauku širokih teoretskih uopštavanja, u njoj se češće nego u uskostručnim naukama pojavljuju pitanja filozofsko-metodološkog karaktera. Kibernetika istražuje složene dinamičke sisteme, pri čijoj analizi poseban značaj ima dijalektičko-materijalističko učenje o svetu kao povezanoj jedinstvenoj celini, zatim analiziranje pojava u kretanju i razvoju, međusobnoj povezanosti i uslovljenosti.

Po metodu, kibernetika spada u grupu matematičkih nauka. Ona razmatra sisteme upravljanja i procese koji se u njima odvijaju pretežno sa stanovišta njihove forme i strukture i, pri tome, široko se koristi matematičkim i logičko-matematičkim aparatom. Međutim, kibernetika ne predstavlja deo matematike, pošto matematički aparat predstavlja za nju samo sredstvo istraživanja. Uporedo s tim ima dovoljno osnova da se govori o posebnim kibernetičkim metodima istraživanja pojava. Reč je, pre svega, o metodu kibernetičkog modeliranja. Suština tog metoda sastoji se u tome što se, u slučajevima kada je neposredno istraživanje objekta otežano (složeno, opasno, skupo i sl.), umesto njega istražuje njegov fizički, matematički ili elektronski model. Ako je taj model u dovoljnom stepenu sličan objektu (teorija modeliranja omogućuje da se oceni stepen sličnosti), njegovo istraživanje daje informaciju o samom objektu ili procesu. Na primer, istraživanje modela borbe ili operacije daje dragocene podatke o njihovoj dinamici i najpogodnijim načinima primene snaga i sredstava.

Modeliranje pre pojave kibernetike najčešće je davalo statičku, nepokretnu sliku strukture objekata čak i relativno jednostavnih. Tek su kibernetički metodi prvi put omogućili naučnicima da istražuju dinamiku ponašanja složenih sistema. Pošto u sadašnjoj etapi razvitka vodeću ulogu dobijaju nauke koje proučavaju složene dinamičke sisteme (biologija, društvene nauke), kibernetičko modeliranje dobija značaj opštenaučnog metoda. Njegove mogućnosti zasnovane su na sličnosti sistema i procesa upravljanja različitom prirodom, što opet proizilazi iz priznavanja sveta kao povezane jedinstvene celine.

Zadaci kibernetike su raznovrsni. Međutim, svi se svode na optimalizaciju upravljanja. Osnovni njen zadatak jeste da sisteme upravljanja načini jednostavnim i pouzdanim, a procese koji se u njima odvijaju najefikasnijim. Na primer, u oblasti komandovanja trupama zadaci se sastoje u tome da se proširi informaciona (propusna) sposobnost štabova, da se komandant obezbedi svim podacima neophodnim za donošenje optimalne odluke, da se poveća brzina protoka informacija između pretpostavljenog i potčinjenih, a samim tim da se podigne efikasnost komandovanja trupama.

Osnovni pojmovi kibernetike. Jedno od važnih filozofsko-metodoloških pitanja kibernetike jeste objektivna sadržina njenih osnovnih pojmova, kao što su upravljanje, informacija, sistem, povratna spreaga, algoritam i niz drugih. Kibernetika je, ističe autor, još mlada nauka i njeni pojmovi se još nisu stabilizovali. Sem toga, priroda ove nauke je takva da su gotovo svi njeni pojmovi podvrgnuti procesu uopštavanja koji je veoma težak u teoretsko-spoznajnom pogledu.

U stvari, do pojave kibernetike, pojam „informacija” primenjivao se samo u čovečijoj delatnosti, pojam „povratne sprege” samo kod tehničkih uređaja za automatsku regulaciju i kod generatora sa elektronskim cevima, a pojmovi „upravljanje mašinom”, „upravljanje organizmom” i „komandovanje trupama” bili su samo po spoljnom izgledu slični, ali po suštini principijelno različiti. Kibernetika je, međutim, ukazala na duboke zajedničke osobine procesa upravljanja bilo koje prirode i proširila pojam „povratna spreaga”, „informacija” itd. na sve slučajeve upravljanja.

Iznoseći primere neuobičajene primene reči kao što su „memorija” mašine, mašina je donela „odluku” itd., autor ukazuje na nesporazume i otpore do kojih je dolazilo pri tumačenju takvih pojmova kod ortodoksnih filozofa i praktičara, ali i na pokušaje idealističkih špekulacija od strane nekih buržoaskih filozofa.

Na pravilan zaključak osnivača kibernetike, američkog matematičara Norberta Vinera, da informacija nije ni materija, ni energija, autor nadovezuje da taj pojam označava bilo kakve signale koji se od jednog materijalnog objekta predaju drugome nezavisno od prirode nosioca informacije i samih tih objekata.

Postojanje nosioca, bez obzira na njegovu materijalnu prirodu, obavezno je; bez njega informacija ne može da postoji. Na primer, nosilac vizuelne informacije je elektromagnetsko polje svetlosti. Čak i misaona informacija ima materijalnog nosioca — čovečiji mozak i bioelektrične procese koji nastaju u njegovim ćelijama — neuronima.

Prenošenje informacija ostvaruje se kroz proces kretanja nosioca i stoga je neizvodljivo bez prenošenja energije. Međutim, količina informacija prenesena, na primer, u radiogramu, ne zavisi od količine utrošene energije već od količine promena koje je pretrpela njena struja, od frekvencije, faze i relativne amplitude signala. U tome je i smisao reči: informacija „nije ni materija ni energija”. Ona je svojstvo materije koja se kreće, jedan od oblika veza među predmetima i pojavama materijalnog sveta. Pri analizi prirode informacija treba imati u vidu ogroman značaj lenjinske teorije odraza. U svom filozofskom delu „Materijalizam i empiriokriticizam”, V. I. Lenjin je ukazao da je materiji svojstvena osobina odražavanja, iz kojeg u procesu života nastaju nadražaj, osećaj i, najзад, mišljenje. Sa stanovišta te teorije, informacija predstavlja jedan od vidova ili jednu od strana odraza.

Takvo prilaženje omogućuje da se objasni sličnost informacionih procesa u tako različitim sistemima kao što su čovečiji mozak i elektronska računaska mašina. Ovo je od posebnog značaja za istraživanje i određivanje mogućnosti automatizacije procesa obrade operativno-taktičkih informacija.

Efekat prenošenja informacije ispoljava se u njenom dejstvu na ponašanje primaoca. Stoga je uzimanje u obzir količine informacija zasnovano na oceni verovatnoće — u kojoj meri dato obaveštenje smanjuje neodređenost događaja. Na primer, za donošenje optimalne odluke komandant treba da raspoláže određenom količinom informacija o neprijatelju, susedima, svojim trupama, postavljenom zadatku itd. Ukoliko bude raspolagao većom količinom informacija i ukoliko ih bolje on i njegov štab budu obradili, utoliko će manje slučajnih elemenata biti sadržano u njegovoj odluci i utoliko će ona biti bliža optimalnoj.

Savremena teorija informacija, nastavlja autor svoja razmatranja, obogativši nas objektivnim metodom analize količine informacija, omogućuje da se proračunaju propusna sposobnost i postojanost prilikom eventualnog ometanja kanala veze, da se razviju metodi kodiranja i dekodiranja informacija i reše mnogi drugi zadaci upravljanja trupama i oružjem. Međutim, ta teorija sada još nije u stanju da daje objektivne kriterijume za ocenu smisla, značaja, kompletnosti i verodostojnosti informacija. To je, po njegovom mišljenju, stvar budućnosti.

Prenošenje, obrada i čuvanje informacija obavljaju se u svakom od elemenata sistema. Međutim, na nivou sistema kao celine, svi ti odvojeni informacioni procesi slivaju se u proces upravljanja. Drugim rečima, pojam upravljanja, za razliku od pojma informacija, može se primenjivati samo kod sistema kao celine.

Bilo koji proces upravljanja, ističe autor, pretpostavlja postojanje sistema upravljanja koji se sastoji iz aparata koji upravlja, objekta kojim se upravlja, kanala neposredne veze i povratne sprege. U teoretskom i praktičnom pogledu važno je da se stvore sigurni kriterijumi koji omogućuju da se odredi koji se materijalni objekti, i u kojoj vezi, mogu razmatrati kao sistemi upravljanja — da bi se metodi kibernetike, sledstveno tome, primenili za njihovo proučavanje.

Najkarakterističnija odlika sistema upravljanja jeste postojanje kanala povratne sprege od objekta kojim se upravlja prema aparatu koji upravlja. Celishodno upravljanje moguće je samo ako aparat koji upravlja „poznaje” stvarno stanje objekta kojim upravlja i kontroliše izvršenje komandi.

U životu, na žalost — ističe autor, često je drugačije. Praksa obuke, na primer, pokazuje da se neki komandanti malo brinu o organizovanju povratne veze sa potčinjenim jedinicama. Obezbedivši sebi mogućnost izdavanja zapovesti, takvi komandanti smatraju da je time sistem upravljanja ostvaren. Međutim, slaba povratna veza može izazvati da se zapovesti razilaze sa realnom situacijom i da zbog toga gube celishodnost.

Jedan od važnih pojmova kibernetike jeste pojam algoritma, pod kojim se podrazumeva tačno uputstvo (naredba) za izvršavanje elementarnih operacija (po određenom redu nekog sistema) koje dovode do rešenja zadatka. Algoritam je matematička formula ili strogo formulisano pravilo koje omogućuje da se pomoću konačnog broja elementarnih operacija pređe sa promenljivih uslova zadatka na njegovo rešavanje.

Svi ovi podaci, izraženi u vidu algoritma, mogu se programirati i uvesti u računsku mašinu. Posle toga počinje automatska obrada operativno-taktičke ili bilo koje druge informacije.

Najzad, realne mogućnosti automatizacije u velikoj meri zavise od sigurnosti, brzine dejstva i kapaciteta „memorije” elektronskih mašina, od njihove težine, razmera i ekonomičnosti. Međutim, najvažniji faktor, od kojega zavisi uspeh automatizacije ovoga ili onoga procesa, predstavlja mogućnost formalizovanog, tj. matematičkog ili strogo logičkog opisa toga procesa. Stvar je u tome što je „svet” mašine, njena „vasiona” — njen program. Nema mašine, ističe autor, koja radi bez programa. „Samoprogramiranje” i „samoobučavajuće” mašine rade baš zbog toga što imaju program samoprogramiranja ili samoobučavanja.

Kibernetički uređaji mogu se primenjivati u oblasti vojne veštine svuda gde se sfera njihovog dejstva može opisati matematičkim jednačinama ili formulama matematičke logike. Može se, međutim, postaviti pitanje: da li je moguće dati matematički opis zakonima oružane borbe? U principu je to moguće.

U prirodi nema kvantitativnih i kvalitativnih pojava koje postoje odvojeno svaka za sebe. Sve pojave su istovremeno i kvantitativno i

kvalitativno opredeljene. Kvalitet tih pojava ispoljava se kroz osobine, a svaka osobina ima kvantitativan izraz koji se može sravnjavati, pro-računavati, izmeriti. Stoga je podela pojava oružane borbe na „kvantitativne“ koje dopuštaju i „kvalitativne“ koje, navodno, ne dozvoljavaju takav opis, lišen filozofske osnove.

Istorija razvoja nauke pokazuje da svaka grana čovekovih znanja postupno prolazi etapu kvalitativnog izučavanja svojih objekata, a zatim prelazi na njihovo kvantitativno istraživanje. To zavisi od složenosti objekata istraživanja (stoga su matematiku otpočeli da primenjuju ranije u mehanici i fizici nego u biologiji i sociologiji) i od razvijenosti neophodnog matematičkog aparata; najzad, od spremnosti same nauke i njenih predstavnika da usvoje nov metod istraživanja.

Na taj način mogućnost kvantitativnog istraživanja i široke primene logičkog i matematičkog aparata predstavlja pokazatelj zrelosti nauke. Na pragu takve zrelosti, po mišljenju autora, nalazi se i vojna nauka.

Č o v e k i a u t o m a t i. Kibernetika je već u prvim danima svog razvitka izazvala filozofske sporove time što je još tada praktično dokazala mogućnost modeliranja elementarnih psihičkih funkcija čoveka. Mada se tada nije govorilo o materijalnim, već o izvesnim strukturalnim zajedničkim pojavama kod mozga i kibernetičke mašine, ipak je konstatovanje takve sličnosti imalo veliki filozofski značaj, pošto je osnovno pitanje svake filozofije — odnos materije i saznanja (fizičkog i psihičkog). Problem uzajamnog odnosa mašine i mozga postao je na taj način poprište oštre filozofske borbe.

Krajnje reakcionarni stav, ističe autor, zauzeli su crkveni ljudi koji su tvrdili da je modeliranje mozga u mašini bogohuljenje. Iste ili slične stavove zastupali su idealisti svih boja.

Drugu krajnost predstavljalo je stanovište naučnika i filozofa koji su stajali na pozicijama mehanizma, tj. uprošćenog, vulgarno tumačenog materijalizma. Oni su smatrali da između čovečijeg saznanja i operacija u računskoj mašini uopšte nema nikakve razlike i da je stvaranje mašine koja misli stvar bliske budućnosti.

Među filozofima i naučnicima — stručnjacima koji stoje na pozicijama dijalektičkog materijalizma takođe su postojala i postoje različita gledišta o tom pitanju. Međutim, široka stvaralačka diskusija o tom problemu, izvršena tokom poslednjih godina i, što je najvažnije, praksa stvaranja složenih kibernetičkih sistema, stalno približavaju pozicije tih naučnika. Sada se većina slaže u sledećem: pošto je mozak materijalan, za modeliranje njegovih funkcija nisu neophodne nikakve „natprirodne“ sile. U svetu nema nepoznatih stvari, pa će, po mišljenju autora, i tajne mozga ranije ili kasnije biti odgonetnute u meri koja omogućuje njegovo modeliranje. Pošto se nauka i tehnika burno razvijaju, naučnici će vremenom raspolagati savršenijim sredstvima logičko-matematičkog opisa mozga i njegovog materijalnog modeliranja. Postoji mogućnost da to modeliranje bude zasnovano ne na elektronicima, već — recimo — na živim ćelijama koje veštački odgajaju biolozi — kibernetičari u biološki hranljivoj sredini po ranije izrađenom programu.

Međutim, mogućnost modeliranja mozga koji misli postoji za sada samo kao apstrakcija. Drugim rečima, ta mogućnost u principu ne protivreči zakonima prirode, ali za njeno ostvarivanje još ne postoje realni uslovi. Biolozi, neurofiziolozi, psiholozi, logičari i sociolozi još nisu do te mere proučili mozak da bi inženjerima mogli da kažu šta, u stvari, treba da modeliraju. Postojeći logičko-matematički aparat ni izdaleka nije pogodan za analizu problema povezanih sa modeliranjem sistema sličnih mozgu. A elektronska sredstva modeliranja samo će u perspektivi biti pogodna za tu svrhu.

Stvar se komplikuje uglavnom time što je mišljenje, svest čovekova, svojstvo visokoorganizovane materije. Što je naročito važno, ona je proizvod društveno-istorijskog razvitka čoveka i čovečanstva u celini. Čovekova svest, isticali su Marks i Engels, bila je od samog početka društveni proizvod. Iz toga proističe čitav niz znatnih teškoća. Kibernetika za sada još ne daje jasan odgovor kako ih rešiti pri modeliranju.

Problem modeliranja funkcija mozga koji misli veoma interesuje vojne stručnjake. I to ne samo akademski. Od rešenja tog problema umnogome zavisi tehnička politika u oblasti automatizacije oružanih snaga. Ta politika može biti dovoljno dalekovidna samo ako je oslobođena idealističkih i metafizičkih krajnosti, ako je zasnovana na dubokom dijalektičko-materijalističkom shvatanju odnosa apstraktnih i realnih mogućnosti kibernetike i mehanizma prerastanja prvih u druge.

Revolucija u vojnoj veštini zaoštrila je protivrečnost između dinamike borbenih dejstava i postojećih sistema komandovanja jedinicama. Današnji zahtevi „komandnom aparatu” često premašuju psihofiziološke mogućnosti čoveka. Postavlja se pitanje o „zameni” čoveka mašinom, i to ne samo u sferi upravljanja tehnikom, već i u štabovima. Očigledno je, ističe autor, da ni reorganizacija ni povećavanje brojnog stanja ljudi u štabovima ne mogu suštinski da povećaju operativnost komandovanja. Samo svestrana automatizacija procesa komandovanja, po njegovom mišljenju, vodi visokoj operativnosti.

Pitanje tendencija automatizacije i, u vezi s tim, izmene mesta čoveka u oružanoj borbi, interesantno je sa metodološkog i sociološkog stanovišta. Postoji mišljenje da je, navodno, konačan i najradikalniji cilj automatizacije armije potpuno isključivanje čoveka iz procesa oružane borbe. Autor smatra da je to mišljenje veoma pogrešno.

Prvo, ono ne uzima u obzir socijalnu stranu rata. Dok na zemlji bude ratova, oni će biti klasno-politička pojava. Oružana borba ljudi ne može se u principu zameniti borbom mašina.

Drugo, automatizacija se primenjuje radi povećavanja borbenih mogućnosti jedinica. Smanjivanje brojnog stanja ljudi nije cilj već posledica automatizacije, i to samo u relativno malim sistemima. Kod većih sistema češće dolazi samo do preraspodele ljudstva. Teorija, propagirana u zapadnim zemljama, o „malim”, supermehanizovanim armijama, neslavno je propala.

Treće, pozivanje na isključivanje ljudi iz oružane borbe ne uzima u obzir realne uslove, puteve i neophodne zadatke automatizacije, ne stimuliše istraživanja u oblasti inženjerske psihologije, ometa razvoj optimalnih sistema „čovek — borbena tehnika”.

Automatizacija oružanih snaga može se u određenom smislu podeliti na dve etape.

Prva predstavlja nastavak mehanizacije i motorizacije trupa. Njen zadatak je bio automatizacija upravljanja oružjem i borbenom tehnikom, a samim tim ukidanje ograničenja u njihovoj optimalnoj primeni, povezanoj sa sporošću, bržim zamaranjem, rasejanošću i nedovoljnom preciznošću reakcija čoveka. U većini slučajeva, tehničko rešenje problema sastojalo se u tim slučajevima u isključivanju čoveka iz neposrednog učešća u procesu upravljanja.

Druga etapa automatizacije, povezana uglavnom sa tehničkim ostvarivanjem ideja kibernetike, primorala je da se suštinski preispitaju stanovišta karakteristična za prvu etapu. Kibernetika je ubedljivo dokazala da je čovek, kao član automatizovanog sistema upravljanja, zadivljujuće univerzalan, da njegova dejstva nisu okovana fiksiranim programom, da je sposoban da operiše neformalizovanom informacijom i da donosi, makar i približno, pravilne odluke u nepredviđenoj situaciji. Postalo je očigledno da čovek i automat dopunjuju jedan drugoga: čovekova psiha je univerzalna i elastična, ali je spora, dok je automat brz, ne umara se, ali je u poređenju sa čovekom usko specijalizovan.

Nova etapa automatizacije povezana je sa prelaskom na analizu i sintezu složenih sistema, tj. sistema za upravljanje borbenim kompleksima, većim i manjim jedinicama itd. U njima se čovek pojavljuje ne samo kao biološko već i društveno biće. Preimущества čoveka u tom slučaju dolaze do posebnog izražaja. U toj etapi postalo je jasno da se maksimalno povećavanje borbenih mogućnosti trupa može postići ne metafizičkim „isključivanjem” čoveka iz sistema upravljanja, već samo optimalnim usklađivanjem informacionih, energetskih i drugih osobina čoveka i mašine.

Podela funkcija između čoveka i mašine i osobenosti njihovog usklađivanja u sistemima upravljanja promenljive su i zavise od razvika nauke i tehnike. Autor je mišljenja da ono što se danas priznaje isključivom sposobnošću čoveka, sutra će se formalizovati, programirati i predati na izvršenje mašini. Pri tome se korenito menja prilaženje rešavanju mnogih problema. Na primer, osvajanje vazdušnog prostiranja započelo je letom čoveka, a samo posle nekoliko desetina godina poleteo je prvi bespilotni avion. I obrnuto, put čoveka u kosmos otvorili su automati.

Tehnički progres je beskonačan. Međutim, na svakoj etapi razvika postoji ogroman broj veza i odnosa koji još nisu dovoljno razjašnjeni da bi se mogli izraziti u vidu matematičkih formula. Stoga će na svakoj stepenici razvika vojne nauke i prakse, sfera primene mašina biti uža i manja u odnosu na čovekove delatnosti koje se stalno proširuju. U svojoj oblasti automat je jači od čoveka (inače ne bi ni bio potreban), ali će u sferi upravljanja oružjem i jedinicama u celini, glavna i najodgovornija uloga uvek pripadati čoveku. Tehnika opredeljuje samo mogućnost efikasnog rada sistema upravljanja. Čovek pretvara tu mogućnost u stvarnost.

Upravljanje jedinicama i oružjem u raketno-nuklearnom ratu pretvara se u duboko naučnu delatnost koja od komandanta i štabova za-

hteva ogroman utrošak stvaralačke energije. Pri tome, neosporna preimućstva stiće ona protivnička strana koja, posredstvom automatizacije upravljanja, u većoj meri oslobađa svoje komandante od izvršavanja rutinerskih obaveza i potpunije se koristi njihovim stvaralačkim sposobnostima.

Ponekad se nailazi na mišljenje da neophodnost prihvatanja preporuka koje obrađuje mašina, navodno, sputava komandanta, smanjuje značaj njegove volje, lišava ga slobode odlučivanja i unižava njegovo dostojanstvo. Autor smatra da ovakvo shvatanje sve postavlja naglavce. Automatizacija upravljanja obezbeđuje komandantu maksimalan broj obrađenih operativno-taktičkih informacija i samim tim omogućuje mu pravovremeno donošenje naučno zasnovane, osmišljene odluke. A sloboda, po materijalističkom shvatanju te reči, nije ništa drugo do svesna neophodnost, sposobnost donošenja odluke sa poznavanjem stvari. Na taj način automatizacija proširuje slobodu dejstva komandanta.

U zaključku autor ističe da se u članku nisu mogli obuhvatiti i detaljno obraditi svi filozofski aspekti kibernetike, ali je bitno sagledati da ta mlada nauka ima veliku budućnost i da je njen značaj veliki za sve nauke, a među njima i za vojnu. Stoga je neophodno da se vojni kadrovi potpunije upoznaju sa filozofskim pitanjima kibernetike i da znalčki primenjuju njene metode radi dubljeg izučavanja zakonitosti i tendencija oružane borbe i naučnog rukovođenja jedinicama.

N. B.

BRITANSKA „BELA KNJIGA“

U februaru ove godine britansko Ministarstvo odbrane objavilo je Belu knjigu, koja sadrži zvanične britanske stavove o vojnoj ulozi Velike Britanije u NATO-u i Evropi, na Sredozemlju, Srednjem i Dalekom istoku i u drugim područjima sveta. Bela knjiga ima uglavnom dvojak cilj: ona treba da opravda angažovanje vojne sile Velike Britanije na mnogobrojnim područjima širom sveta, s jedne, i finansijske izdatke koji su neophodni za to angažovanje, s druge strane. Sastavljena je iz dva dela: prvi deo obuhvata dugoročno planiranje vojne uloge Velike Britanije, a drugi se odnosi na konkretnu politiku i izdatke za odbranu u tekućoj budžetskoj 1966—67. godini.

Dolaskom na vlast, krajem 1964. godine, laburistička vlada je najavila izvesne promene u dotadašnjoj politici odbrane V. Britanije. Ona je predvidela da, postepenim reformama, smanji teret vojnog budžeta na britansku ekonomiju i da do 1970. godine postavi nove osnove vojnoj ulozi Velike Britanije. Vlada je najpre odredila koliki može biti vojni budžet, a zatim je, u okvirima tako fiksiranog budžeta, odredila vojnu ulogu Velike Britanije u odnosu na njene samostalne zadatke i bilateralne i multilateralne vojne obaveze. Tako Bela knjiga predviđa da godišnji vojni budžeti do 1970. godine ne iznose više 7 odsto ukupnog nacionalnog dohotka, kao u prethodnim godinama, već 6 odsto. Na taj način fiksira se iznos od oko 2 milijarde funti godišnje (po cenama iz 1964. god.) za vojne izdatke u periodu do 1970. god., odnosno oko 300 do 400 miliona funti manje od predviđenog budžeta prethodne vlade.

ULOGA BRITANSKIH SNAGA U EVROPI

Najvažniji zadatak britanske vojne sile je odbrana britanskih ostrva. Bezbednost Britanije prvenstveno se zasniva, ističe se u Beloj knjizi, na sprečavanju rata u Evropi. Zato se smatra da je NATO od vitalnog interesa za Veliku Britaniju.

Interesantno je ukazati na neke stavove u Beloj knjizi o raznim aspektima mira i rata u Evropi.

Opasnost od rata bilo koje vrste u Evropi, tvrdi se u Beloj knjizi, mala je sve dok potencijalni agresor veruje da takav rat može izazvati nuklearni odgovor. A verovatnoća nuklearnog odgovora prvenstveno leži na solidarnosti zemalja — članica NATO-a. Iz ovako izraženog stava u Beloj knjizi sledi normalan zaključak: rat u Evropi je utoliko manje verovatan ukoliko je NATO čvršći i ukoliko je spremniji za nuklearni rat.

Bela knjiga razmatra i alternativno rešenje za nuklearno naoružanje NATO-a, koje se sastoji u „masovnoj izgradnji konvencionalnih snaga“ u Zapadnoj Evropi; međutim, britanska vlada nije za ovo rešenje iz finansijskih i drugih razloga. Za tu alternativu nisu ni druge zemlje — članice NATO-a u Evropi; ona ne dolazi u obzir i stoga što bi, po britanskom mišljenju, „organizovan kopneni rat ubrzo postao

nemoguć", čim bi se nuklearno oružje upotrebilo na bilo kom nivou, pa prema tome zašto stvarati suviše velike kopnene snage. Zato, ističe se u Beloj knjizi, Britanci nastoje da svoje saveznike ubede u to „da treba napustiti ratne pripreme koje se zasnivaju na pretpostavci da opšti rat u Evropi može trajati više meseci”.

Bela knjiga opravdava prisustvo kopnenih i vazduhoplovnih snaga na evropskom ratištu. Te snage su namenjene da dejstvuju tamo za slučaj „malih konflikata”, koji automatski ne dovode do upotrebe nuklearnog oružja. Za takve „konflikte”, tvrdi se u Beloj knjizi, „verovatno su dovoljne” sadašnje vojne formacije NATO-a na evropskom ratištu, uz uslov da su popunjene, i uz napomenu da tim kopnenim snagama treba dati „više vazdušne podrške”.¹ Prema tome, zaključuje se u Beloj knjizi, britanske snage treba da ostanu u SR Nemačkoj na sadašnjem nivou, ali uz dve ograde: a) da se tim snagama doda za podršku deo britanskog vazduhoplovstva koji je do sada bio namenjen za nuklearne udare, i b) da se nađe rešenje za izdržavanje britanskih snaga u Evropi van britanskog budžeta.

ULOGA BRITANSKIH SNAGA IZVAN EVROPE

„Iako imamo važne ekonomske interese na Srednjem istoku, u Aziji i na drugim mestima, vojna snaga nije najpogodnije sredstvo za zaštitu tih interesa”, ističe se u Beloj knjizi u objašnjenju vanevropske vojne uloge Velike Britanije. „Uostalom, V. Britanija sudeluje sa drugim državama u opštem interesu održavanja mira, sve dok je to moguće, u čitavom svetu. Taj interes iznad svega opravdava naše vojno prisustvo van Evrope”. Da bi se još jasnije „opravdalo britansko vojno prisustvo van Evrope”, u Beloj knjizi se navodi i ovo:

„Veliki deo Afrike, Srednjeg istoka i Azije prolazi kroz period revolucionarnih promena koje ponekad mogu preći međunarodne okvire. U proteklim godinama opasnost za mir je bila daleko veća van Evrope nego unutar nje. Kada takva nestabilnost vodi otvorenom ratu, ona ugrožava ne samo ekonomske interese već i svetski mir. Velike sile mogu biti izazvane da intervenišu i da se sukobe. U nedavnoj prošlosti mi smo više puta videli kako je lokalni konflikt na jednom dalekom području mogao da dovede do direktne konfrontacije glavnih sila”. I nešto dalje: „Britanske snage van Evrope mogu pomoći u otklanjanju te opasnosti. Nedavno iskustvo u Africi i drugde pokazuje da je naša sposobnost da ukažemo brzu pomoć prijateljskim vladama, čak i sa malim britanskim snagama, sprečila veliku katastrofu”².

Ovim citatima Bele knjige suvišan je bilo kakav komentar.

Da bi Velika Britanija mogla da očuva svoje „prekomorske” kolonijalističke pozicije, odbrani mnogobrojne vojne baze i instalacije, suzbije oslobodilačke antikolonijalne snage, koje joj ugrožavaju opstanak u Africi, Aziji itd., morala bi da raspolaže vojnim snagama koje su daleko iznad britanskih ekonomskih mogućnosti. U odbrani svojih kolonijalnih interesa V. Britanija zavisi od SAD gotovo svuda. Drugim

¹ Bela knjiga, I deo, str. 6.

² Bela knjiga, I deo, str. 6 i 7.

rečima, intervencija i angažovanje snaga SAD na mnogobrojnim svet-skim područjima spasavaju britanski kolonijalizam od brzog i konač-nog raspadanja. Ovde se postavlja pitanje gde su SAD našle „opšti interes” sa Velikom Britanijom? SAD su se angažovale skoro bez re-zerve u Vijetnamu i na drugim područjima radi „odbrane slobodnog sveta”. Snage koje prete britanskim imperijalnim pozicijama istovre-meno su potencijalni protivnici i SAD. Svaka britanska izgubljena pozi-cija stavlja strategiju SAD pred dilemu: ili tu poziciju prepustiti po-tencijalnom protivniku ili angažovati nove snage za njeno zadržavanje.

Kakav je dugoročni plan smanjenja budžetskih izdataka za potrebe „istočno od Sueca”? Bela knjiga to formuliše na sledeći način: „Prvo, V. Britanija neće preduzimati velike ratne operacije sem u kooperaciji sa saveznicima. Drugo, ona neće prihvatiti obavezu da nekoj državi ukazuje vojnu pomoć, sem u slučaju da je ta država spremna da obez-bedi uslove koji bi takvu pomoć učinili blagovremeno efikasnom. I tre-će, neće se ići na održavanje odbrambenih objekata u nezavisnoj državi ako ona to ne želi.”

Ako bi se razmotrio ovakav britanski stav, postavilo bi se pitanje: kakve sve značajne vojne zadatke može izvršiti V. Britanija na Sredo-zemlju i Bliskom istoku sa 20.000 ljudi, da li sa njima može bilo kojoj „prijateljskoj” vladi ukazati neku znatniju pomoć i, eventualno, odu-preti se odlučnom zahtevu jedne nezavisne države da povuče vojne instalacije sa njene teritorije? Ako bi Britanci ovakav svoj stav hteli da izraze bez velikih „diplomatskih” obzira, onda bi se to otprilike ovako moglo reći: V. Britanija nema dovoljno snaga i sredstava u Aziji i Africi sposobnih da bez prisustva i sadejstva SAD izvrše sve svoje mnogobrojne obaveze i vojne zadatke.

U zaključku o vojnoj ulozi van Evrope u Beloj knjizi se kaže: „Mi ne možemo sa sigurnošću i precizno predvideti kako će se britanske snage angažovati bilo kada u periodu do 1970. godine...”; u svakom slučaju neophodno je „održavati u V. Britaniji snage znatno jače nego do sada, koje su spremne da se vazдушnim transportom prebace radi ojačanja...³

SREDOZEMLJE

Bela knjiga predviđa smanjenje obaveza i vojnih snaga na Sredo-zemlju. Smanjili bi se kontingenti na Kipru i Malti, dok bi jačina snaga u Gibraltaru ostala nepromenjena. U pogledu održavanja britanskih snaga (iako smanjenih) na Sredozemlju, Bela knjiga se poziva na oba-veze u CENTO-paktu i bilateralne ugovore sa Kiprom, Maltom i Li-bijom.

SREDNJI ISTOK

V. Britanija namerava da se i na Srednjem istoku odrekne samo-stalnog izvođenja „velikih operacija” i ne želi da zadrži svoje baze na teritoriji nezavisnih država protiv njihove volje. Saglasno ovome, u Be-

³ Bela knjiga, I deo, str. 7.

loj knjizi stoji: „Južna Arabija postaje nezavisna 1968. i pošto se to ostvari, ne mislimo da ćemo zadržimo naše vojne baze. Prema tome, nameravamo da povučemo u to vreme naše snage iz baze Adena...” Iz ovoga bi logično proizišao zaključak da je konačno shvaćena neophodnost davanja pune nezavisnosti narodima na Arabijskom poluostrvu. Međutim, već sledeća rečenica u istom pasusu odbacuje ovakav zaključak: „Bićemo u stanju da ostale naše obaveze na Srednjem istoku izvršavamo na taj način što ćemo malo povećati naše snage koje bazi-
raju u Persijskom zalivu”⁴.

NAORUŽANJE BRITANSKIH SNAGA

Bela knjiga ukazuje na dugoročne planove u naoružanju britanskih snaga.

Protagonisti ranijih koncepcija izgradnje britanske ratne mornarice uporno su insistirali da se već dotrajali i zastareli nosači aviona zamene i da otpočne izgradnja nekoliko novih. Pristalice nove koncepcije nastupaju sa mnogobrojnim argumentima protiv gradnje novih nosača aviona, a jedan od glavnih je: V. Britanija ekonomski ne može da podnese troškove izgradnje savremenih nosača aviona. Tako Bela knjiga ukratko najavljuje da će sadašnji nosači aviona ostati u službi do 1970. godine i da ne postoji nada da će biti zamenjeni novim.

Najvažnije u perspektivnom planu ratne mornarice je to što nuklearne podmornice treba da preuzmu od ratnog vazduhoplovstva ulogu u okviru nuklearnih snaga NATO-a. Tako se predviđa da će do 1970. godine biti gotove 4 nuklearne podmornice, od kojih prva već u proleće 1968. godine. Takođe se planira izrada razarača sa rampama za rakete more-vazduh. U planu je modernizacija nekih drugih sredstava ratne mornarice.

Značajno mesto u daljoj modernizaciji britanskih oružanih snaga zauzima odluka da se avion *Camberra* zameni američkim avionom F-111A. Imajući u vidu koliko će britanskom parlamentu teško pasti odluka da V. Britanija ne izrađuje svoj savremeni avion i da od SAD kupi 50 aviona F-111A, sa rokom isporuke do 1970. godine, Bela knjiga opširno iznosi visoke kvalitete ovog američkog aviona i ukazuje na to kakvim bi finansijskim žrtvama bila izložena V. Britanija ako bi proizvodila sopstveni avion sličnih karakteristika.

Ostali deo plana perspektivnog razvoja naoružanja britanske armije nije posebno interesantan jer ne donosi neke naročite novosti u odnosu na već postojeća sredstva.

DISLOKACIJA BRITANSKIH ORUŽANIH SNAGA

U Beloj knjizi se iznosi najpre princip dislokacije a zatim izlaže aktuelna dislokacija britanskih oružanih snaga.

Princip sadašnje dislokacije sastoji se u tome da se u prekomorskim oblastima drže najnužnije snage i sredstva, a da se u V. Brita-

⁴ *Bela knjiga*, I. deo, str. 7.

niji održavaju spremne strategijske rezerve svih vidova, zajedno sa sredstvima strategijskog i taktičkog vazdušnog transporta.

Sama dislokacija izgleda ovako:

U V. BRITANIJI

Ratna mornarica. Jedinice ratne mornarice za potrebe metro-pole nalaze se na susednim morima. To su razarači, fregate, podmornice i obalni minonosci, čiji je zadatak obuka, vežbe, zaštita ribolova i izvesni zadaci za račun NATO-a.

Kopnene snage. Armijske strategijske rezerve: nekoliko borbenih jedinica i jezgra štabova koji mogu da se brzo upute na bilo koje svetsko vojište.

Ratno vazduhoplovstvo. Bombarderske, izviđačke i tankerske snage; snage vazdušne odbrane; strategijski i taktički avio-skvadroni; priobalna avijacija i jedan vazduhoplovni puk kao rezerva.

U EVROPI

Kopnene snage. Korpus od tri divizije u SR Nemačkoj i brigada u Berlinu.

Ratno vazduhoplovstvo. Taktičke avio-snage, uključujući lake bombardere, izviđače, avione za protivvazdušnu odbranu i helikoptere za podršku.

NA SREDOZEMLJU I BLISKOM ISTOKU

Ratna mornarica. Razarači, fregate i minonosci, kao i druge jedinice povremeno.

Kopnene snage. Mali garnizoni u Gibraltaru, na Malti, na Kipru i u Libiji. Na Kipru je 1.000 pripadnika britanske armije ili ukupno petina svih snaga OUN na tom otoku.

Ratno vazduhoplovstvo. Laki bombarderi, izviđači, taktička transportna avijacija, protivvazdušna odbrana, helikopteri.

NA SREDNJEM ISTOKU

Za Srednji istok postoji ujedinjena komanda za sva tri vida. Štab je u Adenu, glavnoj bazi srednjeistočnog područja. Ova komanda pokriva široko područje zapadno od linije koja ide sredinom Indijskog okeana i uključuje ostrva u zapadnom delu Indijskog okeana i istočnu, centralnu i južnu Afriku, zatim Arabiju i Persijski zaliv.

Ratna mornarica. Nosači aviona i komandosi u službi između srednjeistočne i dalekoistočne komande, koji ujedno kontrolišu more istočno od Sueca. Nosači aviona nisu vezani za određeni deo ovog pomorskog područja, dok su fregate i minolovci većinom u Persijskom zalivu.

Kopnene i vazduhoplovne snage. Uglavnom u Adenu i Bahreinu je dislocirano 17.500 pripadnika vojnih snaga. U Adenu se nalaze avioni za podršku, za taktički transport, lovci-izviđači, pomorski izviđači. U Bahreinu su avioni za podršku i taktički transporteri. Jedan bataljon kopnene vojske je stacioniran u Svazilandu (na jugu Afrike).

NA DALEKOM ISTOKU

Na Dalekom istoku, kao i na Srednjem, postoji ujedinjena komanda. Štab za sve vidove je u Singapuru.

Ratna mornarica. Ima nekoliko razarača od kojih su neki sa raketnim rampama, fregate, podmornice, obalne minolovce i druge brodove. Pod ovom komandom su još dva komandosa i dve sekcije specijalnih brodova. Tamo su još australijske i novozelandske pomorske snage.

Kopnene snage. U sastavu komande kopnenih snaga nalazi se preko 40.000 ljudi, od kojih 14.000 Gurka i oko 6.000 iz Malezije i Singapura.

Ratno vazduhoplovstvo. U njegovom sastavu nalaze se vazduhoplovne snage svih namena, uključujući bombardere sa nuklearnim bombama. Tu ulaze i vazduhoplovne jedinice Australije i Novog Zelanda.

Ukupno brojno stanje po navedenim područjima je sledeće:

u V. Britaniji — — — — —	238.900 ljudi
u Evropi — — — — —	64.800 „
na Sredozemlju i B. istoku — — —	22.200 „
na Srednjem i Dalekom istoku — —	80.900 „
na drugim područjima — — — —	45.000 „
	<hr/>
Ukupno	451.800 „

ELEMENTI BUDŽETA ZA 1966—67. GODINU

Bela knjiga razlaže vojni budžet za tekuću 1966—67. godinu na pet glavnih elemenata: borbene snage, rezervne snage, istraživanje i razvoj, obuka i personalni sektor. Za svaki od ovih elemenata daje sastav, ulogu i značaj, kao i budžetske izdatke za svaku stavku unutar pojedinog elementa. Ukupan budžet iznosi 2.172 miliona funti sterlinga.

BORBENE SNAGE

Bela knjiga deli borbeni deo oružanih snaga prema nameni na:

- nuklearne strategijske snage,
- kopnene snage na evropskom ratištu,
- pomorske snage za opštu namenu,

- d) kopnene snage za opštu namenu,
- e) ratno vazduhoplovstvo za opštu namenu,
- f) transportnu avijaciju.

a) Nuklearne strategijske snage

Sastav i uloga. To su avioni iz sastava bombarderske nuklearne komande, a u toku 1968. godine ući će u njihov sastav 4 nuklearne podmornice. Učestvuju kao deo opštih strategijskih nuklearnih snaga NATO-a.

Naoružanje. Skvadroni tipa Victor B² i Vulcan B² Bombarderi koji nose raketu Blue Steel imaju prednost što mogu napadati cilj sa pozicija izvan zone odbrane cilja. Bombarderi iz sastava ove strategijske komande mogu, pored svoje osnovne uloge, da dejstvuju i konvencionalnim bombama i kao podrška na drugim vojištima.

Flota podmornica sastoji se od 4 podmornice na nuklearni pogon od kojih je svaka naoružana sa 16 raketa Polaris (dugog radijusa). Prva od njih biće operativna u proleće 1968. godine, a ostale do 1969.

Rashodi nuklearnih strategijskih snaga za 1966—67. procenjuju se:

	miliona funti	vojna lica	civilna lica
bombarderske snage zajedno sa kontrolom, štabovima i bazama	45	9.500	1.500
podmornice naoružane raketama Polaris — — — — —	60	900	1.000
Ukupno	105	10.400	2.500

b) Kopnene snage na evropskom ratištu

Sastav i uloga. Rajnska britanska armija obuhvata tri korpusa od po tri divizije. U Berlinu je jedna brigada. Prema ugovornim obavezama, deo ovih snaga Britanci mogu povlačiti sa evropskog i upućivati na druga ratišta. Oni su od ovih snaga već odvajali izvestan deo i upućivali na Srednji i Daleki istok, a Bela knjiga kaže da će „ta situacija, izgleda, potrajati”.

Naoružanje. Za budžetsku 1966—67. godinu Bela knjiga ne ukazuje na neke značajnije promene. U toku je izvesno poboljšanje već postojećih sredstava: uvodi se novo samohodno artiljerijsko oružje 105 mm, zatim novi tip tenka, poboljšava se protivtenkovska artiljerija, uvodi se poboljšani tip kamiona itd.

Predviđaju se sledeći rashodi za britanske kopnene snage na evropskom ratištu za tekuću budžetsku godinu:

	miliona funti	vojna lica	civilna lica
Rajnska armija — — — — —	169	53.300	35.200
Berlin — — — — —	4	3.000	—
Ukupno	173	56.300	35.200

c) Pomorske snage za opštu namenu

Sastav i uloga. Flota u domaćim vodama i „prekomora”, podmornička flota (izuzev podmornica naoružanih raketama P o l a r i s), nosači aviona, komandosi, pomoćna flota, „prekomorske” baze, dokovi i depoi. Zadaci ovih snaga su: zaštita trgovačkih komunikacija i drugih interesa države, podrška kopnenih snaga, efektivno učešće u zadacima iz okvira paktova NATO, SEATO i CENTO.

Elementi pomorskih snaga za opštu namenu: amfibijske snage, nosači aviona, podmornice, krstarice, razarači, snage za protivminske mere i pomoćni brodovi.

U toku 1966—67. godine predviđaju se neke izmene, od kojih su značajnije: uvođenje novih tipova desantnih čamaca, renoviranje postojećih i već zastarelih nosača aviona, a u toku je uvođenje u službu 13 novih klasičnih podmornica tipa O b e r o n, dok su 4 razarača sa raketnim rampama upravo uvedeni.

Izdaci u tekućem budžetu:

		miliona funti	vojnih lica	civilnih lica
amfibijske snage	— — — —	15	7.100	200
nosači aviona	— — — —	18	5.700	—
podmornice	— — — —	26	2.800	—
krstarice	— — — —	8	1.500	—
razarači i fregate	— — — —	75	18.600	—
protivminske snage	— — — —	7	1.200	—
ostali brodovi	— — — —	41	4.900	3.500
pomorska avijacija	— — — —	70	4.200	—
prekomorske baze	— — — —	49	9.700	18.600
	Ukupno	309	55.700	22.300

d) Kopnene snage za opštu namenu

Ovaj deo oružanih snaga sastoji se uglavnom od jedinica kopnene vojske namenjenih za zadatke van Evrope. To su: strategijska rezerva, kopnene snage van Evrope i avijacija specijalne namene.

S t r a t e g i j s k a r e z e r v a. Sačinjava je divizija od dve pešadijske i jedne padobranske brigade i određen broj oklopnih, artiljerijskih, inženjerskih i drugih jedinica potrebnih za podršku. Ove snage su dislocirane na britanskim ostrvima i u slučaju potrebe mogu brzo da ojačaju prekomorska vojišta i garnizone, kao i britanske snage (u okviru savezničkih obaveza) na evropskom i drugim ratištima. Celokupna rezerva može biti spremna za pokret u roku od 7 dana, dok jedan njen deo i u roku od 3 dana, pa i pre. Ovo je veoma pokretna snaga, opremljena i kompletno sposobna za vazdušni transport. Snage strategijske rezerve imaju na stalnom raspolaganju 38. grupu transportne avijacije.

Prekomorske kopnene snage u Sredozemlju, na Bliskom, Srednjem i Dalekom istoku ispunjavaju obaveze u okviru paktova CENTO i SEATO, štite baze i instalacije, održavaju red u kolonijama, vrše unutrašnje obezbeđenje itd.

Avijacija specijalne namene je vezana za dejstva u džungli, u nesigurnim graničnim zonama itd.

Naoružanje i oprema za ove snage su u velikom obimu specifični. Velika pažnja se poklanja izradi opreme i oružja za specijalne klimatske i terenske uslove. Naoružanje i oprema se podešavaju za borbené potrebe malih formacija i upotrebu protiv malih grupa. Uvode se što lakša oružja, smanjuje se teret koji borac nosi, vrše se podešavanja za noćne borbe. Uvodi se sve više transportera za najteže terenske uslove, kao i helikoptera koji se koriste za kontrolu i obilazak, za prenos manjih patrola i slično.

Budžetski izdaci za ove snage:	miliona funti	vojna lica	civilna lica
Strategijska rezerva — — — —	91	42.200	12.700
Daleki istok — — — — —	70	40.900	19.500
Srednji istok — — — — —	24	10.600	2.900
Sredozemlje — — — — —	25	9.100	6.300
Karibi, Afrika i ostalo — — —	2	1.000	200
Ukupno	212	103.900	41.600

e) Ratno vazduhoplovstvo opšte namene

U ovaj elemenat oružanih snaga uključuje se celokupno borbeno vazduhoplovstvo, osim nuklearnih bombardera, transportne i tankerske avijacije. Deli se na pet glavnih grupa: vazдушna odbrana i podrška, laki bombarderi, pomorski izviđači, štabovi i baze (kao i nastavni centri), opšta podrška.

Uloga snaga vazdušne odbrane je da dejstvuju u prostoru Velike Britanije i Zapadne Nemačke, uključujući se u ostale protivvazdušne snage NATO-a. Snage za podršku su namenjene za britanska ostrva, za evropsko i prekomorska ratišta.

Lake bombarderske snage izvršavaju samostalne zadatke iz okvira britanskih obaveza u NATO, sa prvenstvenom ulogom napada nuklearnim i drugim bombama na protivničke objekte. Canberra je osnovni aparat ove vrste avijacije.

Pomorska izviđačka avijacija izviđa na moru, vrši protivpodmorničku zaštitu, spasavanje na moru itd. Po potrebi se može pridati transportnoj avijaciji.

Snage opšte podrške su takvog sastava da mogu ojačati sve ostale kategorije ratnog vazduhoplovstva.

Rashodi vazduhoplovstva opšte namene:

	miliona funti	vojnih lica	civila
vazдушna odbrana i podrška — —	77	11.900	3.200
laki bombarderi — — — —	31	8.100	2.300
pomorski izviđači — — — —	24	4.200	900
štabovi, baze, instalacije — — —	17	5.700	3.100
opšta podrška — — — —	80	17.100	9.100
Ukupno	229	47.000	18.600

f) Transportna avijacija

Snage transportne avijacije sastoje se od: strategijske transportne avijacije, taktičke transportne avijacije, tankerske avijacije, štabova i baza. Zadatak ovih snaga je da transportuju snage i sredstva sva tri vida sa jednog na drugo ratište prema strategijskoj i taktičkoj potrebi. Celokupno taktičko transportno vazduhoplovstvo je osposobljeno za izvršavanje vazdušnodesantnih zadataka.

Godišnji prosek planiranih letova je približno po sledećem:

strategijski transport — — — — — — —	45.000	časova
taktički transport na dužim i kraćim odstojanjima	140.000	„
vazduhoplovstvo za vezu — — — — — — —	33.500	„
tanker — — — — — — — — — —	5.500	„

U proračun za ovoliki broj letova uzeto je u obzir oko 400 aviona, sastavljenih od 25 raznih tipova i oko 2.700 oficira i podoficira. Znatan deo ovih transportnih snaga stoji u neprekidnoj pripravnosti.

Rashodi transportnog vazduhoplovstva su:

	miliona funti	vojnih lica	civila
strategijski transport — — — —	55	5.300	900
taktički transport — — — —	52	10.100	3.000
instalacije, baze i drugo — — — —	17	6.700	3.100
civilni transport — — — —	11	—	—
Ukupno	135	22.100	7.000

Samo na borbeni deo oružanih snaga, prema navedenim podacima Bele knjige, otpada 1.163 miliona funti sterlinga.

Ostala suma u vojnom budžetu za tekuću finansijsku 1966—67. godinu (od ukupno 1.009 miliona funti) pripada: rezervnim snagama, istraživanjima i razvoju, obuci, regrutovanju, ličnim izdacima i ostalim rashodima

R. Vuk.

BRDSKA ARTILJERIJA

Ovo je, u stvari, zvanično italijansko gledanje na upotrebu brdske artiljerije u savremenim uslovima, a objavljeno je u austrijskom vojnom časopisu¹ uz napomenu da ga je, na molbu redakcije istog časopisa, pripremila italijansko Ministarstvo odbrane. Autori su pokušali da, u okviru ovako relativno ograničenog članka, daju celovitu sliku mesta, uloge i značaja brdske artiljerije pri upotrebi nuklearnog oružja. S obzirom na to može se reći da se radi o zvaničnim gledištima italijanske vojske, zasnovanim na taktičkim načelima, naoružanju i pravilima koja u njoj važe.

KARAKTERISTIKA OPERACIJA NA BRDSKO-PLANINSKOM ZEMLJIŠTU

U članku se navode sledeći osnovni elementi koji ispoljavaju uticaj na operacije na ovakvom zemljištu:

- najpre teškoće koje prouzrokuje samo zemljište;
- vremenski uslovi (naročito nepovoljni zimi) koje karakterišu znatne padavine i nagle promene vremena;
- oskudica puteva, nepovoljne trase postojećih — što sve vrlo ograničava mogućnosti saobraćaja; i
- teškoće u snabdevanju zbog: slabih puteva, visinskih razlika, malog broja naselja i slabih mogućnosti snabdevanja na licu mesta.

Na osnovu iznetog mogu se izvući ove karakteristike operacija:

a) laka je procena najvažnijih operacijskih pravaca — ako se ima u vidu ograničen izbor puteva i prohodnih delova zemljišta, što je od odlučujućeg značaja za organizovanje i izvođenje operacija;

b) usled ispresecanosti i nepovezanosti zemljišta često dolazi do podele formacijskih jedinica; ova činjenica onemogućava eksploataisanje uspeha po dubini;

c) težište se često može ostvariti samo koordinacijom različitih taktičkih dejstava koja se, ponekad i duže vreme, moraju odvijati nezavisno jedna od drugih;

d) operacije su često veoma ograničene zbog malog broja snaga koje se u njima mogu angažovati, zatim zbog ograničene upotrebe motorizovanih i oklopnih jedinica, teškoća u izboru položaja i dejstvu artiljerije i ostalog naoružanja;

e) samo je povremen značaj frontalnih dejstava i iznenađenja;

f) teškoće i sporost prilikom pokreta jedinica utiču na odvijanje dejstava — broj angažovanih snaga; pravci kretanja i napada, kao i plan

¹ *Die Gebirgsartillerie*, von Verteidigungsministerium, Rom, *Österreichische militärische zeitschrift* br. 1/1966.

upotrebe rezervi, teško se mogu menjati; teško je postići veću pokretljivost kojoj se, inače, teži u savremenim uslovima;

g) još veći značaj i uticaj na operacije nego u ravnici ima organizacija snabdevanja.

Dalje se u članku naglašava da iako se na brdsko-planinskom zemljištu, uglavnom, neće odvijati odlučujuća dejstva, ono ipak ima veliki značaj — bilo kao oslonac za bokove, jak centralni deo položaja ili, pak, kao baza za široka partizanska dejstva.

ZNAČAJ ARTILJERIJSKE VATRE NA BRDSKO-PLANINSKOM ZEMLJIŠTU

Frontovi na ovakvom zemljištu, ističe se u članku, nikad neće biti neprekidni, a dejstva će često karakterisati takva brzina ili sporost koje se ne mogu zamisliti na ravnom zemljištu.

Vatra brdske artiljerije predstavljaće osnovu takvih dejstava, pre svega zato što se ne može uvek prikupiti dovoljno snaga za određeno vreme, a zatim i zbog toga što je lakše koncentrisati vatru nego jedinice. Pošto posedanje izvesnih ključnih tačaka i položaja može da bude odlučujuće za uspeh operacije, od bitnog je značaja da se artiljerija dodeli za zaštitu najosetljivijih sektora, odnosno da se u napadu upotrebi na najvažnijim mestima ili protiv najjačih neprijateljskih položaja. Ističe se da je to naročito važno ako je neprijatelj uspeo da se ukopa.

U odbrani je bitno da se iznenadna i jaka vatra koncentriše na zone kroz koje je neprijatelj stvorom zemljišta prinuđen da prođe. Značaj artiljerijske vatre postaje utoliko veći ukoliko su veće teškoće za upotrebu oklopnih jedinica na određenom zemljištu. Pošto se na brdsko-planinskom zemljištu gotovo nikad neće moći dejstvovati borbenim grupama sastavljenim od mehanizovane pešadije, tenkova i samohodne artiljerije — što je normalan slučaj u ravnici — to se, po mišljenju autora ovog članka, mora pribeći tradicionalnom postupku, tj. dejstvima „prave” pešadije podržane specijalnom artiljerijom, osposobljenom da se kre-



Sl. 1. — Brdska haubica 105/14 na vatrenom položaju

će i bori u istom ritmu kao i brdska pešadija. Uz to se naglašava i veliki značaj vazduhoplovstva u savremenim uslovima i to: za vertikalni obuhvat, za izviđanje, a pre svega, za transport ljudstva, municije i materijala. U pojedinim slučajevima artiljerija će moći da efikasno dejstvuje samo uz pomoć helikoptera — koji mogu i duže vreme da snabdeavaju pojedine baterije municijom i hranom.

MOGUĆNOSTI VATRENIH SREDSTAVA U PLANINI

Autori članka smatraju da se značaj brdske artiljerije može bolje shvatiti samo ako se razmotre ograničenja kojima su na brdsko-planinskom zemljištu podvrgnuta ostala vatrena sredstva.

a) Taktičko nuklearno oružje ima manji efekat dejstva nego u ravnici. U napadu, ono će se upotrebiti samo kada bude mogućnosti za dubok prodor.

U odbrani će se, u obliku nuklearnih mina, moći vrlo korisno da upotrebi za:

zaprečavanje radioaktivnim materijama taktički važnih saobraćajnica kroz doline,

ojačavanja prepreka u okviru zadržavajuće odbrane,

sprečavanje korišćenja eventualnog napadačevog uspeha u dubinu.

b) Avijacija. Na brdsko-planinskom zemljištu znatno su otežani izviđanje iz vazduha i direktna podrška jedinica. Uz to se u članku napominje da fotografisanje iz vazduha ne daje uvek dobre rezultate zbog duboke ispresecanosti zemljišta, kao i da neravnomerno osvetljavanje pojedinih detalja na njemu otežava korišćenje aerofoto-snimaka.

Upotreba avijacije je otežana, u celini gledano, zbog stvora zemljišta, vremenskih uslova i često otežane vidljivosti.

c) Konvencionalna (poljska) artiljerija srednjeg kalibra može da se iskoristi za ojačavanje vatrene dejstva organske (brdske) artiljerije, ali samo blizu puteva koji omogućavaju njeno kretanje i snabdevanje municijom. Načelno, to će biti poljske haubice, tj. oruđa sa strmim putanjama.

Za brdsko-planinsko zemljište naročito su pogodni teški artiljerijski minobacači i brdske haubice.

Teški artiljerijski minobacači imaju sve pozitivne osobine pešadijskih, a osim toga njihovi lafeti i nišanske sprave omogućavaju tačnije gađanje, tako da se art. minobacači mogu masovno upotrebiti. U izvesnim slučajevima može se njihova vatra objediniti sa vatrom brdskih haubica. Veće dejstvo zrna letimično kompenzira njihovu tačnost, a veći domet (u odnosu na pešadijske minobacače) omogućava koncentrično dejstvo sa raznih pravaca.

Brdska oruđa (gađaju gornjom grupom uglova) su samohodna, ali mogu biti i sa stočnom vučom ili tovarna. U članku se napominje da se ova oruđa mogu prevoziti i kamionima ili specijalnim vozilima. Ovakve velike mogućnosti transporta dozvoljavaju da se brdska oruđa upotrebe i iz rejona odakle će imati veću daljinu gađanja i moći lakše da poga-

đaju cilj. Njihova preciznost omogućava da se cilj pogodi uz utrošak malog broja zrna, što je u planini posebno važno, naročito zbog teškoća u snabdevanju municijom.

Zatim se ističe da pri upotrebi artiljerije treba imati u vidu da brdsko-planinsko zemljište:

otežava raspoređivanje oruđa i stvara znatne mrtve uglove;

zahteva, naročito na isturenim položajima, da vatreni položaji budu na grebenu — tada su manje osetljivi na neprijateljevu vatra, a zbog veće rastresitosti i manje su izloženi dejstvu nuklearnog oružja;

u izvesnim slučajevima, tj. kada se sva oruđa ne mogu postaviti na jedan vatreni položaj — primorava na podelu baterija na vodove; utiče na mogućnost prenošenja vatre iz jedne doline u drugu.

FORMACIJA, SADEJSTVO I UPRAVLJANJE VATROM

Formacija. Pri njenom razmatranju se prvenstveno ističe da osobenosti brdsko-planinskog zemljišta i taktičkih dejstava na njemu vrlo često zahtevaju upotrebu manjih artiljerijskih jedinica. Međutim, sa decentralizacijom brdske artiljerije — koja je znatno veća nego kod obične — ne bi se smelo ići tako daleko da se ugrozi podrška jedinice neophodnim koncentracijama vatre. Zbog toga bi komandirima baterija i komandantima diviziona trebalo omogućiti veći uticaj na upravljanje vatrom nego što je to slučaj kod poljske artiljerije. Naime, moralo bi se preduzeti sledeće: obezbediti podršku jedne baterije drugoj (istog ili različitog kalibra), prepotčinjavanje baterija ili diviziona i koncentraciju većeg dela organske (brdske) i artiljerije za podršku pri komandi artiljerijske brigade. Osim toga, razne službe bi trebalo tako organizovati da i manje jedinice mogu dejstvovati samostalno. To naročito važi za istaknute osmatrače koji treba da imaju mogućnost premeštanja i na veća udaljenja, a da pri tom funkcionišu normalno.

Sadejstvo. Smatra se da sadejstvo naročito treba da dođe do izražaja kod manjih jedinica i taktičkih formacija koje bi se od njih obra-



Sl. 2. — Prenosenje brdske haubice 105/14 na ledina poslužilaca (iznošenje na VP)

zovale. Cilj sadejstva na najnižem stepenu je da se i manjim trupnim delovima na brdsko-planinskom zemljištu obezbedi brza i pravovremena vatra, naročito protiv delova neprijatelja koji su prodrli u pretpolje ili su prebačeni helikopterima; na taj način bi se brzinom otvaranja vatre kompenzirala relativna sporost prebacivanja jedinica.

Dalje se ističe da sadejstvo treba obezbediti sve do čete, kao i da treba imati rezervu u oficirima za funkciju istaknutih osmatrača — u pojedinim slučajevima i kod pojedinih vodova. Efikasno sadejstvo se mora obezbediti na nivou baterije, pri čemu se divizionu ne sme oduzeti mogućnost da dejstvuje i kao celina. Dok je u poljskoj artiljeriji komandir baterije samo neka vrsta oficira za vezu, on na brdsko-planinskom zemljištu treba da ima funkciju komandanta divizona — koja je u ovom slučaju čak i važnija jer komandir baterije u planini mora često da dejstvuje po sopstvenoj inicijativi i bez prethodnog planiranja vatre.

Upravljanje vatrom. U članku se ukazuje na to da na prvom mestu treba omogućiti upravljanje vatrom iz baterije. Da se u dolinama ne bi stvarali rentabilni ciljevi, često će biti potrebno da se baterije postavljaju na neprohodno zemljište, usled čega se neće uvek moći držati ceo divizion na okupu. Kad divizion brdske artiljerije bude dejstvovao kao celina, funkcionisaće slično divizionu poljske artiljerije. Vatreno dejstvo će se često zasnivati na izveštajima istaknutih osmatrača koji neposredno vide neprijatelja. Na nivou artiljerijske brigade koordiniraće se dejstva svih raspoloživih sredstava koja će se pretežno sastojati od topovskih oruđa. Za razliku od situacije u ravnici, brigadi će se teško moći da dodeljuje nuklearno oružje.

ORGANIZACIJA TOPOGRAFSKE PRIPREME, OSMATRANJA I VEZE

Topografska priprema. Pošto je istaknuta važnost dobrih i pouzdanih karata, u članku se tvrdi da bazu za topografsku pripremu predstavlja divizion i da će njegov sektor u ovom slučaju biti obično veći nego u ravnici. Radi ubrzavanja topografske pripreme često će biti potrebno upotrebiti helikoptere, kako se ljudstvo pri premeštanju s mesta na mesto ne bi izlagalo dugim i sporim marševima. Da bi komanda artiljerijske brigade bila u mogućnosti da upravlja vatrom organske (njoj potčinjene) i artiljerije za podršku, preporučuje se dodeljivanje specijalnog ljudstva sa odgovarajućim instrumentima koje bi dopunilo i međusobno povezalo topografske mreže pojedinih divizona.

Osmatranje. Najpre treba istaći neke važnije osobenosti osmatranja:

nije uvek najpogodnije postavljati osmatračnice na uzvišenja, jer rđavi vremenski uslovi mogu da ometu osmatranje ponekad i duže vreme;

mora se imati u vidu da se na najbolja mesta za osmatranje može doći samo peške ili helikopterom;

osmatrača će ponekad morati da osmatraju sektor drugih osmatrača sa strane ili čak i odostrag; zato između njih treba uspostaviti neposrednu vezu ili je regulisati tako da izveštaje podnose istoj komandi;

neposredno (lično) osmatranje ciljeva ima veći značaj, jer je mogućnost primene nekih tehničkih sredstava ograničena (na primer, fonotelemetara i radara).

Osnovno je osmatranje sa zemlje, mada se izvesni sektori mogu osmatrati samo iz aviona i helikoptera. Podaci sa artiljerijskih osmatračnica imaju veliki značaj i za druge rodove — svakako veći nego u ravnici.

Održavanje veze. Artiljerijske jedinice treba snabdeti mnogobrojnim i boljim sredstvima veze nego u ravnici. Ta sredstva treba da su pogodna za održavanje veze na većim daljinama i na ispresecanom zemljištu. Linije žične veze biće duže, a radio-mostovi vrlo korisni. Radio-veza će se vrlo široko primenjivati, a za njeno pouzdano funkcionisanje potrebni su vrlo jaki aparati. Smatra se da aparati sa frekventnom modulacijom nisu ništa manje pogodni od onih sa amplitudnom; u svakom slučaju i za jedne i za druge treba odabrati pogodna mesta i odgovarajuće antene.

BRDSKA ARTILJERIJA U NAPADU

Autori smatraju da napad na brdsko-planinskom zemljištu, ni uz znatniju podršku nuklearnim oružjem, ne može nikada imati karakteristike napada u ravnici iz sledećih razloga:

izbor težišta (za proboj) je ograničen, jer se mora vršiti, u odnosu na postavljeni cilj, samo između prirodnih linija;

u toku izvođenja dejstva nije moguće menjati pravac napada, jer je isti uglavnom i izabran na osnovu stvora i prohodnosti zemljišta;

cilj napada neće uvek biti uništenje neprijatelja; često će to biti zauzimanje nekog objekta koji obezbeđuje postizanje kontrole i držanje određenog dela zemljišta.

Na osnovu iznetog, u članku se iznosi mišljenje da će konvencionalna artiljerija na brdsko-planinskom zemljištu imati veći značaj nego u ravnici i ističe:

u ravnici se prvo upotrebi nuklearno oružje, i to gde se „želi“, a zatim se na osnovu njegovog dejstva po potrebi angažuje artiljerija; na brdsko-planinskom zemljištu je drugačije: posle eksplozije nuklearnog projektila, ako se nuklearna vatra uopšte upotrebi (a njeno dejstvo je ovde načelno uvek manje nego u ravnici), konvencionalna artiljerija se u svakom slučaju mora angažovati da bi se napad mogao nastaviti;

dejstvo nuklearnog oružja teško će se moći tako brzo i „duboko“ iskoristiti da artiljerija ne bi mogla da prati pokret osnovnih snaga;

u toku izvođenja napada mnogo će se više nego u ravnici nailaziti na mnogobrojne statičke, zaklonjene i na čitavom prostoru raspoređene elemente odbrane, koji gotovo nikad neće predstavljati rentabilne ciljeve za nuklearno oruđe, a ni avijacija neće moći da ih uspešno tuče; za njihovo neutralisanje moraće se upotrebiti artiljerija.

I pri napadu na brdsko-planinskom zemljištu težiće se primeni nuklearnog oružja u vezi sa brzim prodorima tenkovskih jedinica, mada će to retko moći da se ostvari, jer će i branilac svoju vatru, pre svega nu-

klearnog oružja, upotrebiti na najvažnijim pravcima. Za korišćenje manje važnih pravaca i sporo nadiranje besputnim zemljištem koje njima dominira, napadač će upotrebljavati manje jedinice brdske pešadije. Smatra se da tim jedinicama treba pridavati više konvencionalnih vatrenih sredstava, jer će one za duže vreme biti odvojene od glavnih snaga. Takođe im treba dodeliti artiljerijskog osmatrača. Iskorišćavanje uspeha duž pojedinih pravaca zasnivaće se na dejstvima taktičkih jedinica, pa im treba pridavati baterije brdskih haubica. Snabdevanje municijom i ostalim potrebama je od najvećeg značaja — ponekad će odlučujuću važnost imati snabdevanje vazдушnim putem.

Na kraju se iznosi mišljenje da se podrška napada neće zasnivati toliko na obimu vatrene dejstva koliko na tačnosti gađanja. Zbog raščlanjenosti dejstava, vatra će se deliti na više malih ciljeva značajnih zbog svog položaja, odnosno važnosti koju im daje sama konfiguracija zemljišta. Uzgred se napominje da neće biti retka i upotreba pojedinih oruđa za neposredno gađanje.

BRDSKA ARTILJERIJA U ODBRANI

Autori smatraju da je konvencionalna artiljerija u odbrani, pored izvršavanja već tradicionalnih zadataka, dobila još veći značaj zbog povećavanja fronta i dubine odbrambenih rejonu — neposednuti prostori se moraju držati pod kontrolom pomoću artiljerijske vatre. Povećana dubina, osim toga, nameće i potrebu za isturenim vatrenim položajima kako bi se neprijatelj mogao tući na što većoj daljini.

Odvojenost pojedinih pravaca zahtevaće i u odbrani podelu artiljerije. Zajedničko dejstvo oruđa artiljerijske brigade veoma će se retko realizovati; ono će se sastojati uglavnom u koordiniranju dejstva artiljerijskih jedinica koje dejstvuju po bataljonskim rejonima odbrane. Pored ostalog, mora se predvideti i dejstvo protiv padobranskih i helikopterskih desanata. U članku se posebno ističe neophodnost najveće moguće podrške protivnapada, za koju su potrebni:

solidna taktička saradnja sa jedinicama koje izvode protivnapad i obezbeđivanje prenošenja zahteva za otvaranje vatre;

dobro organizovano osmatranje celokupnog zemljišta;

pogodno izabrani i pripremljeni vatreni položaji koji omogućuju efikasno vatrene dejstvo;

pripremljen plan vatre, dobro koordiniran sa dejstvima taktičke avijacije.

Na kraju se podvlači da dobro organizovana odbrana mora da vodi računa prvenstveno o potrebi vatrene podrške protivnapada.

OBUKA U BRDSKOJ ARTILJERIJI

Ovde se naglašava da je obuka pojedinca u brdskoj artiljeriji naročito teška. Ona treba da se zasniva na fizičkoj sposobnosti i navici na život u planini. Italijani smatraju da je njihov sistem veoma dobar: brdske jedinice se popunjavaju gotovo isključivo od ljudstva iz oblasti Alpa i Apenina.

Uspех dejstva jedinica u velikoj mери zavisi od sposobnosti kretanja na brdsko-planinskom zemljištu. Pri tome se mora imati u vidu da se oruđa i minobacači moraju prebacivati najrazličitijim transportnim sredstvima. Autori smatraju da su mule najpogodnije sredstvo, iako su najsporije. Zbog toga ovu vrstu transporta rastavljenih oruđa treba posebno uvežbavati.

I za osmatranje je najpogodnije ljudstvo naviknuto na život u planini. U članku se na kraju predlaže da oficiri što duže ostanu na službi u brdskim jedinicama, odnosno kad jednom u njih dođu, u njima treba i da ostanu do kraja svoje karijere. Smatra se da to nije teško sprovesti u praksi.

M. Jov.

VOJNI GLASNIK BR. 7—8/66.

- Pukovnik Savo Čerečina: *Metod razrade taktičkih zadataka*
Kapetan I kl. Stevan Grujin: *O odbrani na zadnjem nagibu*
Potpukovnik Nikola Malobabić: *Vojnički kolektiv kao subjekt vaspitanja*
- Pukovnik Đorđe Tomić: *Borbena izviđačka dejstva u neprijateljevoj taktičkoj dubini*
Pukovnik Božo Šašić: *O saradnji organizacije SKJ u armiji i na terenu*
Major Petar Đergović: *Razvoj lovačko-bombarderske avijacije i njen uticaj na PVO*
- Poručnik Branislav Milanović: *Značaj analize u toku gađanja baterijom 94 mm*
Potporučnik Milan Gorjanc: *Popodnevno učenje u obučavanju vojnika*
Potpukovnici Zdravko Erić i Mirko Balić: *Osvrt na članak „Pokazivanje ciljeva pomoću karte na kratkoj bazi”*
Potpukovnik Ante Rosi: *Prve ustaničke puške*
Pukovnik Stojan Marković: *Partizanski tenkovi u nekim akcijama u Slavoniji*
Potpukovnik Velizar Obradović: *Uz dan graničnih jedinica*
Potpukovnik Josip Karavanić: *Neka pitanja kulturno-prosvetnog i zabavnog rada u NOR*
- Kapetan b. b. Adam Dupalo: *Likovi ratnika: Milivoj Dragišić Mišo*
Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz inostranih časopisa, taktičko-tehničke i druge novosti, kao i rubriku „Rešavanje zadataka”.

VOJNI GLASNIK Br. 9/66.

- Pukovnik Luka Anđelić: *Primena i perspektive vazdušnih desanata*
Pukovnik Ljubo Šaranović: *O radu sa mladim starešinama i njihovim zadacima*
- Potpukovnik Vujo Vidaković: *Napad oklopnih jedinica noću*
Potpukovnik Dušan Smoljenović: *Komandovanje taktičkim jedinicama*
Major Dobrivoje Milovanović: *Planiranje nastave u školama*
Potpukovnik Franjo Jajetić: *Određivanje i otklanjanje mesta nule kod artiljerijskih busola*
- Pukovnik u rez. Đuro Novaković i potpukovnik u rez. Rade Risanović: *Unapređivanje vojnostručnog obučavanja rezervnih starešina*
Potpukovnik u rez. Ljubomir Paunović: *Zaprečavanje u narodnooslobodilačkom ratu*
- Kapetan b. b. Anđelko Kalpić: *Uz deseti septembar — Dan mornarice*
Potpukovnik Milorad Madić: *Likovi ratnika: Kuzman Josifovski Pitu*
Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz inostranih časopisa, taktičko-tehničke i druge novosti, kao i rubriku „Rešavanje zadataka”.

Kapetan dr Ranko Popović: *O ispitivanju i ocenjivanju u teorijskoj nastavi*

Potpukovnik Vujo Vidaković: *Tenkovi u PTO pešadijskih jedinica*

Major Dragoljub Pantelić: *Uticaoj kontaminiranog zemljišta na borbena dejstva jedinica*

Potpukovnik Radomir Đurašinović: *U noćnom osmatranju*

Potpukovnik Mladen Nedić: *Prilagođavanje i motivacija pitomaca u nastavi*

Kapetan I kl. Dušan Uzelac: *Gađanje ciljeva na moru pomoću radara bez računara*

Kapetan I kl. Risto Stanojević, dipl. maš. inž.: *Rad artiljerijskih meteoroloških jedinica*

Potpukovnik Slavko Čujić: *Obuka na telefonskoj centrali većeg kapaciteta*

Pukovnik u rez. Milan Miladinović: *O korišćenju i razvijanju tradicija u NOR-u*

Major Ljubomir Petrović: *Likovi ratnika: Mirko Tomić Seljak*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz inostranih časopisa, taktičko-tehničke i druge novosti, kao i rubriku „Rešavanje zadataka”.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK Br. 4/66

General-pukovnik Viktor Bubanj: *O ulozi i perspektivi avijacije za podršku*

Pukovnik u penz. Ljubo Vukčević: *Navigacija po baričkim sistemima*

Kapetan I kl. Ranko Marić: *Avion u nepravilnom položaju*

Pukovnik Vladimir Stojanović: *Sadejstvo avijacije i trupne PAA*

Potpukovnik inž. Pavle Drakulić: *Uticaoj korišćenja dinamičkog pritiska na rad avionskih motora*

Dipl. inž. Dragoljub Milatović: *O efikasnosti sredstava za ometanje radara*

Kapetan I kl. Jovan Vasović: *Prigprema nastavnika za čas*

Pored ovoga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz starih RV, zatim rubrike „Vesti i novosti” i „Naše knjige i časopisi”.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK Br. 5/66.

Pukovnik Miljenko Sršen: *Laka PAA u savremenim uslovima*

Kapetan I kl. Ranko Marić: *Postupci pri otkazu instrumenata u instrumentalnom letenju*

Pukovnik Stevan Roglić: *Mete u upotrebi raketnih jedinica PVO*

Kapetan I kl. Mihajlo Tomić: *Spasavanje posade i putnika u avionskim udesima*

Pukovnik Franjo Lolić: *O veku trajanja vojnih tehničkih sredstava*

Major Mitja Deglerija: *Opravka aviona u pozadini neprijatelja*

Kapetan dr Ranko Popović, psiholog: *Mogućnosti profesionalne selekcije letača*

Kapetan Risto Dejanovski: *Izbor i obuka radio-telegrafista*

Potpukovnik Vaso Radulović: *Stvaranje radne atmosfere na nastavnom času*

Pored ovoga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi prikaze iz stranih RV, zatim rubrike „Vesti i novosti” i „Naše knjige i časopisi”.

Viceadmiral Bogdan Pecotić: *Stručno osposobljavanje i svestrano vaspitanje starješina RM — Povodom 20 godina VPA*

Kapetan b. b. Delibor Meštanek: *Vojnopomorska akademija — dvadeset godina rada*

Kapetan fregate Milan Dorotka: *Prevlast na moru*

Kapetan b. b. Branislav Ratković i kapetan korvete Živan Nikolić: *O mogućnostima upotrebe ribarskih brodova u PPO*

Kapetan b. b. Dušan Miljanić: *Turska, Grčka i moreuzi u strategiji NATO*

Dr Mihailo Velimirović: *Odgovornost za štetu od sudara brodova*

Kapetan b. b. u penz. Joža Pretnar: *Viška bitka (20. jula 1866. g.)*

Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi i sledeće rubrike: „Iz naše pomorske prošlosti”, „Odzivi i diskusije”, „Iz vojnopomorske literature”, „Iz nauke i tehnike” „Vesti i novosti” i „Bibliografija”.

Kapetan b. b. Kuzman Smileski: *Tendencije u razvoju morskog oružja i sredstava protivmorske odbrane*

Kapetan fregate Nikola Safonov: *Posleratni razvoj ratnih brodova vodećih ratnih mornarica i njihove mogućnosti*

Kapetan b. b. Marjan Seliškar: *Hidrodinamička istraživanja za ratnu mornaricu*

Kapetan b. b. Anđelko Kalpić: *Bakar — lučki bazen za rasute terete*

Kapetan fregate Ljubiša Mihajlović: *Iskustva iz odbrane nemačkih pomorskih komunikacija u Crnom Moru u II SR*

Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi i sledeće rubrike: „Iz naše pomorske prošlosti”, „Odzivi i diskusije”, „Iz vojnopomorske literature”, „Iz nauke i tehnike”, „Vesti i novosti” i „Bibliografija”.

Stanko Petelin: *Poslednja neprijateljska ofanziva protiv 9. korpusa NOVJ*

General-major Nikola Pejnović: *Udarne bataljone Ličke grupe partizanskih odreda*

Potpukovnik Ljuban Đurić: *Čerkezovački narodnooslobodilački partizanski odred*

Novak Miljanić: *Boj u Banjanima (1. juna 1942. godine)*

Stariji vodnik I kl. Mirko Radmanović: *Viška bitka (20. jula 1866. godine)*

Dr Dušan Živković: *Mišo Leković, Ofanziva proleterskih brigada u leto 1942.*

Pored ovoga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi bibliografiju jugoslovenske istoriografije 1960/1964. knjige, i bibliografiju strane istoriografije o drugom svetskom ratu.

Potpukovnik Mitar Đurišić: *Borbe 3. udarne divizije od oslobođenja Sarajeva do kraja rata*

Potpukovnik Nikola Božić: *Napad 7. vojvodanske udarne brigade na Ilok (29. i 30. septembra 1944. godine)*

Dragomir Bulatović: *Rad partijske tehnike u Nišu (jun 1941. — maj 1942. godine)*

Dr Vuk Vinaver: *Vojno-politička akcija fašističke Italije protiv Jugoslavije u jesen 1939. godine*

Dr Dušan Lukač: *Todor Radošević, Ofanziva za oslobođenje Dalmacije*
Pored ovoga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi bibliografiju jugoslovenske istoriografije 1960—1964, knjige, i bibliografiju strane istoriografije o drugom svetskom ratu.

VOJNOSANITETSKI PREGLED Br. 9/66.

Pukovnik docent dr Marijan Bervar: *Zbrinjavanje povredjenih na mestu katastrofe*

Pukovnik docent dr Ljubomir Kraljević, major dr Srđan Krstinić, kapetan I kl. dr Josip Sokolić i sar.: *Efekt primjene opće hipotermije ili lokalnog hlađenja kod amputacije ranjenih ekstremiteta*

Pukovnik docent dr Lea Bogdanov, pukovnik dr Marjan Južnić i major dr Dušan Manojlović: *Bakterijska flora svežih rana*

Pukovnik docent dr Ivan Lesić i major dr Jordan Baum: *Naša iskustva i rezultati lečenja ultrazvukom*

Potpukovnik dr Aleksandar Radič: *Pojam i sadržaj vojno-medicinske geografije*

Potpukovnik dr Z. Ciko, kapetan I kl. P. Martinić i medicinski laborant E. Krešić: *Naša iskustva sa Overnovim trombotestom*

Potpukovnik dr Živorad Zajić: *Luxatio humer posterior traumatica*

Pukovnik dr Željko Lesić i kapetan I kl. dr Miodrag Branković: *Thomsonova bolest i služba u armiji*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: „Kongresi i konferencije”, „Prikazi knjiga” i „Referati”.

VOJNOSANITETSKI PREGLED Br. 10/66.

Pukovnik dr Čeda Varićak: *Povodom četrdesetpetogodišnjice postojanja i rada Međunarodnog komiteta za vojnu medicinu i farmaciju (1921—1966)*

Pukovnik docent dr Marijan Bervar, general-potpukovnik profesor dr Isidor Papo, kapetan dr Dragan Cvetanović i sar.: *Masivno gastrointestinalno krvavljenje*

J. Stajić, D. Stojanović i A. Milovanović: *Dekontaminacija kože kontaminirane veštačkom radioaktivnom prašinom*

Potpukovnik mr ph Bogdan Popović, kapetan mr ph Vaso Topalov i kapetan I kl. mr ph Radomir Popović: *Izrada masti u obliku tableta*

Kapetan I kl. dr Mario Kovačević: *Energetski rashodi vojnika zaposlenih u kuhinjskom bloku*

Dr Maks Erlač, dr I. Bićanić i dr D. Stanković: *Nova metoda uzimanja tankog kožnog transplantata*

Vojni službenik IV kl. mr ph. Živka Radović — Prošić: *Akutna potencijalna opasnost od primene pesticida*

Major dr Čedomir Krstić i pukovnik dr Laura Šprung: *Interlobarni transudat kardiocirkulatornog porekla*

Potpukovnik dr Vojislav Čosić i major dr Radivoje Kušić: *Akutno trovanje arsentioksidom*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: „Kongresi i konferencije”, „Prikazi knjiga” i „Referati”.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK Br. 10/66.

General-major Andrija Tus: *Promene u sistemu školovanja tehničkih kadrova armije*

Major Zlatko Slobodanac: *Organizacija izvođenja nedeljnog pregleda tenkova u oklopnj četi.*

Major Nikola Bračić: *Mesto i uloga komandira automobilskog odeljenja u auto-transportnim jedinicama u odnosu na pravilnu upotrebu i održavanje motornih vozila*

Major Venceslav Sušić: *Uticaj podešenosti naponskog regulatora na vek akumulatora*

Kapetan I kl. Vitomir Ilić, dipl. inž.: *Povodom objavljivanja brošure „Značaj sredstava za pogon i zaštitu u održavanju TMS za vojnotehničku obuku”*

Potpporučnik Zoran Marković: *Motorska svećica — zadatak, konstrukcija, uslovi rada i dimenzije sa oznakama*

Poručnik Dragiša Ivković, dipl. inž.: *Merenje prve faze pri niskim i visokim učestalostima*

Kapetan Petar Lazar: *Označavanje otpornika i kondenzatora pomoću boja i dešifrovanje vrednosti*

Major Marko Marinković dipl. inž.: *Kvalitet i planiranje radio-relejnih elektroveza*

Major Branislav Đergović, dipl. inž.: *Generalni remont sredstava veze*
Kapetan I kl. Đorđe Rokić, dipl. inž.: *Iskustva stečena prilikom rekonstrukcije auto-puta Karlobag — Gospić*

Vodnik I kl. Slavko Sinobad i mašinski tehničar Borivoje Simić: *Princip rada i održavanje hidrauličnih uređaja utovarivača „Vender”*

Potpukovnik u penz. Esad Behlilović: *Specijalni slučajevi poligonog vlaka u topografskoj pripremi*

Miodrag Martinović, dipl. inž.: *Čelični nosači obavijeni prednapregnutim betonom (prefleks-nosači) — nov metod kombinacije standardnih čeličnih profila i betona*

Svečanost u tehničkom školskom centru

Pukovnik Petar Keserić: *Formiranje i razvoj jedinica veze u toku NOR-a na sektoru Žumberka*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih i domaćih časopisa, kao i bibliografiju.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK Br. 11/66.

Pukovnik Miloje Jerinić: *Odgovornost i zadaci starešina pri čuvanju, upotrebi i održavanju TMS*

Desimir Pajević, dipl. psiholog: *Tehnička opremljenost naše Armije iziskuje širu primenu inženjerijske psihologije*

Pukovnik Metod Antunac: *Neka pitanja organizacije i rada organa grane veze tehničke službe na održavanju i remontu sredstava*

Kapetan I kl. Stevan Milanović: *Daljinsko upravljanje radnim kanalom radio-uređaja*

Kapetan Vitomir Miladinović, dipl. inž.: *Organizacija i planiranje pretovara*

Kapetan I kl. Zvonimir Červenko: *Uzroci oštećenja lakog naoružanja prilikom gađanja*

Poručnik Dobrica Petrić: *Položaj prednjih točkova na vozilu*

Pukovnik Milan Mihelić: *Naprezanje i deformacije na automobilskim gumama*

Kapetan I kl. Mladen Cvetković: *Održavanje i eksploatacija generalno opravljenih vozila*

Major Đorđe Golić, dipl. inž.: *Tehničko-ekonomski pokazatelji proizvodnje tucanika u pomoćnim pogonima i pokretnim drobilicama*

Potpukovnik Edgar Škorbonja, dipl. inž.: *Osnovni elementi obrazovanja u tehničkim akademijama*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih i domaćih časopisa, kao i bibliografiju.